JOHN BALL

EN

Andere Vertalingen

VAN

WILLIAM MORRIS.

Met een Voorbericht

VAN

Htte ROLAND HOLST-VAN DER SCHALK.

JOHN BALL EN ANDERE VERTALINGEN.

JOHN BALL

EN

Andere Vertalingen

VAN

WILLIAM MORRIS.

Met een Voorbericht

VAN

H^tte^ ROLAND HOLST-VAN DER SCHALK.

AMSTERDAM — W. VERSLUYS.
1898.

VOORBERICHT.

WILLIAM MORRIS ALS LETTERKUNDIGE.

De jaren vanaf het midden dezer eeuw tot ongeveer 1870, waren voor Engeland jaren van grooten industrieëlen bloei: de kapitalistische haan kraaide viktorie. De opheffing der graanrechten luidde de overwinning in der fabrikanten op de grondeigenaars en veroorzaakte een omkeering in de verhoudingen van industrie en landbouw; toen de wereldmarkt zich had hersteld van de krisis van '47, toen het revolutionaire getij verliep, dat zij over Europa gestuwd had, ving de enorme ontwikkeling der Engelsche industrie eerst recht aan. Geen land dat haar kon bijhouden in haar vervaarlijke sprongen; moeizaam en stootend vervormden zich op het vasteland klein-bedrijf en handwerk, terwijl Engeland's stoutmoedige en ondernemende fabrikanten aarzelloos voortrenden naar hun doel: Brittanje te maken tot het industrieële middelpunt, waaromheen een stelsel van landbouwende staten draaide. Nog was Amerika een onuitputtelijke leveraar van grondstoffen, onverzadigbare afnemer van Europeesche industrie-produkten; nog groeide de wereldmarkt aan naar alle richtingen, schoon de afstanden krompen onder de zevenmijls-laarzen van het moderne verkeer: geen land zoo ver, zoo afgezonderd, of de kapitalistische voortbrenging lokte het in zijn net door de onweerstaanbaarheid zijner goedkoope massa-produktie en hield het voor goed gevangen.

Een deel der buit van het monopolie der Engelsche industrie viel in den schoot der Engelsche arbeidersklasse. De verdiensten der fabriek-arbeiders en in 't algemeen der trade-unionisten — verbonden dier vakken, waarin het werk geheel of grootendeels

door volwassen mannen verricht werd — stegen, hun toestanden verbeterden. Voor een tijd werd die naakte rots, de onverzoenlijkheid der belangen van kapitaal en arbeid, overgroeid met het mos der toenemende welvaart. De trade-unions, eenmaal gevreesd en tegengewerkt, werden thans gevleid en aangemoedigd door de fabrikanten om de gezonde ekonomische begrippen die zij, na het verloopen der chartistische beweging, brachten onder het volk. Zij toch namen de verhoudingen tusschen kapitaal en arbeid aan als natuurlijk en blijvend; zij streefden naar verbetering, niet naar omkeering; hun gedragslijn was behoudend, niet revolutionair. De geschoolde arbeiders der trade-unions voelde zich als nieuw-opkomenden middenstand; in de politiek vormden zij de staart der groote liberale partij; de massa der ongeschoolden daaronder had noch invloed, noch organisatie, noch hoop. De geheele maatschappij was verburgerlijkt: de vloedgolven van het kapitalisme hadden alles overstroomd. Al de energie, al de levenskracht van een uiterst energiek en volhardend volk, had zich gericht op het verkrijgen van rijkdom; al de nationaliteits-zin van een uiterst vaderlandslievend volk had zich geconcentreerd in trots om zijn ekonomische overmacht, en de enkele stemmen die zich verhieven tegen den mammon-dienst, waren als roependen in de woestijn.

Onder deze toestanden groeide Morris op; in den tijd van zijn jeugd bestond er niet anders dan een almachtige burgerlijke beschaving, en, voor wien deze beschaving niet voldeed, Ruskin's haat er tegen, zijn onvermoeide prediking, zijn liefde tot gothiek, en zijn idealen, tegelijkertijd utopiesch en reaktionair. Onder Ruskin's invloed vluchtte Morris voor de burgerlijke moderniteit in de romantische middeleeuwen: met een bundel verzen, borduursels op de verbeeldingen der feodale wereld, nam hij in de rangen der Engelsche dichters plaats.

De geheele eeuw door, heeft de stem der Engelsche poëzie nog bij tusschenpoozen helder en schoon geklonken: een onafgebroken traditie plant zich in haar voort langs een gansche rij van dichters; het intellektueele overwicht, de groote macht der Engelsche bourgeoisie spiegelen zich in hun werken; het verloop harer geschiedenis spiegelt zich in hun volgorde. Zij zijn de epigonen der groote 19eeuwsche engelsche poëten: Shelley, Keats en Coleridge, maar als epigonen groot. Tennyson, in 1809

geboren, is de eerste dier dichters; hij is ook de meest robuuste, de meest algemeene; de laatste poet-laureate van beteekenis, de laatste vertegenwoordiger van 't samengaan van officiëel koningschap en poëzie. In hem is nog geen twijfel aan de voortreffelijkheid der burgerlijke beschaving; hij is de patriottische bazuin der Engelsche glorie d. w. z. der glorie van de Engelsche bourgeoisie; zijn groot-burgerlijk klasse-bewustzijn is zuiver en zonder scheuren; zijn stijl heeft een zekere gemakkelijke grootheid. Hij is parallel aan de school der Engelsche ekonomen, die tusschen 20 en 30 schrijvend, te goeder trouw nog het lijden der lagere klassen weetten aan de ruïnes der feodale wereld in de burgerlijke maatschappij. Hij bezingt de grond-eigenaars in Locksley Hall, hij idealiseert de burgerlijke levensbeschouwing in de Idylls, de burgerlijke zeden in In memoriam: hij vereenzelvigt zich met de heerschende klasse. Geen der dichters na hem heeft meer dat vaste, dat universeele, geen heeft dat hechte geloof in de bestaande maatschappij meer: van nu af gaat het bergaf met de burgerlijke wereld, de melankolie van iedere terug-gang komt over de burgerlijke poëzie.

In het werk dier latere dichters spiegelt de toenemende verdeeling van den arbeid; zij hebben elk meer een bepaald gebied, zij zijn beperkter van omvang, zij zijn vaak grooter in het kleine; zij trekken zich meer in zichzelven terug, hun aandoeningen zijn subtieler, zij zijn armer aan vreugd, rijker aan vervoering. Elisabeth Browning, de meest gepassioneerde dier dichters, leeft nog van een burgerlijk ideaal, maar het staat buiten de Engelsche grenzen: het is de vrijheid en eenheid van Italië. Haar klasse-bewustzijn is reeds verzwakt: the Cry of the children is het eerste gedicht dat in verontwaardiging schreit over het lijden der proletariërs. Zij heeft het geloof aan de maatschappelijke harmonie reeds verloren: in Aurora Leigh viert zij de poëzie als troosteres over het leven, als bewaakster van het bedreigde ideaal. „Poets, zegt ze, are the only truthtellers now left to God." Bij Robert Browning, geb. 1812, heeft de poëzie haar spontaanheid verloren. Het kapitalisme dat van alles een waar maakt, maakt van het dichter-zijn een beroep als een ander: hij wordt voor dichter opgevoed. Bij hem wordt de poëzie retrospektief, geleerd, kunstmatig; zij ontleent haar motieven aan de Italiaansche renaissance, zij zoekt in subtielheid van denken haar kracht. Browning verteert zich in pogingen de

kern te vinden der menschelijke ziel door haar te kloven; de poëzie abdiceert: zij wordt ontleedkunde. Zie hoe diep zij reeds sinds Tennyson is gevallen — alles vergeefs: het duizelt ons bij zijn analyse; maar wij krijgen geen helder beeld van den mensch, geen helder beeld van de wereld. In het geforceerde van zijn kunst schrijnt de gespannenheid der maatschappelijke verhoudingen: zij is als een gebarsten instrument; hoe meesterlijk het bespeeld worde, geen toon meer klinkt zuiver.

Bij Rossetti, geb. 1828, is de scheiding tusschen poëzie en maatschappij geschied. Hij worstelt niet meer om haar te begrijpen, hij verwacht niets meer van het kapitalistische, industrieële Engeland: hij keert zich af, in vijandelijke onverschilligheid van de bestaande maatschappij. Zij kan hem niets meer geven. Men voele de beteekenis: van nu af aan kan de poëzie nog slechts leven door *de verdieping-in-zich-zelven* en in de natuur, dus: het levend-menschelijke wordt uit de poëzie gebannen, tot een dichter de maatschappij zal zien met andere oogen, of tot een nieuw element de maatschappij verjongd zal hebben, welk nieuw element voor hem, den dichter, het bepalende moet zijn. In beide gevallen dus: tot een dichter zal gedreven worden door een ander klasse-bewustzijn. In Rossetti breekt het burgerlijk klasse-bewustzijn der Engelsche poëzie.

Rossetti heeft nooit meer beproefd dan hij kon geven, daarom is zijne poëzie het zuiverst, in dat opzicht is hij van al deze dichters de grootste. Maar hij is ziek door vereenzaming; hij kent niets anders dan zijn eigen aandoening, er is geen voorwerp buiten hem waaraan hij die aandoening kan schenken: hij fingeert zich een voorwerp, hij maakt zijn liefde tot symbool. Er bleef hem niets anders over. In zijn verzen treft ons voor 't eerst dat zonderling schouwspel: de mystiek van den ongeloovige. De gekompliceerdheid der maatschappij werkt zoo geweldig, zoo vrees-aanjagend op het moderne individu, dat zijn stemming van sceptiesch overslaat tot mystiesch, schijnbaar gelijkend wordt op die der middel-eeuwsche menschen. Maar voor dèzen was de natuur het groote raadsel: hun afhankelijkheid van de macht der natuur, hun onwetendheid van hare wetten maakte hen mystiesch: hun mystiek is kinderlijk aanbidden van de natuur. Voor den modernen mensch hebben de werkingen der natuur hun geheimzinnigheid verloren: de kometen verschrikken hem niet; de epidemieën zijn hem geen geesel Gods, de

aardbevingen geen uiting van zijn toorn. Maar hij begrijpt de maatschappelijk verhoudingen niet meer die inwerken op zijn leven, hij voelt met zich spelen machten onbegrijpelijker en wreeder dan de natuurlijke, hij weet de oorsprong niet van zijn gedachten en voelt zich toch onmachtig anders te denken dan hij doet, hij voelt de koorden die hem en duizenden anderen binden, maar ziet niet hoe ze hem verstrikken en kan niet zeggen, welke ze zijn; hier moeten duivelsche onberekenbare machten werken; hij verbergt zijn angst in de onbegrijpelijkheid van het bestaande: zijn mysticisme is een nederlaag.

Morris werd zes jaar na Rossetti geboren; zijn eerste verzen schreef hij zoowel door Rossetti als door Ruskin beinvloed, maar aan één element er van was Rosetti vreemd: aan het mede-gevoel voor de aandoeningen anderer.

Niet als Rossetti verdiepte Morris zich alleen in zijn eigen lichamelijke aandoening, niet daarvan alleen vormde hij gedachten; hij bezat dat voelen van het gevoel anderer als zijn eigen gevoel zonder welk geen dichter in staat kan zijn menschelijke gestalten te verbeelden. En dat ook was 't wat hij wilde.

Zijn wil was grooter dan die van Rossetti, maar de toestand der maatschappij maakte, dat zijn werk er zwakker door werd. De poëzie zagen wij, had het burgerlijk klasse-bewustzijn verlaten: zij ontnam haar idealen niet meer aan de werkelijkheid. Zij kon den weg opgaan der Fransche proza-artiesten, de menschen in de maatschappij te behandelen als een stuk natuur, en daarmee alle aandoeningen te demokratizeeren tot gelijkwaardigheid. Maar hiervoor bewaarde een lange poëtische traditie de Engelsche dichters. Wat bleef dus aan een dichter over, die zooals Morris, méér wilde geven dan zijn eigen gevoel: de verbeelding van menschen? De menschen leven in de maatschappij, niet anders dan in de maatschappij kunnen wij ze beelden. We kunnen ze verplaatsen waarheen we willen: in Hel en Hemel of op fantastische eilanden of in oude tijden, maar de gevoelens die we hen geven, ontleenen wij aan de menschen van onze maatschappij, want wij kennen geen andere. Waar wij die maatschappij niet willen, en de menschen die in haar leven niet en de gevoelens dezer menschen, ontzinkt de grond ons waarin de fantasie wortelen moet. De lichamelijke aandoening blijft bestaan, de lyriek blijft over; maar het is voorbij met epos en drama; het epos wordt verhaal, in plaats

van het levende gevoel komt het historisch of archaïsche weten.

Zoo ontzonk aan Morris de epische poëzie die hij wilde, en zijn gedichten konden niet anders worden, dan wat zij zijn: berijmde verhalen met poëtische beschrijvingen, geen epische poëzie. Rusteloos doorjaagde hij alle tijden, alle volken; perzische, grieksche, noordsche, ijslandsche legenden en sagen vertaalde, verwerkte, herschiep hij; van zijn 24ste tot zijn 46ste jaar — twintig lange jaren — zocht hij, even vruchteloos als zijn zwervers in de Earthly Paradise zoeken naar het land, waar de dood geen macht heeft, naar de ideale bodem, waarop zijn poëzie voor alle tijden veilig kon staan. Het leven dat hij kon kennen, wilde hij niet; het leven dat hij wilde, kende hij niet anders dan als een vage droom: daarom zijn zijne gestalten ijl en onwezenlijk geworden; geen er van blijft ons bij; wij zien ze heenglijden als schaduwen op een muur, wij voelen hun levens-noodzakelijkheid niet, het zijn geen kreaties, zij hebben niets dan een schoone schijn.

In de tusschenzangen der Earthly Paradise zegt Morris zijn eigene aandoeningen: daarin valt hij terug op zijn eigen gevoel en is zijn stemming niets dan weemoed, daarin klaagt hij zijn teruggang tot de heroische tijden niets dan vlucht voor de werkelijkheid. Zelf zegt hij hier van zijn poëzie dat zij noch vreugd bereiden, noch tranen drogen, noch sterven gering doen achten kon — natuurlijk, want de eenige wezenlijke vreugd die hij voelde, was om de schoonheid zijner aandoening, hij wist geen middel tegen zijn eigen droefheid, en de vrees voor den dood — kind eener samenleving, waar ieder zich meer het bijzondere en ondergaande, dan het blijvende en algemeene in zijn lichaam en geest bewust wordt — verduisterde zijn leven.

Maar Morris, hebben wij reeds gezegd, werd door vele verschillende dingen aangedaan en getroffen; zijn fantazie ontvluchtte de maatschappij die hij haatte; zijn persoon leefde in haar en werd door haar beïnvloed: het maatschappelijk leven leerde hem begrijpen wat hij ideologisch niet doorzag. Zijn daadkrachtige verdieping in handwerk en ambacht, begonnen in het eenvoudig geloof, dat het vervaardigen en doen vervaardigen van schoone en doelmatige dingen de korte en onfeilbare weg was, om de groote massa op te voeden tot beteren smaak, stieten tegen een muur zoo

hoog en zoo geweldig, dat hij de onmogelijkheid voelde hem zoo bres te schieten: de muur der kapitalistische waren-produktie, waarin het produkt er niet is om den verbruiker, maar de verbruiker om het produkt, stond tusschen hem en zijn vurige wenschen. Aan de verkeerde zijde was hij begonnen, begreep hij, om zijn verlangens te verwezenlijken; niet de dingen allereerst waren het, die veranderd moesten worden, maar de menschen; niet de menschen op zichzelf, als individualiteiten; maar in hun verhoudingen tot elkander: de maatschappij.

1877 verschijnt het laatste van Morris groote oorspronkelijke gedichten; drie jaar later zijn Hopes and Fears for Art. Van 76 af begint in Engeland wat Fr. Engels noemt de kronische vermoddering in alle takken van nijverheid. De ontginning der steenkolenmijnen in Frankrijk, Duitschland, Amerika, België, doen al die landen in verschillende graad optreden als Engeland's konkurrenten; gevoed door de fransche millioenen, stijgen plotseling na den Fransch-Duitschen oorlog tallooze rook-kolommen uit Duitsche fabrieken omhoog: de poging is mislukt, Engeland te maken tot de spil, waaromheen de landbouwende staten draaien. De wereld wordt doortrokken tot het vinden van nieuwe markten, de uitbreiding der wereldmarkt kan geen slag houden met de produktie: de produktie overvleugelt het verbruik. De macht der trade-unions neemt af, een deel van hun voorrechten gaat verloren: de nood hamert de onverzoenlijkheid der belangen van kapitaal en arbeid in de hersens der proletariers. De ellende, de werkeloosheid, de levens-onzekerheid der massa neemt toe; onder het vulgair-tevredene masker der bourgeois-beschaving vertoont zich haar waar gelaat met de grijns van een doodskop. Zoo ontstaan ook in Engeland de voorwaarden tot een socialistische beweging: de „Democratic Federation" herdoopt zich in '82 van radikaal, sociaal-demokratisch: een der oprichters is William Morris.

46 jaar oud was Morris, toen hij dezen stap deed: achter hem lag een leven van arbeid, van welslagen, van bevestiging. Dàt hij hem deed, is zijn onsterfelijke roem en bewijst de zeldzame veerkracht van zijn natuur, de ontvankelijkheid van zijn geest en lichaam op een leeftijd dat voor het meerendeel der menschen, het gedachte-leven verroest naar ééne richting, uit machteloosheid onwrikbaar staat in alle winden. Maar de jeugd laat zich niet terugroepen; van de aandoeningen en gedachten van een

geheel leven heeft de kern zich op dien leeftijd tot iets blijvends gekristalliseerd. Morris nam de proletarische levens-beschouwing in zich op; zij verhelderde zijn gezicht door hem de oorzaak te leeren kennen van de maatschappelijke verschijnselen die hem hadden aangedaan met droefheid, zij gaf hem moed door hem de macht te doen zien die eindigen zou deze oorzaak te overwinnen; maar zij doordrong hem niet meer geheel en al: een kwetsbare plek, een achilles-hiel, hield hij over, en waar hij kwetsbaar was, werd hij getroffen.

Zijn jarenlange arbeid in het handwerk was voornamelijk een strijd tegen de machine geweest; de machine was voor hem de indringster die, met handen van staal en armen van ijzer gewapend, alle persoonlijke vrijheid en schoonheid uit den arbeid verjaagd had en door doodsche eentoonigheid vervangen: hij heeft nooit als grondtoon in de dreunende rythme der machines de mogelijkheid eenere hoogere maatschappelijke orde gehoord. Zijn haat tegen de bourgeois-beschaving droeg hij over op de werktuigen die haar schiepen, als een nevel stond die tusschen hem en de voorstelling der toekomst: zij belette hem de voortdurende omwenteling in de produktie te voelen als de innerlijke drijfveer van vooruitgang. In dit eene opzicht bereikte hij niet 't hart van 't wetenschappelijk socialisme, niet als bij Marx ontsloot de hedendaagsche werkelijkheid hem de toekomst: hij beeldde haar naar zijn eigen voorkeur, niet als ziener, maar als utopist. Vandaar zijn onzekerheid over taktiek, zijn tijdelijk afdwalen in anarchisme; vandaar misschien ook het uitblijven van wat men van hem mocht verwachten: de hernieuwing der poëzie.

Morris schreef weinig zuivere kunst in de jaren dat hij, strijder in de voorste gelederen, zijn beste krachten gaf aan de zaak van het proletariaat. Maar dat weinige is van zijn werk het schoonste. Behalve John Ball waarop wij nog zullen terugkomen, dateeren uit die jaren een deel der verzen opgenomen in de „Poems by the Way”, voor zoover mij bekend is de eenige gedichten waarin de beste eigenschappen der moderne lyriek — diepe teederheid van gevoel en direktheid van diktie — behouden zijn gebleven in dramatizeering van maatschappelijke werkelijkheid. Morris propaganda-verzen zijn bekend en in hun soort voortreffelijk: natuurlijk wist hij zeer goed dat in wat wordt geschreven met het oog op propaganda, nooit het

afgeslotene, in zich zelve bloeiende leven kan tieren van poëzie. Zijn lezingen over maatschappelijke onderwerpen waarvan in dit boekje eenige werden vertaald, zijn een doorloopend betoog, uitmuntend door helderheid en eenvoud, hoe niets anders dan de komst der socialistische samen-leving levens-voorwaarden kan doen ontstaan, noodig tot een organische weder-geboorte van alle kunsten.

In de proza-verhalen met lyriek doorweven die Morris na '87 schreef, zoekt hij te verbeelden wat het leven zijn kan geleid door andere gedachten en gevoelens dan in onze samenleving kunnen bestaan. En daarom zijn deze verhalen levender dan zijn vroegere gedichten: de bewustheid dat onze maatschappij de ontplooing tegenhoudt van vele schoone en liefelijke gevoelens door de verhoudingen te verbreken waaronder zij kunnen ontstaan; het inzicht dat een andere maatschappij met andere grondslagen, dat is een andere produktie-wijze, noodig is om soortgelijke verhoudingen als wij schoon vinden in de voorstellingen der oude poëzie, weer levend te maken in de wereld, die bewustheid en dat inzicht hebben hem doen voelen hoe de karakters groeien uit de maatschappij, hem geopenbaard dat zijn eigen ideaal van een eenvoudiger leven, van direkter, eenvoudiger en natuurlijker relatie tusschen mensch en mensch, zijn oorzaak had in een nieuwe maatschappelijke strooming. Dit leven, deze karakters en deze relaties heeft hij tot een levend beeld gemaakt; was 't hem gelukt ze in alle opzichten te maken tot een verbeelding van het nieuwe ideaal, het proletarische, hij had het eerste woord gesproken van een nieuw tijdperk der poëzie. Maar dat heeft hij niet kunnen bereiken, omdat hij die nieuwe wereld niet helder genoeg zag. Zoo heeft hij ze vermengd met vele trekken van het verleden, en in het verleden ook zijn karakters geplant. Zijn hart zag vooruit, maar zijn oogen hadden te lang en te vaak met liefde teruggezien dan dat hij de beelden kon vergeten, die ze hadden aanschouwd. De gevoelens die hij beeldt zijn de jonge en kiemende, maar de wereld is de oude en voorbijgegane.

Zijn helden leven in de tijden van primitief kommunisme, in het groot-gezin, verdeeld in stammen, kennend nog slechts ruil met vreemde volken, het is alles een lied van lang geleden: wij kunnen nooit weer worden als zij. Morris verwachtte, gelijk ook Fr. Engels en Morgan het hebben uitgedrukt, dat de

samenleving waarheen wij bewegen, de overwinning der kapitalistische waren-produktie door de produktie voor de gemeenschap, in vele trekken zou gelijken op de oude primitieve familie-maatschappij van voor het ontstaan van den staat. Maar het blijvend deel der overwinningen der burgerlijke beschaving was Morris niet helder, daarom heeft hij het ook niet kunnen beelden. Hij zag niet, waar de wolken der toekomst nog lagen over de bergen, als door een sluier onder die wolken hun vormen en de zekere richting van hun loop: hij was socialist en bezong het socialisme, maar hij schiep nog geen socialistische kunst in de beteekenis, gelijk Marx eene socialistische levensbeschouwing. Daarom is hij minder groot als artiest, dan Marx als denker.

John Ball is het schoonste wat hij geschreven heeft. Zijn liefde voor de middeleeuwen, zijn levende verbeelding er van vlamt hierin op tegen zijn haat voor het tegenwoordige: zijn hoop op de toekomst maakt de achtergrond licht. Verder dan dit is hij niet gekomen, maar de heldere taal, de vaste verbeelding, het gevoel van moed die dit boekje zoo schoon maken, zijn dingen die de burgerlijke kunst onzer dagen niet meer kan geven: de wind die ons hierin tegenwaait, komt uit het beloofde land.

HOE WIJ LEVEN EN HOE WIJ ZOUDEN KUNNEN LEVEN.

Het woord Revolutie, dat wij, Socialisten, zoo dikwijls genoodzaakt zijn te gebruiken, heeft in de ooren der meeste menschen een schrikwekkenden klank, zelfs dan, wanneer wij hun hebben uitgelegd, dat het niet noodzakelijk beteekent eene verandering, die gepaard gaat met oproer en alle soorten van geweld, en dat het niet kan beteekenen eene verandering, mechanisch en tegen de heerschende meeningen teweeggebracht door eene groep menschen, die op de eene of andere manier kans hebben gezien zich voor het oogenblik van de uitvoerende macht meester te maken. Zelfs wanneer wij hun uitleggen, dat wij het woord revolutie in zijn etymologischen zin gebruiken en er mee meenen eene verandering in de grondslagen der Maatschappij, worden de menschen afgeschrikt door het denkbeeld van zulk eene uitgebreide verandering en smeeken u te spreken van hervorming en niet van revolutie. Daar wij Socialisten, evenwel onder ons woord revolutie in het geheel niet verstaan, wat deze waardige lieden met hun woord hervorming meenen, kan ik niet nalaten te vinden, dat het een fout zou zijn het te gebruiken, welke plannen wij ook konden verbergen onder dezen onschuldigen dekmantel. Dus wij zullen blijven bij ons woord, dat eene verandering beteekent van de grondslagen der maatschappij; het mag de menschen bang maken, maar het zal hen tenminste waarschuwen, dat er iets is om bang voor te zijn, iets, dat niet minder gevaarlijk zal wezen, omdat het geignoreerd wordt; en ook kan het sommige menschen aanmoedigen en voor hen tenminste niet een vrees, maar een hoop beteekenen.

Vrees en Hoop — dat zijn de namen van de twee groote hartstochten, die het menschengeslacht beheerschen en waar

mede revolutionair-gezinden te doen hebben; hoop in te boezemen aan de vele onderdrukten en vrees aan de weinige onderdrukkers, dat is ons werk; als wij het eerste doen en hoop geven aan de velen, *moet* den weinigen vrees aangejaagd worden door hun hoop; andere vrees wenschen wij hun niet aan te jagen; het is geen wraak die wij willen voor de arme menschen, maar geluk; inderdaad, welke wraak kan genomen worden voor al de duizenden jaren van het lijden der armen?

Evenwel, velen van de onderdrukkers der armen, de meesten van hen, zullen wij zeggen, zijn zich niet bewust onderdrukkers te zijn (wij zullen straks zien waarom); zij leven zelf op eene geregelde, rustige manier, zoo ver mogelijk verwijderd van de gevoelens van een Romeinsch slaveneigenaar of van een Legree; zij weten, dat de armen bestaan, maar hun lijden doet zich niet aan hen voor op snijdende of dramatische wijze; zij hebben zelf kwellingen te dragen en zij denken ongetwijfeld, dat het dragen van kwellingen 's menschen lot is, ook hebben zij geen middelen om de kwellingen van hun leven te vergelijken met die van menschen, die op een lageren trap der maatschappij staan; en als zich ooit de gedachte aan die zwaardere kwellingen aan hen opdringt, troosten zij zich met de stelling, dat de mensch gewoon raakt aan de kwellingen, die hij te dragen heeft, welke die ook mogen zijn.

En zeker, in zooverre als het ten minste individuën betreft, is dit maar al te waar; zoodat wij als steunpilaren voor den tegenwoordigen staat van zaken, hoe slecht die ook zij, ten eerste vinden die zelfbehagelijke onbewuste onderdrukkers, die denken, dat zij alles te vreezen hebben van iedere verandering, die meer dan de zachtste en meest geleidelijke hervorming in zich sluit en ten tweede die arme menschen, die, zoo moeilijk en bezorgd als zij leven, nauwelijks kunnen begrijpen, dat er voor hen eene verandering ten goede zou kunnen komen, en zelfs geen titel van hun armelijk eigendom durven wagen door een stap te doen, die tot eene mogelijke verbetering van hun toestand kon leiden; terwijl wij dus weinig met den rijke kunnen doen, behalve hem vrees inboezemen, is het waarlijk

moeilijk den armen eenige hoop te geven. Het is dan niet meer dan redelijk, dat zij, die wij trachten te verwikkelen in den grooten strijd voor een betere levensvorm dan die wij nu hebben, ons zouden komen vragen hun tenminste eenig denkbeeld te geven van hoe dat leven zou kunnen zijn.

Een redelijk verzoek, maar moeilijk te voldoen, dáár, waar wij onder een stelsel leven, dat bewuste pogingen tot eene wederopbouwing bijna onmogelijk maakt; het is van onzen kant niet onredelijk te antwoorden: „Er zijn zekere bepaalde hinderpalen voor den waren vooruitgang van den mensch; wij kunnen u vertellen welke dat zijn; neem die weg en dan zult gij zien."

Evenwel, het is nu mijn doel mijzelf als slachtoffer aan te bieden, ter voldoening van hen, die vinden. dat wij, zooals de zaken nu gaan, tenminste iets hebben, en die schrikken van het denkbeeld hun houvast daaraan te verliezen, uit vreës, te zullen ontdekken, dat zij er erger aan toe zijn dan te voren en niets hebben. Toch moet ik in den loop van mijn pogen om aan te toonen hoe wij zouden kunnen leven, min of meer met ontkenningen werken. Ik bedoel hiermee, dat ik moet aanwijzen, waar wij naar mijne meening te kort komen in onze tegenwoordige pogingen om behoorlijk te leven.

Ik moet den rijken en welgestelden vragen, wat soort van positie het is, die zij zoo gaarne willen behouden tot elken prijs, en of het, wel bezien, zulk een verschrikkelijk verlies voor hen zou zijn, om die op te geven? en ik moet den armen duidelijk maken, dat zij, met de geschiktheid om een waardig en verheffend leven te leiden, in een toestand verkeeren, dien zij niet zonder zich voortdurend te vernederen kunnen verduren.

Hoe leven wij dan onder ons tegenwoordig stelsel? Laten wij dit eens bekijken.

In de eerste plaats moet men wel verstaan, dat onze tegenwoordige inrichting der Maatschappij gegrondvest is op een staat van aanhoudenden oorlog. Vindt één van U, dat dit is, zooals dit behoort te zijn? Ik weet dat men U dikwijls verteld heeft dat de concurrentie, die thans de geheele

voortbrenging beheerscht, eene goede zaak is en den vooruitgang van het ras aanwakkert; maar de menschen, die u dit vertellen, moesten concurrentie liever bij den korteren naam van *Oorlog* noemen, als zij eerlijk wilden zijn en dan zou het u vrij staan te overwegen, of oorlog den vooruitgang op eenige andere wijze aanwakkert, dan een dolle stier die u door uw eigen tuin heenjaagt, zou kunnen doen. Oorlog of Concurrentie, hoe gij het ook noemen wilt, beteekent op zijn best genomen, uw eigen voordeel najagen, ten koste van een anders verlies, en in de ontwikkeling van dit proces moet gij de vernietiging zelfs van uw eigen bezittingen niet ontzien; of gij zult zeker het onderspit delven in den strijd.

Gij verstaat dat volkomen als het betreft het soort van Oorlog, waarin de menschen uitgaan om te dooden en gedood te worden; dat soort van oorlog, waarin schepen b.v. het bevel ontvangen „te verbranden, te verwoesten en in den grond te boren;" maar het schijnt, dat men zich niet zoo bewust is van dit verspillen van goederen, wanneer men slechts dien anderen oorlog voert, *handel* genaamd; bedenk echter wel, dat de verspilling daar evengoed bestaat.

Laten wij nu dit soort van oorlog eens van naderbij beschouwen en eenige vormen er van doorloopen, opdat wij kunnen zien hoe het „verbranden, in den grond boren en verwoesten" daarin wordt ten uitvoer gebracht.

Vooreerst heeft men den vorm, die nationale wedijver wordt genoemd, inderdaad heden ten dage de oorzaak van alle kruit- en bajonetten-oorlogen, die beschaafde naties voeren. Sedert jaren zijn wij Engelschen er vrij afkeerig van geweest, behalve bij die gelukkige gelegenheden, wanneer wij ze konden voeren zonder voor ons zelfs iets te wagen, wanneer al het doodslaan aan de ééne kant was, of — wanneer wij althans hoopten, dat dit zoo zou zijn. Wij zijn lang afkeerig geweest van een kruit- en loodoorlog met een ontzaginboezemenden vijand, en ik zal u zeggen waarom: Het is, omdat wij het leeuwenaandeel van de wereldmarkt gehad hebben; wij hadden niet noodig er voor te vechten, als natie, want wij hadden het; maar nu is

dit aan het veranderen op eene zeer opmerkelijke en, voor een socialist, eene zeer verblijdende wijze; wij zijn bezig dat leeuwenaandeel te verliezen of hebben het verloren; het is nu een wanhopige concurrentie tusschen de groote naties der beschaving om het bezit van de wereldmarkt en morgen is het misschien een wanhopige oorlog om dat doel. Het gevolg hiervan is, dat het oorlogvoeren (als dit niet op te groote schaal geschiedt) niet langer beperkt is tot de eer-en-roemsoort van de oude Tories, die, als zij er al iets mee meenden, vonden dat een Tory-oorlog eene goede gelegenheid zou zijn om de democratie te fnuiken; dat alles hebben wij veranderd en nu is het een geheel ander soort van staatsman, die ons pleegt op te wekken tot „Vaderlandsliefde", zooals het genoemd wordt. De leiders van de Vooruitstrevende Liberalen, zooals zij zichzelf wenschten te noemen, verziende mannen, die heel wel weten, dat er sociale bewegingen omgaan, die niet blind zijn voor het feit, dat de wereld zal voortgaan zonder of met hunne hulp; zij zijn de Jingoos dezer laatste tijden geweest. Ik wil niet zeggen, dat zij weten, wat zij doen; staatkundigen, zooals gij wel weet, passen wel op, dat zij hunne oogen sluiten voor alles, wat zes maanden later kan gebeuren; maar wat er gedaan wordt, is dit: het tegenwoordige stelsel dat altijd nationalen wedijver in zich moet sluiten, is bezig ons te drijven tot eene wanhopige worsteling om de markten onder min of meer gelijke voorwaarden met andere naties, omdat wij, ik herhaal het, dat overwicht over hen verloren hebben, dat wij eens hadden. Wanhopig is geen te sterk woord. Wij zullen ons door deze neiging om markten in te palmen laten voeren waarheen zij ons wil, waarheen zij ons moet voeren. Vandaag is het welgeslaagde dieverij en schande, morgen misschien enkel nederlaag en schande.

Dit is nu geene uitweiding, ofschoon ik dit zeggende, dichter ben bij wat men gewoonlijk politiek noemt, dan ik later ooit weer zal zijn. Ik wil u alleen aantoonen waar handelsoorlog toe leidt, wanneer hij met vreemde naties te doen heeft en zelfs het stompste verstand kan zien, hoe bloote verkwisting er mee

samen moet gaan. Zóó leven wij nu met vreemde naties, gereed hen te vernietigen zoo mogelijk zonder oorlog, indien noodig mèt, nu nog daargelaten het schandelijke exploiteeren van wilde stammen en barbaren, — volken, die wij onze vodden en huichelarij opdringen met behulp van onze kanonnen.

Het socialisme kan zeker u iets aanbieden in plaats van dat alles. Dat kan het; het kan u vrede en vriendschap bieden in plaats van oorlog. Wij zouden volstrekt zonder eenige nationalen wedijver knnnen leven, wanneer wij erkenden, dat, hoewel het voor hen, die voelen dat zij natuurlijkerwijze één gemeenschap onder één naam vormen, het beste is zichzelf te regeeren, toch geen gemeenschap in de beschaving hare belangen in strijd behoefde te voelen met die eener andere gemeenschap, daar hun economische toestand tenminste gelijksoortig zou zijn; zoodat ieder burger van de eene gemeenschap aan het werk kon komen en ongestoord zijn leven zou kunnen voortzetten, wanneer hij kwam in een vreemd land en daar heel natuurlijk zijn plaats zou vinden; zoodat alle beschaafde naties één groote gemeenschap zouden vormen, het onderling eens zijnde over de soort en hoeveelheid van de noodige voortbrenging en verdeeling; aan die of die productie werkende, waar die het best kan worden voortgebracht en op alle manieren verspilling mijdende. Denk eens welk een mate van verspilling vermeden kon worden, en hoeveel zulk een revolutie zou bijdragen tot den rijkdom der wereld! Welk schepsel ter wereld zou geschaad worden door zulk een revolutie? Ja, zou niet iedereen er beter aan toe zijn? En waardoor wordt die belet? Ik zal het u aanstonds vertellen.

Laat ons intusschen van deze „concurrentie" tusschen naties overgaan op die tusschen „hen door wie de arbeid georganiseerd wordt", werkgevers, groote firma's, naamlooze vennootschappen om kort te gaan kapitalisten, en zien hoe concurrentie bij hen „prikkelt tot productie": werkelijk geschiedt dat; maar welke soort van productie? Wel, een productie van iets, om met winst te verkoopen, of zeg een productie van winsten: en merk nu op, hoe de handelsoorlog die aanwakkert: een zekere

markt vraagt goederen; er zijn, b. v., honderd fabrikanten die een zeker soort van goederen maken en ieder van hen zou als hij kon die markt daarvan voor zichzelf willen houden en worstelt wanhopig om er zooveel van te krijgen als hij kan, met het duidelijke gevolg, dat er in een oogenblik te veel komt en de markt overvoerd is en dat al die fabrikatie-woede in rook moet vervliegen. Schijnt dat u niet iets als oorlog toe? Kunt gij er de verspilling niet van inzien — verspilling van arbeid, bekwaamheid, vernuft, overleg, in één woord verspilling van leven? Gij zult misschien zeggen, maar het maakt het goed goedkooper? In zekeren zin doet het dat; en toch slechts in schijn, daar de loonen voor den gewonen arbeider eene neiging hebben te dalen naar mate de prijzen dalen. En tot welk een prijs winnen wij dezen schijn van goedkoopte! In ronde woorden gezegd, ten koste van het bedriegen van den verbruiker en het uithongeren van den werkelijken voortbrenger ten bate van den speculant, die èn den verbruiker èn den voortbrenger als zijn melk-koeien gebruikt. Ik behoef hier niet uit te weiden over het punt van vervalsching, want iedereen weet, wat voor rol die speelt in deze soort handel; maar, bedenk wel, dat zij een volstrekt noodzakelijk bestanddeel is van het verkrijgen van winst uit koopwaren, hetgeen het werk is van den zoogenaamden fabrikant; en dit moet gij wèl begrijpen, dat, in het algemeen genomen, de verbruiker volmaakt hulpeloos staat tegenover den speculant; de goederen worden hem opgedrongen door hun goedkoopte, en daarmede een zekere levensstandaard, die deze machtig werkende, zich aan hem opdringende goedkoopte voor hem bepaalt: want zóóver reikt deze vloek van den handels-oorlog, dat geen land veilig is voor zijne verwoestingen; de overleveringen van duizend jaar her, vallen er voor weg in den tijd van eene maand; een zwak of half barbaarsch land wordt er door overstroomd, en wat aan poëzie of genot of kunst daar ook bestond, alles wordt vertrapt tot een poel van laagheid en leelijkheid; de Indische of Javaansche ambachtsman mag niet langer op zijn gemak zijn ambacht uitoefenen, weinige uren per dag werkende om

een figuren-doolhof van wonderlijke schoonheid op een stuk doek voort te brengen: een stoommachine wordt te Manchester in beweging gesteld en die overwinning op de natuur en op duizenden hardnekkige moeilijkheden, wordt gebruikt tot het lage doel: het voortbrengen van een soort van pleister van porcelein-aarde en kunstwol en de Aziatische arbeider wordt, als hij niet rechtstreeks tot den hongerdood komt, wat meermalen gebeurt, zelf naar een fabriek gedreven om daar het loon van zijn Manchester broeder-arbeider te verlagen, en geen spoor van karakter blijft in hem over, behalve waarschijnlijk eene opeenstapeling van vrees en haat jegens dat hem zoo onverklaarbaar kwaad, zijn Engelschen meester. De bewoner der Zuidzee-eilanden moet afstand doen van zijn canoe-snijden, zijn zoete rust en zijn bevallige dansen en de slaaf van een slaaf worden: een broek, rum, zendelingen en noodlottige ziekte — hij moet al deze beschaving meteen slikken en noch hijzelf noch wij kunnen hem helpen vóór dat eene betere sociale regeling een einde heeft gemaakt aan de afschuwelijke dwinglandij van het speculeeren of dobbelen, die hem ruineerde.

Laat dit eenige typen van den verbruiker zijn, maar nu de voortbrenger; ik bedoel den werkelijken voortbrenger, den werkman; welken invloed heeft dit gevecht om de plundering van de markt op hem? De fabrikant heeft, in den ijver van zijn oorlog, in één buurt een uitgebreid leger van werklui moeten verzamelen, hij heeft ze gedrild totdat zij zoo geschikt mogelijk zijn voor zijn bijzondere tak van productie, d. i. om daarvan een winst te maken, en de uitkomst is dat zij nergens anders voor geschikt zijn; wanneer dan de markt die hij bezig is te voorzien, overvoerd wordt, wat gebeurt er dan met dat leger, waarvan ieder individu rekende op de gestadige vraag aan die markt en handelde — daar hem geen andere keuze bleef dan zoo te handelen — alsof het altijd zoo door zou gaan? Gij weet wel, wat er met deze lieden gebeurt: de fabrieksdeur wordt achter hen dichtgeslagen; dikwijls achter een zeer groot gedeelte van hen, op zijn best achter het reserve-leger van den arbeid, dat zoo ijverig bezig is in den tijd van

opvoering. Wat wordt er van hen? Dat weten wij thans maar al te wel. Maar wat wij niet weten of niet verkiezen te weten is, dat dit reserve-leger van den arbeid, eene absolute noodzakelijkheid is voor den handels-oorlog; als *onze* fabrikanten deze arme duivels niet hadden, die zij aan hunne machines konden zetten, als de vraag toenam, zouden andere fabrikanten in Frankrijk, Duitschland of Amerika tusschenbeide komen en hun de markt afnemen.

Gij ziet dus, dat het, zooals wij nu leven, noodig is, dat een uitgebreid deel van de nijverheidsbevolking moet blootstaan aan een periodiek terugkeerende hongerdood, en dat niet ten voordeele van de menschen in een ander deel van de wereld, maar tot hunne vernedering en slavernij.

Laat uw geest eens een oogenblik gaan over de soort verspilling die dit insluit, die opening van nieuwe markten in wilde en barbaarsche landen, wat de uiterste vorm is van de macht der winstmarkt op de wereld, en gij zult zeker zien welk een afschuwelijke nacht-merrie die winst-markt is: zij doet ons zwoegen en maakt ons beangstigd voor ons levensonderhoud; wij zijn niet in staat om een boek te lezen of naar eene schilderij te kijken of liefelijke velden te hebben om door te wandelen of in de zon te liggen of een aandeel te hebben in de kennis van onzen tijd, in het kort om eenig dierlijk of geestelijk genot te smaken, — en waarvoor? opdat wij hetzelfde slaafsche leven kunnen voortzetten tot onzen dood, teneinde aan een rijk man te kunnen bezorgen wat men noemt een leven van gemak en weelde; d.w.z. een leven zoo ledig, ongezond en ontaard, dat hij er over het geheel genomen misschien nog erger aan toe is dan wij, de werklieden: en wat de uitkomst van al dit lijden betreft, het is het gelukkigst, wanneer die heelemaal niets is, wanneer men kan zeggen, dat de waren niemand eenig goed hebben gedaan; want meestal hebben zij vele menschen geschaad en wij hebben gezwoegd, gezucht en zijn gestorven, vergift en vernietiging voor onze medemenschen makende.

Wel, ik zeg, dit alles is oorlog en het zijn de gevolgen van

oorlog, dit keer van den oorlog, niet van concurreerende volken maar van concurreerende firma's of van kapitalistische maatschappijen, en het is deze oorlog der firma's, die de vrede tusschen naties belet, welke, dat zult gij zeker met mij eens zijn, zoo noodig is; want gij moet weten, dat oorlog de eigenlijke levensadem van deze vechtende firma's is; zij hebben nu in onzen tijd bijna al de politieke macht in hunne handen en zij sluiten zich in ieder land aaneen, teneinde te zorgen, dat hunne respectievelijke regeeringen deze twee functies verrichten: de eerste is om in hun land als een sterke politiemacht op te treden om het terrein ingesloten te houden, waarin de sterken de zwakken verslaan, de tweede functie is: als een roofzuchtige rooverlijfwacht in het buitenland op te treden, een bom om de deuren te doen springen, die toegang geven tot de wereldmarkten; te verschaffen tot elken prijs buitenslands, een ongestoord markt-privilegie, valschelijk *laissez-aller* *) genoemd, en evenzoo tot elken prijs markten binnenslands, — deze te verschaffen is de eenige taak eener regeering, zooals onze industrieele aanvoerders in staat zijn geweest zich die voor te stellen. Ik moet nu trachten u de reden van dit alles aan te toonen en waar die op berust, door te beproeven deze vraag te beantwoorden: Waarom hebben die winst-makers al die macht of tenminste waarom zijn zij in staat haar te behouden?

Dat brengt ons tot den laatsten vorm van handels-oorlog: den laatsten en dengene, waar al de overige op gegrond zijn; wij hebben eerst gesproken van den oorlog van wedijverende volken, daarna van dien van wedijverende firma's: nu hebben wij te spreken over wedijverende menschen. Zooals volken onder het tegenwoordige stelsel er toe gedreven worden met elkaar te concurreeren om de wereldmarkten, en zooals firma's of de aanvoerders der nijverheid moeten strijden om hun aandeel van de winsten der markten te krijgen, evenzoo moeten de

*) Valschelijk; omdat de bevoorrechte klassen gesteund worden door de uitvoerende macht, waardoor zij de niet bevoorrechten kunnen dwingen hun voorwaarden aan te nemen; wanneer dit „vrije concurrentie" is, hebben woorden geen beteekenis.

arbeiders elkaar concurrentie aandoen—om hun levensonderhoud; en het is deze voortdurende concurrentie of oorlog tusschen hen, die de winst-schrapers in staat stelt hunne winsten te maken en door middel van de aldus verkregen rijkdom de uitvoerende macht in handen te krijgen.

Maar hier is het onderscheid tusschen de positie van de arbeiders en de winst-makers: voor de laatsten, de winst-schrapers, is oorlog noodzakelijk; het maken van winst is onbestaanbaar zonder concurrentie, hetzij die individueel, door onderlinge aaneensluiting verkregen of nationaal is; maar men kan wel voor zijn levensonderhoud werken zonder te concurreeren; men kan samenwerken in plaats van samenvechten.

Ik heb gezegd, dat oorlog de levensadem van de winstmakers was; op dezelfde manier is samenwerking het leven der arbeiders. De arbeidersklassen of het proletariaat kunnen zelfs niet bestaan als een klasse zonder samen te werken op de een of andere wijze. De noodzakelijkheid, die de winstschrapers eerst dwong hun menschen in werkplaatsen te vereenigen, waar zij met verdeeling van arbeid werkten, en vervolgens in groote fabrieken, die door machines in gang werden gezet, waardoor zij langzamerhand getrokken werden naar de groote steden en de middelpunten der beschaving, deed eene afzonderlijke arbeidersklasse of proletariaat geboren worden; en dit was wat hun gaf hun *werktuigelijk* bestaan, om het zoo uit te drukken. Maar bedenk, dat zij inderdaad vereenigd zijn in maatschappelijke groepen, die de waren produceeren, maar tot nog toe alleen werktuigelijk; zij weten niet, waar zij aan werken, ook niet voor wien zij werken, omdat zij zich vereenigen tot het produceeren van waren, waarvan de winst van een meester een essentieel deel vormt, in plaats van goederen voor hun eigen gebruik te maken: zoolang als zij dit doen en zelf met elkaar concurreerren om het te mogen doen, zullen zij zijn en zelf voelen, dat zij zijn, eenvoudig een deel van die concurreerende firma's waarvan ik gesproken heb! zij zullen feitelijk niet anders dan een deel van de machinerie zijn, die winst voortbrengt; en zoolang als dit duurt, zal het

het doel van de meesters of winstmakers zijn de marktwaarde van dit menschelijk deel der machinerie te verlagen; dat is te zeggen, daar zij reeds het werk van doode menschen in den vorm van kapitaal en machinerieën in handen hebben, is het hun belang, of we zullen zeggen, zijn zij in de noodzakelijkheid, zoo weinig als zij kunnen te betalen voor het werk van levende menschen, dat zij dag op dag moeten koopen: en daar de werklieden, die zij gebruiken, niets dan hun werkkracht bezitten, zijn zij gedwongen elkaar te onderkruipen om werk en loon te verkrijgen, en zoodoende stellen zij den kapitalist in staat zijn spel te spelen.

Ik heb gezegd, zooals het nu gaat zijn de werklieden een deel van de concurreerende firma's, een hulp voor het kapitaal. Toch zijn zij dit slechts door dwang; en zelfs zonder dat zij het zich bewust zijn, strijden zij tegen dien dwang en de onmiddellijke gevolgen daarvan, het verlagen van hun loonen, van hun levensstandaard; dit doen zij en moeten zij doen, zoowel als eene klasse, als individueel: juist als de slaaf van den grooten Romeinschen heer, ofschoon hij duidelijk voelde een deel van de huishouding uit te maken, als gemeenschap een kracht in reserve vormde om die te verwoesten en individueel zijnen heer bestal, wanneer hij het veilig doen kon. Hier ziet gij dus, is een andere vorm van oorlog, noodzakelijk voor de wijze, waarop wij thans leven, de oorlog van klasse tegen klasse, die, wanneer hij tot zijn toppunt zal gestegen zijn, en het schijnt, dat hij nu aan het stijgen is, die andere vormen van oorlog, waarvan wij gesproken hebben, zal vernietigen; die den toestand van de winstmakers, van voortdurenden oorlog, onhoudbaar zal maken: die het tegenwoordige stelsel van concurreerende voorrechten of handelsoorlog zal vernietigen.

Let nu wel op, ik zeide, dat voor het bestaan der werklieden, samenwerking, niet concurrentie noodig was, terwijl voor het bestaan der winst-makers samenwerken onmogelijk en oorlog noodzakelijk was.

De tegenwoordige toestand der werklieden is deze: zij zijn

de machineriën of in ronde woorden de slaven van den handel; wanneer zij dien toestand veranderen en vrij worden, moet de klasse der winstmakers ophouden te bestaan en wat zal dan de toestand der werklieden wezen? Zelfs, zooals het nu is, zijn zij het ééne noodige deel der maatschappij, het leven-gevende deel; de andere klassen zijn slechts aanhangsels, die van hen leven. Maar wat moeten zij zijn, wat zullen zij zijn, wanneer zij eens en vooral tot de kennis van hun werkelijke kracht komen en ophouden met elkaar te wedijveren om hun levensonderhoud? Ik zal het U vertellen: zij zullen de maatschappij, zij zullen de gemeenschap zijn. En wanneer zij de maatschappij zijn — d.w.z. dat er geen klasse buiten hen bestaat om mede te strijden — dan kunnen zij hun werk in overeenstemming met hun eigen werkelijke behoeften, regelen.

Er wordt veel gepraat over vraag en aanbod, maar de vraag en het aanbod, die gewoonlijk bedoeld worden, zijn kunstmatig; zij staan onder den invloed van de dobbelmarkt; de vraag is al gedwongen, zooals ik hierboven reeds aanstipte, voor het aanbod komt; ook kunnnen de voortbrengers, daar ieder van hen tegen al de overigen werkt, niet ophouden, voordat de markt overvoerd is en de werklieden, op straat gezet, hooren, dat er over-productie is geweest; te midden van het overschot van onverkoopbare waren, gaan zij heen, slecht voorzien zelfs van de noodigste dingen, omdat de rijkdom, dien zij zelf geschapen hebben „slecht-verdeeld" is, zoooals wij het noemen — d. i. onrechtvaardig van hen wordt weggenomen.

Wanneer de werklieden de maatschappij zijn, zullen zij hun werk zóó regelen, dat vraag en aanbod natuurlijkerwijs en niet door het spel ontstaan; zij zullen dan aan elkaar geëvenredigd zijn, want het is dezelfde maatschappij, die vraagt en die ook aanbiedt; er zullen dan geen kunstmatige hongersnooden meer zijn, geen armoede meer te midden van over-productie, te midden van een te groote voorraad van die zaken, die in de armoede moesten voorzien en haar in welvaart veranderen, om kort te gaan, er zal geen verspilling en dus geen dwinglandij zijn.

Welnu, het socialisme biedt u in plaats van deze kunstmatige

hongersnooden, met hun zoogenaamde over-productie, ik herhaal het, regeling der markten; vraag en aanbod geëvenredigd; geen speculeeren en dientengevolge (nog eens) geen verspilling; niet de eene maand overwerk en vermoeidheid voor den werkman en de volgende geen werk en de schrik om van honger om te komen, maar iedere maand gestadig werk en overvloed van vrijen tijd; geen goedkoope marktwaren, dat wil zeggen, vervalschte waren, waar nauwelijks iets *goeds* in zit, enkel steigers om winsten te bouwen; geen werk zou besteed worden aan dergelijke dingen, die de menschen niet meer zouden noodig hebben, wanneer zij ophielden slaven te zijn. Niet voor deze, maar voor zulke goederen, die best voorzagen in de werkelijke behoeften der verbruikers, zou de arbeid worden aangewend; want, daar de winst zou zijn afgeschaft, konden de menschen hebben, wat zij noodig hadden, in plaats van wat de winst-schrapers in hun eigen land en in het buitenland hen dwongen te nemen.

Want wat ik u wil doen verstaan, is dit: dat er in ieder beschaafd land tenminste overvloed voor allen is — is, of in ieder geval kon zijn. Zelfs met arbeid, zoo verkeerd geleid als thans het geval is, zou eene billijke verdeeling van den rijkdom, dien wij hebben, alle menschen betrekkelijk voorzien van al het noodige; maar dat is niets in vergelijking van den rijkdom, die wij konden hebben, indien de arbeid niet verkeerd geleid werd.

Bedenk wel, dat in de vroegste dagen der geschiedenis van den mensch, hij de slaaf van zijn meest dringende behoeften was; de natuur was machtig en hij was zwak, hij had een voortdurenden oorlog met haar te voeren om zijn dagelijksch voedsel en zulk eene beschutting, als hij krijgen kon. Zijn leven werd neergetrokken en beperkt door deze voortdurenden strijd; al zijne zeden, wetten en zijn godsdienst zijn feitelijk de uitkomst en de afspiegeling van dit onophoudelijk zwoegen om zijn levensonderhoud te verdienen. De tijd ging voorbij en langzamerhand, stap voor stap, werd hij sterker, totdat hij nu na al die eeuwen de Natuur bijna volkomen overwonnen heeft en men zou denken, dat hij thans tijd vrij zou hebben om zijn

gedachten met hooger dingen bezig te houden dan het zorgen voor den maaltijd van morgen.

Maar, helaas, zijn voortgang is gebroken en gestuit; ofschoon hij inderdaad de natuur overwonnen heeft en hare krachten in zijn macht houdt om er mede te doen wat hij wil, moet hij zichzelf nog overwinnen, hij moet nog denken, hoe hij het best die krachten zal gebruiken, die hij vermeesterd heeft. Op het oogenblik gebruikt hij ze blindelings, dwaselijk, als iemand, die enkel door het lot gedreven wordt. Soms schijnt het bijna, alsof een spook van het onophoudelijk jagen naar voedsel, dat eens den wilde regeerde, den beschaafden mensch nog achtervolgt; die als het ware in een droom arbeidt, terwijl een schemerachtige, onwezenlijke hoop, geboren uit vage herinneringen van vervlogen dagen, hem vervolgt. Uit dien droom moet hij ontwaken en de dingen aanzien, zooals zij werkelijk zijn. De overwinning op de natuur is volkomen, mogen wij dit niet zeggen? en nu is het onze zaak en dat was het al lang geweest, de menschen, die de krachten der natuur beheerschen, te organiseeren.

Voor dat dit althans beproefd is, zullen wij nooit bevrijd zijn van dat verschrikkelijke spook, de vrees voor den hongerdood; dat ons met zijn broeder-duivel, de begeerte om te overheerschen, brengt tot onrechtvaardigheid, wreedheid en lafhartigheid van iedere soort: op te houden onze medemenschen te vreezen en te leeren te vertrouwen, concurrentie af te schaffen en coöperatie op te richten, dat is voor ons het eenig noodige.

Om nu nader in bijzonderheden te treden: gij weet waarschijnlijk, dat ieder mensch in de beschaafde wereld, om zoo te zeggen, meer waard is dan zijn huid; werkende, zooals hij moet werken, maatschappelijk, kan hij meer voortbrengen dan wat noodig is om hem in het leven en in welstand te houden; en dit is zoo geweest eeuwenlang, feitelijk van den tijd, toen oorlogvoerende stammen hun overwonnen vijanden begonnen te maken tot slaven in plaats van hen te dooden, en natuurlijk is zijn vermogen om dit extra-werk te produceeren steeds sneller en sneller toegenomen, totdat heden één man b. v. zóóveel laken in één week zal weven, als noodig is om een heel dorp

jarenlang mee te kleeden. De eigenlijke vraag der beschaving is altijd geweest, wat moeten wij doen met deze extra-productie van den arbeid; het spook, vrees voor den hongerdood, en zijn makker, begeerte om te overheerschen, hebben den mensch er toe gebracht die vraag altijd vrij slecht te beantwoorden en misschien nog het allerslechtst in dezen tegenwoordigen tijd, nu de extra-productie met zulk een wonderbaarlijke snelheid is toegenomen. De werkelijke oplossing is voor den mensch altijd geweest, met zijn medemensch te strijden om privaat-bezit van hem niet toekomende aandeelen in die extra's, en alle soorten van list zijn te baat genomen door hen, die zich in het bezit van de macht bevonden om ze af te nemen van anderen ten einde diegenen die zij beroofd hadden in voortdurende onderworpenheid te houden; en deze laatsten, zooals ik reeds heb aangestipt, hadden geen kans deze plundering te weerstaan, zoolang zij gering in aantal en verspreid waren en dientengevolge weinig begrip van hunne gemeenschappelijke onderdrukking konden hebben. Maar nu de menschen, dank zij juist dat streven naar het bezit van hun niet toekomende aandeelen in de winst of extra-verdiensten, meer afhankelijk van elkaar zijn geworden, ten opzichte der productie, en gedreven zijn, zooals ik reeds zeide, zich tot dat doel meer volkomen aaneen te sluiten, is de macht van de werklieden — dat wil zeggen van de beroofde of geplunderde klasse — ontzaggelijk vermeerderd en zij hebben nog maar te beseffen, dat zij die macht bezitten. Wanneer zij dat doen, zullen zij in staat zijn het juiste antwoord op de vraag wat gedaan moet worden met de extra-producten van den arbeid en bovendien wat den arbeider in het leven zal houden om te arbeiden, te geven; welk antwoord is, dat de werkman alles zal hebben, wat hij produceert, en in het geheel niet geplunderd zal worden. Bedenk wel, dat hij gemeenschappelijk produceert, en daardoor zal hij inderdaad doen het werk, dat naar gelang zijner bekwaamheid van hem vereischt wordt, en van het product van dien arbeid zal hij krijgen, wat hij noodig heeft; omdat hij niet meer kan *gebruiken* dan hij noodig heeft — hij kan het alleen verspillen.

Indien deze schikking u ongerijmd ideaal toeschijnt, zooals, onze tegenwoordige toestand in aanmerking genomen, wel mogelijk is, moet ik mijn beweren staven door te zeggen, dat, wanneer de menschen zóó zijn georganiseerd, dat hun arbeid niet verspild wordt, zij zullen zijn ontheven van de vrees voor den hongerdood en de begeerte om te overheerschen en zij vrijheid en tijd zullen vinden om rond te zien en te kijken wat zij werkelijk noodig hebben.

Ik voor mij kan mij van zoo iets een begrip vormen en ik zal u mijne denkbeelden voorleggen zoodat gij die kunt vergelijken met uw eigene, u vragende altijd in het oog te houden, dat juist de verschillen in 's menschen bekwaamheden en begeerten, nadat de algemeene behoefte van voedsel en beschutting is bevredigd, het gemakkelijker zullen maken om rekening te houden met hun verschillende verlangens in een gemeenschappelijken staat van zaken. — Wat is het dus, dat ik noodig heb en dat de mij omringende omstandigheden mij kunnen geven — mijn omgang met mijne medemenschen — ter zijde latende onvermijdelijke ongelukken, die coöperatie en voorzorg niet kunnen voorkomen?

Wel, in de eerste plaats, eisch ik goede gezondheid, en ik zeg, dat een groot deel der menschen in de beschaafde wereld zelfs nauwelijks weten, wat dit beteekent. Te voelen, dat het leven alleen een genot is; te genieten van het bewegen onzer leden en het oefenen onzer lichamelijke krachten; te spelen, als het ware, met zon en regen en wind; zich te verheugen in het bevredigen van de billijke lichamelijke neigingen van een menschelijk dier, zonder vrees voor verlaging of gevoel van verkeerd te doen: ja, en daarbij nog wel gevormd te zijn, recht van lijf en leden, stevig, met een gelaat vol uitdrukking — in één woord schoon te zijn — dat eisch ik ook. Indien wij dezen eisch niet kunnen bevredigen, zijn wij ten slotte slechts arme schepsels, en ik eisch dit tegen die schrikkelijke leerstellingen van het ascetisme in, die, geboren uit de wanhoop van de onderdrukten en vernederden, zoovele eeuwen gebruikt zijn als middelen ter voortzetting van die onderdrukking en vernedering.

En ik geloof, dat deze eisch van een gezond lichaam voor iedereen alle andere billijke eischen in zich sluit: want wie weet, waardoor de ziektekiemen, waar zelfs rijke menschen van te lijden hebben, het eerst gezaaid werden: door de overdaad van een voorvader, misschien; doch dikwijls, vermoed ik, door zijne armoede. En wat de armen betreft: een bekend geneesheer heeft gezegd, dat de armen altijd aan ééne ziekte lijden — aan honger; en dit weet ik tenminste, dat als een man in eenige mate overwerkt is, hij niet die soort van gezondheid kan genieten, waarvan ik spreek, evenmin wanneer hij voortdurend is geketend aan een vervelenden kringloop van werktuigelijken arbeid zonder hoop in het verschiet; ook niet, wanneer hij leeft in een voortdurende lage vrees voor zijn levensonderhoud, ook niet als hij slecht behuisd is, ook niet wanneer hij beroofd is van alle genietingen die de natuurlijke schoonheid der wereld hem oplevert, ook niet, wanneer hij geen uitspanning heeft om zijn geest nu en dan op te wekken: al deze zaken, die min of meer rechtstreeks invloed hebben op zijn lichamelijken toestand, worden geboren uit den eisch, dien ik stel van te leven in goede gezondheid; inderdaad ik vermoed, dat deze gunstige voorwaarden gedurende verscheidene geslachten gegolden moeten hebben vóór eene bevolking in het algemeen zoo waarlijk gezond is, als ik hierboven heb aangegeven.

Maar ook twijfel ik niet of in verloop van tijd zouden deze in vereeniging met nog andere voorwaarden, waarvan later meer, langzamerhand zulk eene bevolking kweeken, die zou leven tenminste in het genot van het dierlijk leven en daardoor gelukkig zou zijn en schoon, volgens de schoonheid van hun ras.

Wat dit betreft kan ik opmerken, dat de eigenlijke verscheidenheden in de menschenrassen veroorzaakt zijn door de voorwaarden, waaronder zij leven, en ofschoon ons in deze ruwere deelen der wereld eenige van de voordeelen van klimaat en omgeving ontbreken, toch zouden wij, wanneer wij werkten voor ons levensonderhoud en niet voor winst, gemakkelijk vele van de nadeelen van ons klimaat onschadelijk

kunnen maken, tenminste genoeg om aan de volle ontwikkeling van ons ras een vrijen loop te laten.

Nu is het volgende wat ik eisch, opvoeding. En gij moet niet zeggen, dat ieder Engelsch kind thans wordt opgevoed; die soort opvoeding voldoet niet aan mijn eisch, ofschoon ik met genoegen toestem, dat het iets is: iets, en toch, welbezien, slechts klasse-opvoeding. Wat ik eisch is vrije opvoeding; d. i. gelegenheid om mijn deel te krijgen van alle kennis, die er in de wereld is, naar gelang mijner vermogens of de neiging van mijn geest, historisch of wetenschappelijk; en ook om mijn aandeel te hebben in de handenarbeid, die er op de wereld bestaat, hetzij in de nijverheids-vakken of in de schoone kunsten: schilderen, beeldhouwen, muziekmaken, tooneelspelen of iets dergelijks: ik eisch onderwezen te worden, in meer dan één ambacht, teneinde dat uit te oefenen tot welzijn van de gemeenschap. Gij moogt dit een grooten eisch vinden, maar ik ben zeker, dat het geen te groote eisch is, indien de gemeenschap eenig voordeel moet hebben van mijn bijzondere bekwaamheden, indien wij niet allen moeten worden neergetrokken tot een droevig peil van middelmatigheid, zooals thans, allen behalve de allersterksten en taaisten onder ons.

Maar ik weet ook, dat deze eisch van opvoeding een andere in zich sluit: van instellingen ten bate van het publiek in den vorm van publieke bibliotheken, scholen en dergelijke, en wel zulke, als geen privaat persoon, hoe rijk ook, zou kunnen oprichten: maar dit eisch ik in het volste vertrouwen, dat geen redelijke gemeenschap het zou kunnen stellen zonder deze hulpmiddelen voor een behoorlijk bestaan.

Ook sluit de eisch van opvoeding in zich een eisch van overvloed van vrijen tijd; dezen eisch stel ik eveneens met vertrouwen; omdat de arbeid, wanneer wij eens de slavernij der winst hebben afgeschud, zóódanig zou zijn ingericht, dat er geen verspilling plaats had en er dus geen zware last zou gelegd worden op ieder burger in het bijzonder; ieder hunner zou, als vanzelf sprekend, zijn tol te betalen hebben door eenig klaarblijkelijk nuttig werk.

Tevens moet gij opmerken dat al de verwonderlijke machines, die wij hebben uitgevonden, slechts gediend hebben om de hoeveelheid winstgevende waren te vermeerderen; met andere woorden om de hoeveelheid winst te vermeerderen, door bijzondere personen tot hun eigen voordeel opgestoken; een deel van deze winst gebruiken zij als kapitaal voor de productie van meer winst, waar altijd weer dezelfde verspilling aan vast is, en een ander deel als privaten rijkdom of middel om weeldrig te leven, dat ook weer louter verspilling is — feitelijk te beschouwen als een soort vreugdevuur, waarop rijke menschen datgene verbranden, wat zij meer kregen dan zij zelf kunnen gebruiken van het product van den arbeid, door hen aan de arbeiders ontroofd.

Ik zeg dus dat, in spijt van onze uitvindingen. geen werkman een uur minder werkt door die zoogenaamde werkbesparende machines. Maar onder een gelukkiger staat van zaken zouden zij eenvoudig gebruikt worden ter besparing van arbeid, wat ten gevolge zou hebben, dat men eene groote hoeveelheid vrijen tijd voor de gemeenschap zou winnen, die gevoegd kon worden bij den tijd, gewonnen door het vermijden der verspilling door nuttelooze weelde en de afschaffing van den dienst in den handels-oorlog.

En ik kan zeggen, wat dien vrijen tijd betreft, dat, waar ik er in geen geval iemand eenig kwaad mee zou doen, ik er dikwijls iets rechtstreeks goeds voor de gemeenschap mee zou uitrichten, door de kunsten te beoefenen of bezigheden te verrichten met mijne handen of mijn hoofd, die genoegen zouden geven aan velen der burgers; met andere woorden, een groot deel van het beste werk dat verricht werd, zou verricht worden in den vrijen tijd van menschen, ontheven van de vrees voor hun levensonderhoud, en verlangend hun bijzonder talent te gebruiken, wat alle menschen, ja, alle dieren gaarne doen.

Verder, zou deze vrije tijd mij instaat stellen mijzelf genoegen te doen en mijn geest te verruimen door reizen, als ik daar lust toe gevoelde: omdat, stel b. v., dat ik een schoenmaker was, hier volstrekt niet uit volgt, indien eene billijke maat-

schappelijke regeling ware ingesteld, dat ik altijd verplicht zou zijn schoenen op ééne plaats te maken; eene billijke schikking, die zich gemakkelijk laat indenken, zou mij in staat stellen, b. v., drie maanden lang schoenen in Rome te maken en terug te komen met nieuwe denkbeelden over bouwen, verkregen door het zien van de werken van vervlogen eeuwen, onder meer dingen, die misschien van dienst konden zijn in Londen.

Maar nu, opdat mijn vrije tijd niet zou kunnen ontaarden in luiheid en doelloosheid, moet ik een eisch stellen om verplicht werk te doen. Naar mijn inzien is niets gewichtiger dan deze vraag en ik moet uw verlof vragen hierover iets te zeggen. Ik heb gezegd, dat ik mijn vrijen tijd waarschijnlijk zou gebruiken om veel te doen, wat nu werk wordt genoemd, maar het is duidelijk, dat ik als een lid van eene socialistische gemeenschap, mijn verschuldigd aandeel van ruwer werk dan dit moet verrichten — d. i. mijn verschuldigd aandeel in wat mijne bekwaamheid mij in staat stelt te doen; men moet niet mij willen doen passen in het bed van Procustus; maar zelfs dat aandeel in 't werk, noodig voor het bestaan van het meest eenvoudige maatschappelijke leven, moet in de eerste plaats redelijk werk zijn, wat het ook anders zij; d. w. z. het moet werk zijn, waarvan een goed burger de noodzakelijkheid kan inzien; als een lid van de gemeenschap moet ik hebben goedgevonden het te verrichten.

Om twee sterksprekende voorbeelden van het tegenovergestelde te nemen: ik wil er mij niet aan onderwerpen om in een roode jas gestoken en opgemarcheerd te worden tegen mijn Franschen of Duitschen of Arabischen vriend, teneinde op hen te schieten in een twist, die ik niet begrijp; ik wil liever in opstand komen dan dat doen.

Ook wil ik mij niet onderwerpen, om mijn tijd en krachten te verspillen met het maken van het een of ander beuzelachtig speelgoed, waarvan ik weet, dat slechts een zot het kan begeeren; ik wil liever in opstand komen dan dat doen.

Gij kunt evenwel zeker zijn, dat het in een staat van sociale orde, niet noodig zal wezen tegen dergelijke stukjes van

onverstand op te staan; ik ben alleen maar gedwongen uit te gaan van de manier waarop wij leven om te komen op de manier waarop wij zouden kunnen leven.

Verder, als het noodige redelijke werk van de werktuigelijke soort is, moet ik in de uitvoering worden geholpen door eene machine, niet om mijn arbeid goedkooper te maken, maar opdat er zoo weinig mogelijk tijd aan besteed behoeft te worden en opdat ik in staat worde gesteld aan andere dingen te denken, terwijl ik op de machine pas. En als het werk bijzonder ruw of uitputtend is, zult gij het zeker met mij eens zijn, wanneer ik zeg, dat ik het om beurten moet doen met andere menschen; ik bedoel, dat men b. v. niet van mij moet verwachten, dat ik mijn werkuren altijd op den bodem van eene kolenmijn zal doorbrengen. Ik vind, dat zulk werk in hooge mate vrijwillig werk behoorde te zijn en moest verricht worden, zooals ik zeide, in verschillende ploegen. En wat ik zeg van zeer ruw werk, zeg ik ook van vuil werk. Aan den anderen kant, zou ik de mannelijkheid van een forsch en gezond man, die geen genoegen vond in het verrichten van ruw werk, zeer gering achten; altijd veronderstellende, dat hij werkte onder de voorwaarden, waarvan ik gesproken heb — n. l., voelende dat het nuttig was (en dientengevolge eervol) en niet onafgebroken of hopeloos, en dat hij het werkelijk deed uit eigen vrijen wil.

De laatste eisch, dien ik stel voor mijn werk is, dat de plaatsen waar ik zou werken, fabrieken of werkplaatsen, aangenaam zouden wezen, evenals de velden, waar ons noodigste werk verricht wordt, dit zijn. Geloof mij, er is niets ter wereld om dit te verhinderen, behalve de noodzakelijkheid om uit alle waren winsten te halen; met andere woorden, de waren worden goedkoop gemaakt ten koste van het feit, dat menschen gedwongen worden te werken in overvolle, ongezonde, morsige, lawaaiïge holen: d. w. z. zij worden goedkoop gemaakt ten koste van het leven van den werkman.

Dit nu wat betreft mijne eischen, aangaande mijn *noodzakelijk* werk, mijne schatting aan de gemeenschap. Ik geloof, dat de menschen zouden ontdekken, als zij vorderden in hun vermogen

om de maatschappelijke orde door te voeren, dat het leven op die manier veel minder kostbaar zou zijn dan zij zich nu kunnen voorstellen, en dat de menschen na een poosje eerder begeerig zouden zijn werk te zoeken dan het te ontvlieden; dat onze werkuren eerder vroolijke verzamelingen van mannen en vrouwen zouden zijn, jonge en oude lieden zich verheugende over hun werk, en dat men er niet de gemelijke vermoeidheid zou vinden die er thans meestal heerscht.

Dan zou de tijd komen voor de wedergeboorte der kunst, zooveel besproken, zoolang uitgesteld; de menschen zouden niet kunnen nalaten hun opgewektheid en lust in hun werk te toonen en zouden altijd wenschen dit uit te drukken in een tastbaren en min of meer duurzamen vorm en de werkplaats zou weder eene kunst-school zijn, aan den invloed waarvan niemand zou kunnen ontkomen.

En, vervolgens, voert dit woord kunst mij tot mijn laatsten eisch, die is, dat de stoffelijke dingen om mij heen aangenaam, menschwaardig, schoon zouden zijn; ik weet dat dit een groote eisch is, maar ik wil er evenwel van zeggen, dat als daaraan niet voldaan kan worden, als niet iedere beschaafde gemeenschap in zulke eene omgeving voor al zijn leden kan voorzien, ik niet wensch, dat de wereld zal blijven voortbestaan; dan is het enkel ellende, dat de mensch ooit bestaan heeft. Ik vind het niet mogelijk onder de tegenwoordige omstandigheden mij te sterk uit te spreken op dit punt. Ik ben zeker, dat de tijd zal komen, wanneer de menschen het moeielijk zullen vinden te gelooven, dat eene rijke gemeenschap als de onze, terwijl zij zulk eene macht over de uitwendige natuur had, zich kon schikken in zulk een laag, kaal, vuil leven, als wij hebben.

En eens en vooral, er is niets in onze omstandigheden, behalve het jagen naar winst, dat ons er toe drijft. Het is b.v. winst, die de menschen samentrekt in enorme onhandelbare opeenhoopingen, steden genaamd; winst, die hen, wanneer zij daar zijn, ophoopt in buurten zonder tuinen of open plaatsen; winst, die niet de allergewoonste voorzorgen wil nemen tegen het hullen van een heel district in een wolk van zwavelachtigen

rook, die schoone rivieren verandert in troebele riolen; die iedereen, behalve de rijken, veroordeelt te wonen, op zijn best in huizen op idiote wijze ingesloten en bekrompen, en op zijn ergst in huizen, zoo ellendig, dat er geen naam voor te vinden is.

Ik zeg, het is bijna ongeloofelijk, dat wij zulke grove domheid als deze zouden verdragen.

Dat zouden wij ook niet, als wij het konden verhelpen. Wij zullen die niet verdragen, wanneer de werklieden het uit hun hoofd zetten, dat zij slechts een aanhangsel van de winstschraperij zijn, dat hoe meer winsten gemaakt worden, des te meer werk tegen hooge loonen zij zullen hebben, en dat daarom al de ongeloofelijke vuilheid, wanorde en ontaarding van de moderne beschaving teekenen zijn van hun voorspoed.

Verre van dien, zijn dat teekenen van hun slavernij. Wanneer zij niet langer slaven zijn, zullen zij als een vanzelf sprekende zaak eischen, dat ieder mensch en ieder huisgezin menschwaardig gehuisvest zal wezen; dat ieder kind in staat zal zijn te spelen in een tuin dicht bij de plaats waar zijne ouders wonen; dat de huizen door hun zichtbare geschiktheid en orde de natuur zullen opluisteren in stede van haar te misvormen, zooals nu; want de geschiktheid en orde, hierboven genoemd, wanneer zij tot den juisten graad werden opgevoerd, zouden zeer zeker leiden tot schoonheid in het bouwen.

Dit alles zou natuurlijk beteekenen, dat de menschen (d. i. de geheele maatschappij) behoorlijk georganiseerd waren, terwijl zij de middelen tot productie in eigen handen hadden, die geen individu zich zou *toeeigenen*, maar die door allen zouden worden gebruikt, en dit kan alleen geschieden op deze voorwaarden; op alle andere voorwaarden zullen de menschen er toe gebracht worden privaten rijkdom voor zichzelf te vergaren, en zoodoende, zooals wij gezien hebben, de goederen der gemeenschap te verspillen en de verdeeling in klassen voort te zetten, wat beduidt voortdurenden oorlog en verspilling.

Tot welke hoogte het noodig of wenschelijk kan zijn voor menschen onder sociale orde gemeenschappelijk te leven, daarover kunnen onze meeningen vrij veel verschillen, al naar

gelang van onze neigingen tot het sociale leven. Wat mij betreft, ik kan niet inzien, waarom wij het drukkend zouden vinden te eten met de menschen, waarmede wij werken; ik ben zeker dat wat vele dingen aangaat, zooals waardevolle boeken, schilderijen en pracht van omgeving, het ons beter zou bevallen onze middelen bij elkaar te leggen; en ik moet zeggen, dat ik dikwijls, wanneer ik de nietige, idiote konijnenholen zie, die rijke menschen voor zichzelf bouwen in Bayswater en elders, mijzelf troost met visioenen van de grootsche gemeenschappelijke hal van de toekomst waaraan geen bouwstoffen gespaard zullen zijn, noch waardige versieringen, bezield door de edelste gedachten van onzen tijd en het verleden, belichaamd in de beste kunst, die een vrij en manlijk volk kan voortbrengen. Zulk een menschelijk verblijf zou geen private onderneming ooit ergens kunnen evenaren in schoonheid en geschiktheid; omdat slechts vereenigd denken en vereenigd leven het streven zou kunnen koesteren, dat leven zou geven aan die schoonheid, of bekwaamheid en tijd zou hebben om er gevolg aan te geven. Ik voor mij zou het zeker het tegendeel van een last vinden, als ik mijn boeken moest lezen en mijne vrienden moest ontmoeten in zulk een oord; ook acht ik mijzelf niet bevoorrecht door te wonen in een gemeen gestucadoord huis, overladen met meubels, die ik verfoei, in ieder opzicht verlagend voor den geest en ontzenuwend voor het lichaam, eenvoudig omdat ik het mijn eigendom of mijn huis kan noemen.

Het is geen oorspronkelijke opmerking, maar ik plaats haar hier, dat mijn thuis is, waar ik menschen ontmoet met wie ik sympathiseer, waarvan ik houd.

Dat is mijne meening, als een man van de midden-klasse. Of een man uit de arbeiders-klasse het familie-bezit van zijn ellendig kamertje beter zou vinden dan zijn aandeel in het paleis, waarvan ik gesproken heb, moet ik aan zijn eigen oordeel overlaten, en aan de verbeeldingskracht der midden-klasse, die misschien soms het feit kan begrijpen, dat gezegde werkman bekrompen is in zijn ruimte en zijne gemakken — zeg b. v. op wasch-dag.

Vóór ik afstap van deze vraag betreffende de voorwerpen, die ons omringen, wensch ik eene mogelijke tegenwerping te voorkomen. Ik heb gesproken van machines, die vrij gebruikt zouden worden om de menschen te ontheffen van het meer werktuigelijke en terugstootende deel van den noodigen arbeid; en ik weet, dat de machines bij sommige ontwikkelde menschen, menschen met artistieke neigingen, een bijzonderen afkeer verwekken en zij zullen geneigd zijn te zeggen, dat men nooit zijn omgeving aangenaam zal kunnen maken, zoolang men omringd wordt door machines.

Dit geef ik niet geheel toe; het is, omdat wij de machines veroorloven onze meesters en niet onze dienaars te zijn, dat de schoonheid heden ten dage zoo geschaad wordt. Met andere woorden, het is het teeken van de verschrikkelijke misdaad, waartoe wij gekomen zijn, de misdaad van onze heerschappij over de krachten der Natuur te gebruiken voor het doel menschen tot slaven te maken, zonder er intusschen acht op te geven, van hoeveel geluk wij hun leven berooven.

Toch wil ik den artisten tot troost zeggen, dat ik inderdaad geloof, dat een staat van sociale orde waarschijnlijk in het eerst zou leiden tot eene groote ontwikkeling der machines om waarlijk nuttige doeleinden te bereiken, omdat de menschen nog begeerig zullen zijn heen te komen door het werk, noodig om de maatschappij bij elkaar te houden, maar dat zij na eenigen tijd zullen zien, dat er niet zóóveel werk te doen valt, als zij verwachten en dat zij dan tijd zullen hebben het geheele onderwerp nog eens te overwegen; en als het hun toeschijnt, dat eene zekere nijverheid aangenamer zou worden uitgeoefend, wat den werkman betreft en met beter gevolg wat aangaat de goederen door liever handenarbeid te gebruiken dan machines, zullen zij zeker hunne machines afschaffen, omdat het hun mogelijk zal zijn dit te doen. Nu is het niet mogelijk; wij zijn nu niet in staat het te doen; wij zijn de slaven van de monsters, die wij geschapen hebben. En ik heb een soort van hoop, dat juist deze grootere volmaking der machines in eene maatschappij, die zich niet ten doel stelt de vermenigvuldiging van arbeid,

zooals nu, maar wier doel het is een aangenaam leven te leiden, zooals het geval zou zijn onder een sociale orde — dat die grootere volmaking der machines, zeg ik, zal leiden tot de vereenvoudiging van het leven en zoodoende weer tot de beperking der machines.

En nu zal ik mijne eischen van een behoorlijk leven laten, voor wat zij zijn. Om ze in het kort op te sommen: ten eerste een gezond lichaam; ten tweede, een werkzame geest, in overeenstemming met het verleden, het heden en de toekomst; ten derde, bezigheid, geschikt voor een gezond lichaam en een werkzamen geest; en ten vierde een schoone wereld om in te leven.

Dit zijn de levensvoorwaarden, die de beschaafde mensch in alle eeuwen zich gesteld heeft, datgene wat vóór alle andere zaken, bereikt moest worden. Te dikwijls is zijn streven zóódanig verijdeld dat hij met verlangende oogen terugzag naar den tijd vóór de beschaving, toen het 's menschen eenige bezigheid was om zijn dagelijksch voedsel te bemachtigen en hoop bij hem sluimerde of tenminste niet door hem kon worden uitgedrukt.

Inderdaad, indien de beschaving (als velen denken) de verwezenlijking belet van de hoop zulke levensvoorwaarden te verkrijgen, dan belet de beschaving het menschdom gelukkig te zijn; en als dat het geval is, laat ons dan alle streven naar vooruitgang smoren — ja, alle gevoelens van wederzijdsche welwillendheid en gehechtheid tusschen menschen — en laat ons dan allen halen, wat wij halen kunnen van de hoop rijkdom, die zotten scheppen voor schurken om zich dik van te eten; of beter nog, laat ons zoo spoedig mogelijk eenig middel vinden om te sterven als menschen, daar wij belet worden als menschen te leven.

Houdt echter liever moed en gelooft, dat wij menschen van deze eeuw, in spijt van al haar martelingen en wanorde, geboren zijn om een wonderbaarlijke erfenis, vervaardigd uit het werk van hen, die ons zijn voorgegaan, in ontvangst te nemen, en dat de dag van de organisatie der menschen bezig is aan te breken. Het zijn niet wij, die de sociale orde op kunnen bouwen;

de vervlogen eeuwen hebben het meeste van dat werk voor ons gedaan; maar wij kunnen onze oogen openen voor de teekenen der tijden en wij zullen dan zien, dat het verkrijgen van goede levensvoorwaarden mogelijk voor ons wordt gemaakt en dat het nu onze zaak is onze handen daarnaar uit te strekken.

En hoe? Hoofdzakelijk, geloof ik, door de menschen op te voeden tot het begrip van hun werkelijke vermogens als menschen, zoodat zij in staat kunnen zijn om de politieke macht, die spoedig op hunne schouders gelegd zal worden, tot hun eigen welzijn aan te wenden; hen op te voeden om hen te laten inzien, dat het oude stelsel volgens hetwelk de arbeid op individueele winst is ingericht, meer en meer onhoudbaar wordt en dat het gansche volk nu te kiezen heeft tusschen de verwarring, ontstaan door de ondergang van dat stelsel en het besluit om de arbeid, nu op winst ingericht, in handen te nemen en die zóó in te richten, dat hij voorziet in het levensonderhoud der gemeenschap; om de menschen te doen inzien, dat individueele winst-makers geen noodzakelijkheid voor den arbeid zijn, maar juist eene belemmering, en dat niet alleen, of hoofdzakelijk, omdat zij de voortdurende kostgangers van den arbeid zijn, maar eerder van wege de verspilling, die hun bestaan als eene klasse, noodzakelijk maakt.

Dit alles moeten wij den menschen leeren, wanneer wij het onszelf geleerd hebben; ik geef toe, dat het werk lang en moeilijk is; zooals ik in den aanvang zeide, de menschen zijn zoo bang gemaakt voor verandering door den schrik voor den hongerdood, dat zelfs de ongelukkigste van hen dwaas zijn en moeilijk in beweging te brengen. Moeilijk als het werk echter is, de belooning is niet twijfelachtig.

Het bloote feit, dat een vereeniging van menschen, hoe klein ook, te zamen zijn verbonden als socialistische zendelingen, bewijst dat er verandering gaande is.

Als de arbeiders-klasse, het waarlijk organische deel der maatschappij, deze denkbeelden in zich opneemt, zal zij hoop krijgen en zij zal veranderingen in de maatschappij eischen, waarvan vele ongetwijfeld niet rechtstreeks zullen meewerken

tot haar vrijmaking, omdat zij zullen geëischt worden zonder de noodige kennis van het éénе ding, dat geëischt moet worden, gelijkheid van toestanden; maar die indirekt zullen bijdragen tot het opheffen van onze rotte, valsche maatschappij, terwijl die eisch voor gelijkheid van toestanden voortdurend en steeds luider zal gesteld worden, tot men er naar *moet* luisteren, en dan zal het ten laatste slechts één stap kosten en de beschaafde wereld zal gesocialiseerd worden, en terugziende op wat geweest is, zullen wij verbaasd zijn te zien, hoe lang wij verdroegen te leven zooals wij nu leven.

NUTTIG WERK TEGENOVER ONNUT GEZWOEG.

Bovenstaande titel kan sommigen mijner lezers vreemd voorkomen.

Door de meeste menschen wordt tegenwoordig aangenomen dat alle werk nuttig is, en door de meeste welgestelde menschen dat alle werk gewenscht is. De meeste menschen, welgesteld of niet, gelooven dat, zelfs wanneer een man werk doet, dat onnut schijnt, hij er zijn levensonderhoud mee verdient — hij is „aan het werk", zooals de uitdrukking luidt; en de meesten dergenen, die welgesteld zijn, sporen den gelukkigen werker aan door gelukwenschen en lofuitingen, als hij slechts „ijverig" genoeg is en zichzelf alle genoegens en vacantiedagen ontzegt voor de heilige zaak van den arbeid. Om kort te gaan, het is een geloofsartikel van de moderne zedeleer geworden, dat alle arbeid goed is in zichzelf, een gemakkelijk geloof voor diegenen, die van den arbeid van anderen leven. Maar wat diegenen betreft, op wier kosten zij leven, raad hun dan dit niet op goed geloof aan te nemen, maar wat dieper in de zaak door te dringen.

Eerst zij toegegeven dat het menschenras moet arbeiden òf vergaan. De natuur geeft ons geen levensonderhoud voor niet; wij moeten het door hard werken van de een of andere soort of maat, verkrijgen. Laat ons dan zien of zij ons geen vergoeding geeft voor dezen arbeidsdwang daar zij voorzeker in andere zaken zorg draagt, de handelingen, noodig voor de voortzetting van het leven van het individu en het ras, niet alleen dragelijk, maar zelfs genotvol te maken.

Gij kunt er zeker van zijn, dat zij dit doet, dat het in de natuur van den mensch, wanneer hij niet ziek is, ligt, genoegen te scheppen in zijn werk onder zekere voorwaarden. En toch moeten wij zeggen, tegen alle huichelachtige lof van den

arbeid, welke die ook zijn mag, in, waarvan ik melding heb gemaakt, dat er sommig werk bestaat, dat verre van een zegen te zijn een vloek is; dat het beter zou zijn voor de gemeenschap en voor den werkman, als de laatste met zijn handen over elkaar ging zitten en weigerde te werken en óf stierf òf door ons opgepakt en naar het werkhuis of de gevangenis, welke gij maar wilt. gebracht werd.

Hier, ziet gij, zijn twee soorten van werk — de eene goed, de andere slecht; de eene niet verre van een zegen, eene verlichting van het leven; de andere niets dan een vloek, een last in het leven.

Wat is dan het verschil tusschen die twee? Dit: de éène sluit hoop in zich, de andere niet. Het is manlijk de éène soort werk te doen, en ook mannelijk te weigeren de andere te verrichten.

Wat is de aard van de hoop, die, wanneer zij aanwezig is in het werk, het werk waard maakt, gedaan te worden?

Zij is drievoudig, vind ik, — hoop op rust, hoop op het voortgebrachte, hoop op genot in het werk zelf; en de hoop op dit alles moet in eenigen overvloed en van goed gehalte zijn; rust genoeg en rust goed genoeg om waard te zijn, dat men haar heeft; een voortbrengsel, het bezit waard voor iemand, die noch een dwaas nog een asceet is; genot voldoende voor ons allen om er ons bewust van te zijn, terwijl wij werken; niet enkel een gewoonte, waarvan wij het verlies zullen voelen, zooals een onrustig man het verlies voelt van het eindje touw waar hij mee zat te draaien.

Ik heb de hoop op rust het eerst gezet, omdat dit het eenvoudigste en natuurlijkste deel der hoop is. Welk genot er ook in sommig werk is, er is zeker eenige inspanning in alle werk, de dierlijke inspanning om onze sluimerende krachten tot handelen op te wekken, de dierlijke angst voor verandering, wanneer wij het vrij goed hebben; en de vergoeding voor deze dierlijke inspanning is dierlijke rust. Wij moeten voelen, terwijl wij werken, dat de tijd zal komen, wanneer wij niet te werken zullen hebben.

Ook moet de rust, wanneer zij komt, lang genoeg zijn om ons gelegenheid te geven haar te genieten; zij moet langer zijn dan alleen noodig is om onze kracht, die wij verbruikt hebben met werken, te herstellen, en het moet ook in dit opzicht dierlijke rust zijn, dat zij niet door zorgen verstoord wordt, anders zullen wij er niet van kunnen genieten. Indien wij deze hoeveelheid en soort van rust hebben, zullen wij er, in zooverre, niet slechter aan toe zijn dan de dieren.

Wat de hoop op het voortgebrachte aangaat, ik heb gezegd, dat de Natuur ons dwingt, daarvoor te werken. Het blijft voor *ons* over toe te zien, dat wij werkelijk iets voortbrengen en niet niets of tenminste niets, dat wij noodig hebben of dat ons veroorloofd is te gebruiken. Als wij hierop toezien en onzen wil gebruiken, zullen wij, in zooverre, beter zijn dan machines.

— De hoop op genot in het werk zelf: hoe vreemd moet die hoop sommigen mijner lezers toeschijnen — den meesten van hen! Toch geloof ik, dat er voor alle levende schepselen een genot is in het oefenen hunner krachten en dat zelfs de beesten er zich in verheugen lenig, vlug en sterk te zijn. Maar een man aan den arbeid, bezig iets te maken, waarvan hij voelt, dat het bestaan zal, omdat hij er aan werkt en het wil, oefent zoowel de krachten van zijn geest en zijn ziel als van zijn lichaam. Geheugen en verbeeldingskracht helpen hem bij zijn werk. Niet alleen zijn eigen gedachten, maar de gedachten van menschen uit vervlogen eeuwen richten zijne handen; en, als deel van het menschelijk geslacht, schept hij. Indien wij zóó werken, zullen wij menschen zijn, en onze dagen zullen gelukkig en belangrijk wezen.

Aldus brengt waardig werk met zich de hoop op genot in de rust, de hoop op het genot wanneer wij zullen gebruiken wat er gemaakt werd, en de hoop op genot in ons dagelijksch scheppend vermogen.

Alle andere werk dan dit is waardeloos; het is slavenwerk — enkel zwoegen om te leven, opdat wij mogen leven om te zwoegen.

Daarom, daar wij, als het ware, een weegschaal hebben om het werk, dat nu in de wereld gedaan wordt, op te wegen, laat

ons die gebruiken. Laat ons de waarde van het werk, dat wij doen, schatten na zooveel duizenden jaren van gezwoeg, na zoovele uitgestelde beloften op hoop, na zulk eene grenzenlooze opgetogenheid over den vooruitgang der beschaving en het verkrijgen van vrijheid.

Nu is het eerste punt, wat het werk, verricht in de beschaafde wereld, aangaat en het punt, dat het makkelijkst in het oog valt, dit: dat het werk zeer ongelijk is verdeeld over de verschillende klassen der maatschappij. Ten eerste, er zijn menschen — niet weinigen — die geen werk doen en ook niet beweren iets te doen. Vervolgens zijn er menschen en er zijn er zeer velen zoo, die tamelijk hard werken, ofschoon zij een overvloedig deel van gemak en vacantiedagen eischen en krijgen; en ten laatste zijn er menschen, die zóó hard werken, dat men van hen kan zeggen, dat zij niet anders doen dan werken en dienovereenkomstig worden zij „de arbeidende klasse" genoemd, in onderscheiding met de midden-klasse en de rijken of aristocratie, die ik hierboven genoemd heb.

Het is duidelijk, dat deze ongelijkheid zwaar drukt op de „arbeidende" klassen en klaarblijkelijk moet strekken tot het vernietigen van hun hoop op rust en zoodoende maakt, dat zij er in dat opzicht erger aan toe zijn dan de dieren des velds; maar dat is niet de slotsom en het einde van onze dwaasheid om nuttig werk in onnut gezwoeg om te zetten, maar slechts het begin ervan.

Want ten eerste, wat aangaat de klasse van rijke menschen, die geen werk doen, wij weten allen, dat zij zeer veel verbruiken, terwijl zij niets voortbrengen. Daarom is het duidelijk, dat zij, evenals de bedeelden, onderhouden moeten worden ten koste van hen, die het werk doen, en dat zij eenvoudig der gemeenschap ten laste komen. In deze dagen zijn er velen, die geleerd hebben dit in te zien, ofschoon zij geen dieper inzicht hebben in de verdorvenheid van ons tegenwoordig stelsel en zich geen denkbeeld hebben gevormd van eenig plan om van dezen last bevrijd te worden; ofschoon zij misschien een vage hoop hebben, dat veranderingen in het kies-stelsel als bij

toovermacht zouden kunnen voeren in die richting. Met zulk een hoop of bijgeloof behoeven wij het ons niet lastig te maken. Bovendien is deze klasse, de aristocratie, eens hoogst noodzakelijk geacht voor den Staat, klein in getal en heeft nu geen eigen kracht, maar hangt af van den steun der klasse, die terstond op haar volgt: de middenklasse. Feitelijk is de aristocratie samengesteld of uit de meest voorspoedige menschen van die klasse of uit onmiddelijke nakomelingen daarvan.

Wat aangaat de midden-klasse onzer maatschappij, daaronder begrepen de kooplieden, fabrikanten en zij, die een beroep uitoefenen, deze schijnen in den regel volkomen hard genoeg te werken en men zou dus op het eerste gezicht kunnen denken, dat zij de gemeenschap helpen en haar niet tot last zijn. Maar verreweg het grootste deel van hen produceert niet, ofschoon zij werken, en zelfs indien zij produceeren, zooals in de gevallen wanneer zij werkzaam zijn aan de verdeeling van goederen of als dokter, of als (echte) kunstenaars of letterkundigen, verbruiken zij toch veel te veel in verhouding tot het hun toekomend deel. De handelsmannen en fabriekanten, het machtigste deel van hen, besteden hun leven en hunne krachten met onderling te vechten om hun respectievelijke aandeelen in den rijkdom te krijgen, dien zij de echte werkers *dwingen* hun te verschaffen, de anderen zijn bijna geheel de aanhangsels van dezen; zij werken niet voor het algemeen, maar voor eene bevoorrechte klasse, zij zijn de parasieten van het bezit, somtijds als in het geval van rechtsgeleerden, onvermomd; somtijds, als bij de dokters en anderen hierboven genoemd, bewerende nuttig te zijn, maar te dikwijls van geen nut, behalve als steun van het stelsel van dwaasheid, bedrog en dwingelandij, waarvan zij een deel uitmaken. En deze allen, moeten wij bedenken, hebben, in den regel, één doel voor oogen; niet de productie van nuttige zaken, maar het winnen van eene positie, òf voor zichzelf òf voor hunne kinderen, waarin zij in het geheel niet meer behoeven te werken. Het is het streven en het einddoel van hun gansche leven om, is het al niet voor zichzelf, dan toch tenminste voor hunne kinderen, de trotsche positie te veroveren

van een klaarblijkelijke last voor de gemeenschap te zijn.

Om hun werk zelf, in spijt van de schijn-waardigheid waarin zij het hullen, geven zij niets: uitgezonderd eenige weinige enthousiasten, menschen van wetenschap, kunst of letteren, die, als zij niet het zout der aarde zijn, tenminste, en o, de jammer hiervan! het zout vormen van het ellendige stelsel, waarvan zij de slaven zijn, hetgeen hen telkens hindert en tegenwerkt en hen zelfs soms bederft.

Hier is dus nog eene andere klasse, dit maal zeer talrijk en almachtig, die zeer weinig produceert en ontzaggelijk veel verbruikt en die daarom voornamelijk onderhouden wordt, als de bedeelden, door de werkelijke voortbrengers. De klasse, die nog ter beschouwing overblijft, produceert alles, wat wordt geproduceerd, en onderhoudt èn zichzelf èn de andere klassen, ofschoon zij tot deze in eene positie van minderheid staat; van werkelijke minderheid, let wel, die in zich sluit een verlaging van den geest, zoowel als van het lichaam. Maar het is een noodzakelijk gevolg van deze dwinglandij en dwaasheid, dat alweer velen van deze werkers geen voortbrengers zijn. Nog eens, een groot aantal van hen zijn enkel parasieten van het bezit, sommige van hen openlijk, zooals de soldaten te land en te water, die op de been worden gehouden om den wedijver en de vijandelijkheden tusschen de natiën te doen voortduren en ter wille van de nationale worsteling om het aandeel in het product van onbetaalden arbeid. Maar behalve deze klaarblijkelijke last, drukkende op de voortbrengers en de bijna niet minder klaarblijkelijke last van de huis-bedienden, is er ten eerste het leger van klerken, winkelbedienden, enz., die werkzaam zijn in den dienst van den privaten oorlog om den rijkdom, waarin, als hierboven is gezegd, de werkelijke bezigheid van de welgestelde midden-klasse bestaat. Dit is een grooter lichaam van arbeiders dan men misschien zou onderstellen, want het sluit onder anderen in al diegenen, die werkzaam zijn in wat ik zou noemen het concurreerende koopmanschap, of, om een minder deftig woord te gebruiken, de opjagerij der koopwaren, die nu tot zulk eene hoogte is gestegen, dat er vele zaken zijn, die

veel meer kosten om te verkoopen dan zij kosten om te maken.

Vervolgens is er de massa menschen, bezig al die artikelen van dwaasheid en weelde te maken, waarvan de vraag alleen ontstaat door het bestaan van de rijke niet-produceerende klassen; zaken, waar menschen, die een flink en onbedorven leven leidden, nooit om zouden vragen of van zouden droomen. Deze zaken zal ik altijd, wie mij ook moge tegenspreken, weigeren rijkdom te noemen: zij zijn geen rijkdom, maar verspilling. Rijkdom is wat de Natuur ons geeft en wat een redelijk man voor zijn redelijk gebruik uit de giften der Natuur kan maken. Het zonlicht, de frissche lucht, het onbedorven aanzicht van de aarde, voedsel, kleeding en woning, zooals noodig en behoorlijk zijn; het opzamelen van kennis van iedere soort en de macht om die te verspreiden; de middelen van vrij verkeer, tusschen den eenen mensch en den anderen; kunstwerken, de schoonheid, die de mensch schept, wanneer hij meest mensch is, en de hoogste aspiratiën en gedachten heeft — altemaal zaken, die tot het genot bijdragen van vrije, flinke en onbedorven menschen. Dit is rijkdom. Ook kan ik mij niets bedenken, dat de moeite waard zou zijn te bezitten en dat niet thuis hoort onder één dezer hoofden. Maar denk eens, bid ik u, aan de productie van Engeland, de werkplaats der wereld en zult gij dan niet verstomd staan, zooals ik, bij de gedachte aan de massa zaken, die geen verstandig man kan verlangen, maar die ons onnut gezwoeg vervaardigt — en verkoopt?

Nu is er verder zelfs eene nog treuriger nijverheid, waartoe velen, zeer velen onzer werklieden gedwongen worden — het maken van waren, die noodig zijn voor hen en hunne broederen *omdat zij eene mindere klasse zijn.*

Want, indien vele menschen leven zonder te produceeren, ja een leven moeten leiden zoo ledig en dwaas, dat zij een groot deel van de werklieden *dwingen* waren te produceeren, die niemand noodig heeft, zelfs de rijken niet, volgt hieruit, dat de meeste menschen arm moeten zijn. Levende, zooals geschiedt, van loonen van hen, die zij onderhouden, kunnen zij voor hun eigen gebruik de goederen niet krijgen, die de mensch

natuurlijkerwijze verlangt, maar zij moeten zich tevreden stellen met ellendige namaaksels, met grof voedsel, dat niet voedt, met verrotte kleeren, die niet beschutten, met armzalige woningen, die een stadsbewoner in onze beschaving wel met hartzeer mogen doen terugzien op de tenten der nomadische stammen, of het hol van den voorhistorischen wilde. Ja, de werklieden moeten zelfs de hand leenen tot de groote nijverheids-uitvinding dezer eeuw — de vervalsching, en met behulp daarvan voor hun eigen gebruik namaaksels en karikaturen van de weelde der rijken produceeren; want de loon-verdieners moeten altijd leven, zooals de loon-betalers hen bevelen, en zelfs hun leefwijze wordt hun *opgedrongen* door hunne meesters.

Maar het is tijdsverspilling om te trachten de juiste verachting voor wat die veel geprezen goedkoopte van onzen tijd heeft voortgebracht, in woorden uit te drukken. Het moet genoeg zijn, als ik zeg, dat deze goedkoopte noodig is voor het stelsel van exploiteering waarop het moderne fabriekswezen berust. Met andere woorden, onze maatschappij bevat een groote massa slaven, die gevoed, gekleed, behuisd en vermaakt moeten worden, als slaven, en hun dagelijksche behoefte noodzaakt hen de slaven-waren te maken, die dienen tot de voortzetting van hunne slavernij.

Om nu saam te vatten al wat betreft de wijze van werken in beschaafde Staten: deze Staten zijn samengesteld uit drie klassen — eene klasse, die zelfs niet beweert te werken, eene klasse, die beweert te werken, maar niets voortbrengt, en eene klasse, die werkt, maar die gedwongen wordt door de beide andere klassen werk te verrichten, dat dikwijls onproductief is.

De beschaving verspilt daardoor hare eigene hulpbronnen en zal dit blijven doen, zoolang het tegenwoordige stelsel stand houdt.

Dit zijn koude woorden om de dwingelandij, waaronder wij lijden te beschrijven; tracht dan te overwegen wat zij beteekenen.

Er is eene zekere hoeveelheid natuurlijk materiaal en natuurlijke krachten in de wereld en eene zekere hoeveelheid werkkracht, eigen aan de personen, die haar bewonen. De

menschen, aangezet door hunne behoeften en begeerten, hebben duizenden jaren lang gearbeid aan de taak, de krachten der Natuur te onderwerpen, en de natuurlijke bouwstof zich ten nutte te maken. In onze oogen schijnt die strijd met de natuur, daar wij niet in de toekomst kunnen zien, bijna voorbij en de overwinning van het menschelijk geslacht op haar, bijna volkomen. En, terugziende op den tijd, toen de geschiedenis het eerst aanving, merken wij op, dat de vooruitgang van die overwinning veel sneller en meer verbazingwekkend is geweest in de laatste twee honderd jaren, dan ooit te voren. Daarom moesten wij, menschen van den nieuwen tijd, er zeker in alle opzichten veel beter aan toe wezen dan allen, die ons voor zijn gegaan. Zeker, ieder van ons behoorde rijk te zijn, wèl voorzien van de goede zaken, die wij door onze overwinning op de natuur verkregen hebben.

Maar wat is de feitelijke toestand? Wie zal durven ontkennen, dat de groote massa der beschaafde menschen arm is? Zóó arm zijn zij, dat het kinderachtig zou wezen ons op te houden met besprekingen of zij er in sommige opzichten misschien een weinig beter aan toe zijn dan hunne voorvaders.

Zij zijn arm; ook kan hun armoede niet gemeten worden met de armoede van een wilde zonder hulpbronnen, want deze kent niet anders dan zijn armoede; dat hij koud, hongerig, zonder huis, vuil, ontwetend is, dat alles is voor hem even natuurlijk, als dat hij een huid heeft. Maar voor ons, voor de meesten van ons, heeft de beschaving begeerten doen ontstaan die zij ons belet te bevredigen, en zoodoende is zij niet alleen een vrek, maar ook een beul.

Zoo zijn ons de vruchten der overwinning op de natuur dan ontstolen, zoo is de dwang, ons dóor de natuur opgelegd, om te werken, in de hoop op rust, voordeel en genot, door den mensch veranderd om te werken in de hoop — van te leven om te werken!

Wat zullen wij dan doen, kunnen wij het herstellen?

Bedenk bovendien, dat het niet onze verre voorvaders zijn, die de overwinning op de natuur behaalden, maar onze vaders,

ja, wij zelf. Het zou voor ons dus inderdaad eene zonderlinge dwaasheid zijn, hopeloos en hulpeloos neer te zitten: weest er zeker van, wij kunnen het beter maken. Wat is dan het eerste, dat gedaan moet worden?

Wij hebben gezien, dat onze moderne maatschappij is verdeeld in twee klassen, waarvan de ééne *het voorrecht heeft* door den arbeid der andere in stand te worden gehouden — d. i. zij dwingt de andere voor haar te werken, neemt deze mindere klasse *alles* af, wat zij van haar af kan nemen en gebruikt den rijkdom aldus afgenomen om haar eigen leden in eene hoogere positie te houden, om hen tot wezens van een hoogere orde dan de anderen te verheffen: die langer leven, mooier zijn, meer geëerd, meer verfijnd dan zij van de andere klasse. Ik zeg niet, dat zij er zich over bekommert of haar leden *positief* lang leven of mooi en verfijnd zijn, maar dat zij er alleen op aandringt, dat dit *relatief* zoo is, ten opzichte van de mindere klasse.

Daar zij ook de arbeidskracht van de mindere klasse niet eerlijk kan aanwenden in het voortbrengen van waren rijkdom, verspilt zij die in het groot met het voortbrengen van prullen. Het is deze dieverij en verspilling aan de kant der minderheid, die de meerderheid arm houdt; wanneer aangetoond kon worden, dat het noodig was voor instandhouding der maatschappij, zich hieraan te onderwerpen, zou er weinig meer gezegd kunnen worden over deze zaak, behalve dat de wanhoop der onderdrukte meerderheid waarschijnlijk ter eeniger tijd de maatschappij zou vernietigen. Maar het is integendeel gebleken, zelfs door zulke onvolkomen proefnemingen als b. v. coôperatie (zoogenaamd), dat het bestaan eener bevoorrechte klasse volstrekt niet noodig is voor de voortbrenging van rijkdom, maar eerder voor de „regeering" van de voortbrengers van rijkdom of in andere woorden voor het instandhouden van voorrechten.

De eerste stap, die gedaan moet worden is het opheffen van eene klasse van menschen, die het voorrecht hebben hun plichten als mensch te ontwijken, aldus anderen verplichtende het werk te doen, dat zij weigeren te verrichten. Allen moeten werken

volgens hunne bekwaamheden, en op die wijze voortbrengen wat zij verbruiken — d. i. ieder mensch moest zoo goed, als hij kon, werken voor zijn eigen levensonderhoud en zijn levensonderhoud moest hem verzekerd zijn; dat is te zeggen, al de voordeelen, die de maatschappij voor ieder harer leden zou opleveren.

Op die wijze zou eindelijk de ware maatschappij gesticht worden. Zij zou berusten op gelijkheid van maatschappelijke positie. Geen mensch zou gekweld worden voor het welzijn van een ander — ja, geen mensch zou gekweld worden voor het welzijn der maatschappij. Ook kan die inrichting geen maatschappij worden genoemd, die niet in stand wordt gehouden tot welzijn van ieder harer leden.

Maar, daar nu de menschen leven, hoe verkeerd dan ook, terwijl zoovelen in het geheel niets voortbrengen en er zooveel werk verspild wordt, is het duidelijk, dat, onder voorwaarden, waarbij allen zouden voortbrengen en geen werk zou verspild worden, iedereen zou werken niet alleen met een zekere hoop van door zijn werk zijn rechtmatig aandeel in den rijkdom te krijgen, maar ook zou hem zijn deel rust niet kunnen ontgaan. Hier worden dus twee van de drie soorten hoop, boven vermeld als een onmisbaar deel van waardig werk, aan den werkman verzekerd. Wanneer de klasse-berooving is opgeheven, zal iedereen de vruchten oogsten van zijn arbeid, iedereen zal behoorlijke rust hebben — d. i. vrijen tijd. Sommige socialisten zullen misschien zeggen, dat wij niet verder behoeven te gaan dan dit; het is genoeg dat de arbeider de volle opbrengst van zijn werk zal krijgen en dat zijn rust overvloedig zal zijn. Maar, ofschoon de dwang der menschelijke tyrannij dan ware opgeheven, vraag ik toch nog eene vergoeding voor den nooddwang der Natuur. Zoolang als het werk weerzinwekkend is, zal het nog eene last zijn, die dagelijks moet worden opgenomen en zou nog op die wijze ons leven vergallen, zelfs al waren de arbeidsuren kort. Wat wij wenschen te doen is onzen rijkdom te vermeerderen zonder genot te verminderen. De Natuur zal

niet volmaakt overwonnen zijn vóór ons werk een deel van ons levensgenot wordt.

Die eerste stap om de menschen te bevrijden van den dwang om noodeloos te werken zal ons tenminste op den weg brengen, die ons naar dit gelukkige doel voert; want wij zullen dan tijd en gelegenheid hebben om het tot stand te brengen. Zooals de zaken nu staan, aan de ééne kant de verspilling van arbeidskracht door enkel luiheid en aan de andere kant door onproductief werk, is het duidelijk, dat de beschaafde wereld onderhouden wordt door een klein gedeelte harer bevolking; wanneer *iedereen nuttig* werkzaam was voor haar onderhoud, zou het deel werk, dat elk te doen zou hebben, slechts klein zijn, indien wij ongeveer op den voet leefden, waarop welgestelde en verfijnde menschen het nu wenschelijk vinden te leven. Wij zullen arbeidskracht te over hebben en zullen, in één woord, zoo rijk zijn, als wij willen. Het zal gemakkelijk zijn te leven. Als wij nu eens op een morgen onder ons tegenwoordig stelsel wakker werden en het leven „makkelijk" zouden vinden, dan zou dat stelsel ons dwingen terstond aan den arbeid te gaan en zou het leven moeilijk maken; wij zouden dat noemen „onze hulpbronnen vermeerderen" of er een dergelijken mooien naam aan geven. De vermenigvuldiging van den arbeid is eene noodzakelijkheid voor ons geworden en zoolang als dit blijft bestaan, zal geen vernuft op het gebied van machine-uitvindingen van eenig wezenlijk nut voor ons zijn. Iedere nieuwe machine zal een zekere mate van ellende veroorzaken onder de werklieden, wier bijzondere nijverheid er mogelijk door verstoord wordt; een zeker aantal van hen van bekwame tot onbekwame werklieden worden gemaakt, en daarna zal alles langzamerhand weer in zijn behoorlijke voren terechtkomen en zal schijnbaar weer rustig zijn gang gaan; ware het niet, dat dit alles revolutie voorbereidt, dan zouden de zaken voor het grootste gedeelte der menschheid juist zijn, als zij waren vóór de nieuwe wonderbaarlijke uitvinding.

Maar wanneer de revolutie „het leven gemakkelijk" heeft

gemaakt, wanneer allen eensgezind te zamen werken en er niemand is om den werkman zijn tijd te ontrooven, d. w. z. zijn leven, in die komende dagen zullen wij niet gedwongen zijn, dingen voort te brengen, die wij niet noodig hebben, ook niet om voor niets te werken; wij zullen dan in staat zijn kalm en bedachtzaam te overleggen, wat wij met onzen rijkdom van arbeidskracht zullen doen.

Ik voor mij vind nu, dat het eerste gebruik, dat wij van dien rijkdom, van die vrijheid behoorden te maken, moest zijn, al ons werk, zelfs het gewoonste en meest noodige, aangenaam voor iedereen te doen zijn; want de zaak zorgvuldig overdenkende, kan ik zien, dat de éénige weg, die het leven zeker gelukkig zal maken trots alle ongelukken en moeilijkheden, deze is: genotvol belang te stellen in al de onderdeelen van het leven. En opdat gij dit niet bij geval eene verzekering mocht vinden, te algemeen aangenomen om nog gedaan te worden, laat mij er u aan herinneren hoe volkomen de moderne beschaving dit verbiedt; met welke gemeene en zelfs verschrikkelijke kleinigheden zij het leven der armen omringt, welk een werktuigelijk en ledig leven zij den rijkdom opdringt; en welk een zeldzaam feest het voor ieder onzer is, ons een deel der Natuur te voelen en ongehaast, bedachtzaam en gelukkig den loop van ons leven te volgen te midden van al de kleine schakels van gebeurtenissen, die ons leven met andere levens in betrekking brengen en dan het groote geheel der menschheid opbouwen.

Maar zulk een feest zou ons gansche leven kunnen zijn, als wij besloten waren ons werk redelijk en aangenaam te maken. Maar wij moeten inderdaad besloten zijn, want geen halve maatregelen zullen ons hier helpen. Het is reeds gezegd dat onze tegenwoordige, vreugdelooze arbeid en ons leven, verschrikt en beangstigd als het leven van een gejaagd beest, ons worden opgedrongen door het tegenwoordige stelsel van voortbrenging ten voordeele van de bevoorrechte klassen. Het is noodig te verklaren, wat dit beteekent. Onder het tegenwoordige stelsel van loonen en kapitaal is de fabrikant, daar hij het monopolie heeft van de middelen, waardoor de werkkracht, aanwezig in

ieder menschelijk lichaam, gebruikt kan worden tot voortbrenging, de meester van hen, die niet zoo bevoorrecht zijn; hij en hij alleen is in staat gebruik te maken van deze arbeidskracht, die, aan den anderen kant, het eenige middel is, waardoor zijn „kapitaal”, dat is te zeggen, het opgegaarde product van verrichten arbeid productief voor hem kan worden. Hij koopt daarom de werkkracht van hen, die ontbloot zijn van kapitaal en slechts kunnen leven door die aan hem te verkoopen; zijn doel in deze transactie is zijn kapitaal te vergrooten, het te doen vermenigvuldigen. Het is duidelijk, dat, indien hij dengenen, waarmee hij zijn koop sluit, de volle waarde van hun arbeid betaalde, dat is te zeggen, al wat zij hadden voortgebracht, hij zijn doel zou missen. Maar daar hij dit monopolie heeft van de middelen tot productieven arbeid, kan hij hen *dwingen* een koop te sluiten, voor hem beter en voor de anderen slechter; die koop bestaat hierin: nadat zij hun levensonderhoud verdiend hebben, dat geschat wordt volgens een maatstaf, hoog genoeg om hun rustige onderwerping aan zijn meesterschap te verzekeren, zal de rest (en verreweg het grootste deel, als van zelf spreekt) van wat zij voortbrengen hem toebehooren, zijn *eigendom* zijn, waarmede hij doen kan, wat hij wil, wat hij kan gebruiken of misbruiken naar believen. Dit eigendom zooals wij allen weten wordt zorgvuldig bewaakt door leger en vloot, politie en gevangenis; om kort te gaan door die kolossale massa physieke kracht, die bijgeloof, gewoonte, vrees voor den hongerdood — ONWETENDHEID, in één woord, onder de niet-bezittende menigte, de bezittende klassen in staat stelt aan te wenden tot de onderwerping van hunne slaven.

Op een anderen tijd kan ander kwaad, voortkomende uit dit stelsel in het licht worden gesteld. Waar ik nu op wil wijzen, is de onmogelijkheid voor ons om onder dit stelsel te komen tot aantrekkelijken arbeid, en nog eens wil ik herhalen, dat het deze dieverij is (er is geen ander woord voor) die de beschikbare arbeidskracht van de beschaafde wereld verspilt, vele menschen dwingende niets te doen en een nog grooter aantal niets nuttigs te doen; diegenen, die werkelijk nuttig

werk verrichten, dwingende tot het allerzwaarste overwerk. Want begrijp eens en vooral, dat de „fabrikant" er bij het voortbrengen in de eerste plaats naar streeft, door middel van den arbeid, die hij van anderen gestolen heeft, om niet goederen, maar winsten te maken, d.i. den „rijkdom", die wordt voortgebracht boven en behalve het levensonderhoud van zijn werklieden en de slijtage van zijne machines. Of die „rijkdom" werkelijkheid of schijn is kan hem niet schelen. Als die verkocht wordt en hem een winst oplevert, is alles in orde. Ik heb gezegd, dat, daar er rijke menschen zijn, die meer geld hebben dan zij redelijkerwijze kunnen besteden en die daarom schijn-rijkdom koopen, er verspilling aan dezen kant is; en ook, daar er arme menschen zijn, die niet kunnen bekostigen dingen te koopen, het maken waard, er verspilling aan dien kant is. Zoodat de „vraag" waartegenover de kapitalist zijn „aanbod" stelt een valsche vraag is. De markt, waarop hij verkoopt is „vervalscht" door de ellendige ongelijkheden, teweeggebracht door de dieverij van het stelsel van Kapitaal en Loon-arbeid.

Wij moeten daarom vast besloten zijn ons van dit stelsel te bevrijden, als wij willen komen tot gelukkig en nuttig werk voor allen. De eerste stap op den weg om het werk aantrekkelijk te doen zijn is de middelen te verkrijgen om het werk vruchtdragend te maken, het Kapitaal, inbegrepen het land, de machines, de fabrieken etc. der gemeenschap in handen te geven om die te gebruiken voor het welzijn van allen gelijk. Zoodat wij allen konden werken om te voorzien in de werkelijke „vraag" van iedereen — dat is te zeggen, voor het levensonderhoud — in plaats van te werken om te voorzien in de vraag van de winst-markt — in plaats van te werken voor winst -- d. i. de macht om andere menschen te dwingen tegen hun wil te werken.

Wanneer deze eerste stap gedaan is en de menschen beginnen te begrijpen, dat de natuur wil, dat alle menschen òf werken, of verhongeren, en wanneer zij niet langer zulke dwazen zullen zijn om enkelen als eenigen uitweg het stelen te stellen, wanneer deze gelukkige dag zal zijn gekomen, zullen wij van

de drukkende last van verspilling ontheven zijn, en dientengevolge zullen wij zien, dat wij een massa arbeidskracht beschikbaar hebben, die ons in staat zal stellen te leven, zooals wij willen, binnen redelijke grenzen. Wij zullen niet langer gehaast en gejaagd en gedreven worden door de vrees voor den hongerdood, die op het oogenblik niet minder zwaar op het grootste deel der menschheid in beschaafde maatschappijen drukt, dan op geheel wilden. In de eerste en meest in het oogvallende behoeften zal zoo gemakkelijk worden voorzien in eene gemeenschap, waar geen verspilling van arbeid plaats vindt, dat wij tijd zullen hebben rond te zien en te overwegen, wat wij werkelijk noodig hebben, wat verkregen kan worden zonder onzen krachten te zware lasten op te leggen; want de dikwijls uitgedrukte vrees, dat wij met luiheid geslagen zullen zijn wanneer de kracht, die de tegenwoordige dwangheerschappij verschaft, wordt weggenomen, is een vrees, die slechts veroorzaakt wordt door de drukkende last van overmatigen en weerzinwekkenden arbeid, die wij nu meest allen te dragen hebben.

Ik zeg nog eens, dat naar ik geloof, het eerste, dat wij zoo noodzakelijk zullen achten, dat het ons de moeite waard zal zijn er eenigen tijd aan op te offeren, aantrekkelijkheid van den arbeid zal wezen. Geen zeer zware opoffering zal vereischt worden om dit doel te bereiken, doch iets *zal* vereischt worden. Want wij mogen hopen dat menschen, die juist door een tijdperk van strijd en revolutie heengewaad hebben, de laatsten zullen wezen om lang tevreden te zijn met een louter door de nuttigheidsleer beheerscht leven, ofschoon de Socialisten soms door onwetende menschen beschuldigd worden naar zulk een leven te streven. Aan den anderen kant, is het tot sieraad dienende deel van het moderne leven reeds tot in zijn hart verrot en moet geheel weggevaagd worden vóór de nieuwe orde van zaken verwezenlijkt wordt. Niets ervan — niets wat er van zou kunnen komen, zou de aspiratiën van menschen, bevrijd van de dwingelandij van den koophandel, kunnen bevredigen.

Wij moeten beginnen met het tot sieraad dienende deel van het leven op te bouwen — de genoegens, lichamelijk en geestelijk,

wetenschappelijk en artistiek, sociaal en individueel — op den grondslag van werk, dat gaarne en opgewekt wordt ondernomen, in het bewustzijn dat wijzelf en onze naasten er door gebaat zullen zijn.

Het volstrekt noodige werk, dat wij zouden hebben te doen, zou in de eerste plaats slechts een klein gedeelte van iederen dag in beslag nemen en zou in zooverre niet zwaar drukken; maar het zou eene dagelijks terugkeerende taak zijn en zou daarom ons dagelijksch genoegen bederven, tenzij het tenminste dragelijk werd gemaakt, zoolang als het duurde. Met andere woorden, alle werk, zelfs het meest alledaagsche moet aantrekkelijk worden gemaakt.

Hoe kan dit gedaan worden? — is de vraag, waarop het antwoord de rest van dit papier zal vullen. Eenige wenken gevende betreffende deze vraag, weet ik, dat, terwijl alle socialisten het eens zullen zijn met vele van de gegeven wenken, eenige dier raadgevingen aan sommigen zonderling en gewaagd mogen toeschijnen. Deze moet men beschouwen, als te zijn gegeven zonder eenige bedoeling om te dogmatizeeren, en alleen als uitdrukking van mijne eigene persoonlijke meening.

Uit alles, wat reeds gezegd is, volgt, dat werk, om aantrekkelijk te wezen gericht moet zijn op eenig zichtbaar nuttig doel, behalve in gevallen, waar het vrijwillig ondernomen is door ieder individu in 't bijzonder als tijdverdrijf.

Op dit element van zichtbaar nut moet des te meer gerekend worden om anders vervelende taken, te verzoeten, daar de sociale zedeleer, de verantwoordelijkheid van den mensch voor het leven van den mensch, in de nieuwe orde van zaken de plaats in zal nemen van de theologische zedeleer of de verantwoordelijkheid van den mensch tegenover eenig abstract denkbeeld. Verder zal het dagelijksch werk kort zijn. Hier behoef ik niet bij te blijven stilstaan. Het is duidelijk dat, wanneer er geen werk verspild wordt, het kort *kan* zijn. Het is ook duidelijk, dat veel werk, dat nu eene kwelling is, gemakkelijk te dragen zou zijn als het maar veel korter duurde.

Verscheidenheid van werk is het volgende punt en een zeer

belangrijk punt. Een mensch te dwingen dag in dag uit hetzelfde werk te verrichten zonder eenige hoop op ontkomen eraan of verandering, beteekent niet heel veel meer dan zijn leven tot eene gevangenis-marteling maken. Niets dan de dwingelandij van het winst-schrapen, maakt dit noodig. Een mensch kon gemakkelijk drie ambachten leeren en uitoefenen, zittende bezigheid afwisselende met werk in de buitenlucht — bezigheid die het gebruik van stevige lichaamskracht vordert met werken waarin de geest te doen heeft.

Er zijn b. v. weinig menschen, die niet zouden wenschen een deel van hun leven te besteden met het noodigste en aangenaamste van alle werk — het bebouwen van den grond. Eén ding, dat deze verscheidenheid van werkzaamheden mogelijk zàl maken, zal de vorm zijn, die de opvoeding in eene sociaal geordende gemeenschap zal aannemen. Nu is alle opvoeding gericht op het doel menschen geschikt te maken om hunne plaats in te nemen in de hierarchie van den handel — deze als meesters, gene als werklieden. De opvoeding der meesters is fraaier dan die der werklieden, maar het blijft een handels-opvoeding; en zelfs aan de oude universiteiten wordt geleerdheid slechts luttel geacht, tenzij zij op den langen duur winstgevend kan worden gemaakt. Behoorlijke opvoeding is een geheel verschillende zaak en houdt zich bezig met uit te vinden, waar de verschillende menschen geschikt voor zijn, om hen dan voort te helpen op den weg, dien zij geneigd zijn te volgen. In een behoorlijk geordende maatschappij zou aan jonge menschen dus onderwezen worden die soort van handenarbeid, waar zij aanleg voor hadden, als een deel van hunne opvoeding tot onderricht van hun geest en hun lichaam; en volwassenen zouden ook gelegenheid hebben in dezelfde scholen te leeren, want bovenal zou bij de opvoeding het meest worden gestreefd naar de ontwikkeling van individueele bekwaamheden, in plaats van, zooals nu, naar de ondergeschiktmaking van alle bekwaamheden aan het groote doel van „geldmaken” voor zichzelf of zijn meester. De hoeveelheid talent en zelfs genie, door het tegenwoordige stelsel verpletterd en welke zulk een stelsel zou te voorschijn brengen,

zou ons dagelijksch werk gemakkelijk en belangrijk maken.

Onder dit hoofd van verscheidenheid, zal ik een tak van industrie aanstippen, die zóóveel door den handelsgeest geleden heeft, dat hij nauwelijks kan gezegd worden te bestaan en die waarlijk zoo vreemd aan ons tijdvak is, dat ik vrees, dat sommigen niet zullen begrijpen, wat ik over dit onderwerp te zeggen heb; ik moet er evenwel toch over spreken, daar het werkelijk van zeer veel gewicht is. Ik meen dien kant van de kunst, die uitgevoerd wordt, of behoorde te worden uitgevoerd, door den gewonen werkman, terwijl hij aan zijn gewone werk is en die den naam heeft gekregen, zeer gepast, van Volks-Kunst.

Deze kunst, ik herhaal het, bestaat nu niet meer, daar zij gedood is door den handelsgeest. Maar van af het begin van 's menschen strijd met de Natuur tot de opkomst van het tegenwoordige kapitalistische stelsel was zij in leven en bloeide gewoonlijk. Zoolang zij bestond, werd alles, wat door den mensch gemaakt werd, door den mensch versierd, evenals alles, door de Natuur gemaakt, door haar versierd wordt. Als de ambachtsman het voorwerp waarmede hij bezig was, fatsoeneerde, versierde hij het zóó natuurlijk en zoo geheel zonder eene bewuste poging ertoe, dat het dikwijls moeilijk te onderscheiden valt, waar het enkel nuttige deel van zijn werk ophieldt en het sierlijke begint.

De oorsprong van deze kunst nu, is te vinden in de noodzakelijkheid, die de werkman voelde, om afwisseling te brengen in zijn werk, en hoewel de schoonheid, voortgebracht door deze begeerte, een groote gave was aan de wereld, toch was het verkrijgen van afwisseling en genoegen in het werk door den werkman, eene zaak van nog meer belang, want zij drukte op alle werk den stempel van dat genoegen. Dit alles is nu geheel verdwenen uit het werk der beschaving. Als gij versiering verlangt, moet gij er afzonderlijk voor betalen en de werkman wordt gedwongen versiering voort te brengen, zooals hij andere waren voort moet brengen. Hij wordt gedwongen voor te wenden, dat hij geluk vindt in zijn werk, zoodat de schoonheid door de menschelijke hand voortgebracht, eens eene verlichting van zijn werk, nu een extra-last voor hem is geworden en

versiering is nu slechts ééne der dwaasheden van nutteloos gezwoeg en misschien niet één der minst lastige boeien ervan.

Behalve de korte duur van de arbeid, de bewustheid van haar nuttigheid en de afwisseling, die er mee gepaard moest gaan, is er nog iets anders noodig om de arbeid aantrekkelijk te maken, n. l. eene aangename omgeving. De ellende en morsigheid, die wij, menschen der beschaving, met zooveel toegevendheid dragen, als een noodig deel van het fabrieksstelsel, is even noodig voor de gemeenschap in het groot, als een evenredige hoeveelheid vuil in het huis van een rijk man zou wezen. Als zulk een man goed vond, dat de sintels over de vloer van zijn zitkamer vlogen en dat er een privaat in iederen hoek van zijn eetkamer werd geplaatst, als hij gewoonlijk een mesthoop maakte van zijn eens fraaie tuin, nooit zijn lakens waschte of schoon tafelgoed gaf, en zijn huisgezin liet slapen met zijn vijven in één bed, zou hij zich zeker spoedig bevinden in de klauwen eener krankzinnigen-commissie.

Maar zulke daden van vrekkige dwaasheid zijn het juist, die de tegenwoordige maatschappij dagelijks verricht onder den dwang van eene veronderstelde noodzakelijkheid, wat niet heel ver van krankzinnigheid af is. Ik verzoek u uwe krankzinnigen-commissie zonder uitstel in het perk te brengen tegen de beschaving.

Want al onze opeengehoopte steden en die verwarrende fabrieken zijn eenvoudig het gevolg van het winst-stelsel. De kapitalistische fabrikage, het kapitalistische land-bezit en de kapitalistische beurshandel dwingen de menschen in groote steden te leven, teneinde daarin te arbeiden in het belang van het kapitaal; dezelfde dwingelandij beperkt de behoorlijke ruimte van de fabriek zóózeer, dat b. v. het inwendige van eene groote weverij bijna een even belachelijk als afgrijselijk schouwspel oplevert. Er is geen andere noodzakelijkheid voor dit alles dan de noodzakelijkheid om winsten te persen uit menschenlevens en goedkoope goederen voort te brengen voor het gebruik (en de onderwerping) van de slaven, die persen. Alle arbeid is nog niet naar de fabrieken gedreven; dikwijls wanneer dit het geval is, is er geen noodzakelijkheid voor,

behalve alweer de winst-dwingelandij. Menschen, die al dergelijk werk verrichten, behoeven volstrekt niet gedwongen te zijn in benauwde stads-kwartieren saam te hokken.

Er is geen reden, waarom zij hun bezigheden niet zouden verrichten in rustige buitenhuizen, in nijverheids-genootschappen in kleine steden of om kort te gaan, in plaatsen waar zij zelf liefst zouden wonen.

Wat het gedeelte van den arbeid betreft, dat op groote schaal moet worden ondernomen: ditzelfde fabrieks-stelsel zou, onder een redelijk geordende staat van zaken (ofschoon er naar mijn oordeel nog tegenkanten aan zouden zijn) tenminste gelegenheid aanbieden voor een vol en wakker maatschappelijk leven, door vele genoegens omringd. De fabrieken konden ook middelpunten vormen van intellectueele werkzaamheid en er kon zeer veel afwisseling in het werk zijn; het behandelen van de noodige machineriën kon voor ieder individu slechts een kort deel van den dagelijkschen arbeid vormen. Het andere werk zou kunnen afwisselen tusschen het voortbrengen van voedsel uit het omliggende land en de studie en beoefening van kunsten en wetenschappen.

Het spreekt van zelf, dat menschen, die zulk werk verrichten en heer zijn over hun eigen levens, niet zouden toelaten, dat eenige haast of gebrek aan voorzorg hen zou dwingen te leven in voortdurende vuilheid, wanorde of gebrek aan ruimte.

Wetenschap, behoorlijk toegepast, zou hen in staat stellen afval te verwijderen, al het ongerief, dat nu met het gebruik van ingewikkelde machines gepaard gaat, zooals rook, stank en lawaai, tot een minimum te beperken, zoo al niet geheel te vernietigen; ook zouden zij niet verdragen, dat de gebouwen, waarin zij werkten of leefden, leelijke vlekken zouden zijn op het schoone aangezicht der aarde.

Zij zouden beginnen met hunne fabrieken, gebouwen en loodsen behoorlijk en geriefelijk in te richten evenals hun huizen, dan zouden zij ongetwijfeld voortgaan om ze niet alleen negatief goed, onschadelijk te maken, maar zelfs mooi, zoodat de roemrijke kunst van architectuur, nu voor eenigen tijd verslagen door

handelsinhaligheid, opnieuw zou geboren worden en bloeien. —

— Gij ziet dus, ik eisch, dat werk in een behoorlijk ingerichte gemeenschap aantrekkelijk moet gemaakt worden door het bewustzijn van het nut ervan, door afwisseling, doordat het ten uitvoer wordt gebracht met schandere belangstelling en het verricht wordt in eene aangename omgeving. Maar ik heb ook geeischt, zooals wij allen doen, dat het dagwerk niet afmattend lang zal zijn. Men kan zeggen: „Hoe kunt gij dezen laatsten eisch rijmen met de anderen? Als het werk zoo veredeld moet worden, zullen de gemaakte goederen dan niet zeer duur zijn?”

Ik geef toe, zooals ik tevoren reeds gezegd heb, dat eenige opoffering noodig zal zijn, ten einde het werk aantrekkelijk te maken. Ik bedoel, dat als wij tevreden *konden* zijn in eene vrije gemeenschap met op dezelfde gehaaste, vuile, wanordelijke, hartelooze wijze te werken, waarop wij het nu doen, wij ons dagwerk veel meer zouden verkorten, dan ik veronderstel, dat wij zullen doen, rekening houdende met alle soorten van arbeid Maar als wij het deden, zou dit beteekenen, dat de pasgewonnen· vrijheid in onzen toestand ons even lusteloos, ellendig, zoo niet angstig bezorgd, zou laten als nu, wat ik eenvoudig voor onmogelijk houd. Wij zouden tevreden zijn de opofferingen te maken, noodig om den toestand, waarin wij verkeeren, te verheffen tot den standaard, waarom de geheele gemeenschap roept, als zijnde wenschelijk.

En nog niet alleen dit. Wij zouden er, ieder in het bijzonder, een eer in stellen om geheel vrijwillig nog meer van onzen tijd en ons gemak op te offeren teneinde den levensstandaard te verheffen. De menschen zouden, hetzij alleen of met anderen samenwerkend voor dergelijke doeleinden, vrijwillig en uit liefde tot het werk en de uitkomsten ervan — aangespoord door de hoop op het genot van te scheppen — die versieringen van het leven voortbrengen ten dienste van allen, terwijl zij nu omgekocht worden die voort te brengen (of den schijn aannemen die voort te brengen) ten dienste van eenige weinige rijke lieden. De proefneming van eene beschaafde gemeenschap geheel levend zonder kunst of letterkunde, is nog niet gedaan. De tot

nu toe geheerscht hebbende ontaarding en verdorvenheid der beschaving kan deze ontbering van genot opdringen aan de maatschappij, die uit haar asch zal verrijzen.

Als dat zoo zijn moet, zullen wij het voorbijgaande tijdperk van louter nuttigheidsbestaan aannemen, als eene grondlegging voor de kunst die zijn zal. Als de kreupele en de hongerlijder uit onze straten verdwijnen, als de aarde ons allen op gelijke wijze voedt, als de zon voor ons allen hetzelfde schijnt, als aan ieder onzer het heerlijke drama der aarde — dag en nacht, zomer en winter — kan worden voorgesteld als iets om te begrijpen en lief te hebben, kunnen wij wel een wijle wachten tot wij gezuiverd zijn van de schande der voorbijgegane verdorvenheid en tot de kunst weer opkomt onder menschen, bevrijd van de verschrikking van den slaaf en de schande van den roover.

Intusschen moeten in ieder geval de verfijning, de bedachtzaamheid en het beleid, aan het werk besteed, inderdaad betaald worden, maar niet door den dwang van lange uren te werken.

Onze tijd heeft machines uitgevonden, die den menschen van vervlogen eeuwen wilde droomen zouden hebben toegeschenen, en van die machines hebben wij tot nog toe *geen gebruik* gemaakt.

Men noemt ze „werk-besparende" machines — een algemeen gebruikte uitdrukking, die aanduidt, wat wij van de machines verwachten; maar wij krijgen niet, wat wij verwachten. In werkelijkheid verlagen zij den bekwamen werkman tot den rang van den onbekwamen, vermeerderen zij het getal van het „reserve-leger van den arbeid" d. i. zij vermeerderen de wisselvalligheid van het leven onder de werklieden en zij verzwaren den arbeid van hen, die voor de machines zorgen (als slaven voor hunne meesters.) Ondertusschen doen zij dit alles, terwijl zij de winsten van de werkgevers ophoopen of hen dwingen deze winsten te verkwisten in een bitteren handelsoorlog met elkander.

In een ware gemeenschap zouden deze wonderen van vindingrijkheid in den eersten tijd gebruikt worden om den tijd, aan onaantrekkelijk werk besteed, tot een minimum te

beperken, welk werk door middel der machines zóódanig beperkt kon worden, dat de last ervan slechts licht op ieder individu zou drukken. Temeer, daar de machines heel zeker zeer veel verbeterd zouden worden, wanneer het niet langer de vraag was of het individu door hunne verbetering wel betaald zou worden, maar eerder of de gemeenschap er door gebaat zou zijn.

Dit nu wat betreft het gewone gebruik der machinerieën, dat waarschijnlijk na eenigen tijd eenigszins zou worden beperkt, wanneer de menschen zouden uitvinden, dat het niet noodig was bezorgd te zijn voor het enkele levensonderhoud en zouden leeren belang te stellen en genoegen te scheppen in handenarbeid, die, bedachtzaam en met overleg verricht, aantrekkelijker kon gemaakt worden dan machinewerk.

Nog eens, als de menschen, bevrijd van de dagelijksche angst voor den hongerdood, uitvinden wat zij werkelijk noodig hebben, als zij niet langer door iets anders dan hunne eigene behoeften gedwongen worden, zullen zij weigeren de ijdele nietigheden voort te brengen, nu weelde-artikelen, of het vergif en het ontuig, nu goedkoope waren genaamd.

Niemand zou pluche broeken maken, wanneer er geen livrei-knechts waren om ze te dragen, evenmin zou iemand zijn tijd verspillen met het maken van margarine, wanneer niemand *gedwongen* was zich te onthouden van echte boter. Wetten op de vervalsching zijn slechts noodig in eene maatschappij van dieven — en in die maatschappij zijn zij eene doode letter.

Men vraagt dikwijls aan Socialisten hoe werk van ruwere en meer weerzinwekkende aard ten uitvoer kon gebracht worden in den nieuwen staat van zaken. Een poging aan te wenden zulke vragen ten volle of met gezag te beantwoorden, zou zijn de onmogelijkheid te beproeven om het plan van eene nieuwe maatschappij op te bouwen met de bouwstoffen der oude, alvorens wij wisten welke van deze bouwstoffen zouden verdwijnen en welke de evolutie zouden doorstaan, die ons leidt naar de groote verandering. Toch is het niet moeieiijk zich een denkbeeld te vormen van eene schikking, waarbij zij,

die het ruwste werk verrichten, den kortsten tijd zouden werken. En alweer, wat hierboven gezegd is van de afwisseling in 't werk is in het bijzonder hier van toepassing. Ik zeg nog eens, dat eene inrichting, waarbij iemand zijn gansche leven hopeloos werkt aan een weerzinwekkende en nooit eindigende taak, geschikt genoeg is om de hel te zijn, zooals godgeleerden zich die voorstellen, maar bijna niet geschikt voor eenige andere vorm van maatschappij. Ten laatste, als dit ruwere werk van eenige bijzondere soort was, kunnen wij veronderstellen, dat er een beroep zou gedaan worden op bepaalde vrijwilligers om het te verrichten, die zeker zouden opkomen, tenzij de menschen in een staat van vrijheid de sprankels van mannelijkheid zouden verliezen, die zij als slaven bezaten.

En toch, indien er eenig werk is, dat niet anders dan weerzinwekkend gemaakt kan worden, noch door kortheid van duur, noch door het te laten terugkomen met tusschenpoozen, noch door het gevoel van buitengewoon en bijzonder nut (en daardoor eer) in den geest van den man, die het vrijwillig verricht, — indien er eenig werk is, dat niet anders dan eene kwelling voor den werkman kan zijn, wat dan? Wel, laten wij dan eens zien of de hemel invalt, als wij het ongedaan laten, want het ware dan beter, dat hij inviel. De voortbrenging van zulk werk, kan die prijs niet waard zijn.

Nu hebben wij gezien, dat het half-godgeleerde dogma, dat alle werk, onder alle omstandigheden een zegen is voor den arbeider, huichelachtig en valsch is; dat, aan den anderen kant de arbeid goed is, wanneer een billijke hoop op rust en genoegen er mee gepaard gaat. Wij hebben het werk der beschaving in de weegschaal gewogen en het te licht bevonden, daar de hoop er meestal aan ontbreekt, en daarom zien wij, dat de beschaving een jammerlijke vloek voor de menschheid heeft uitgebroed. Maar wij hebben ook gezien, dat het werk van de wereld zou kunnen worden ten uitvoer gebracht met hoop en genot, indien het niet door dwaasheid en dwingelandij, door den voortdurenden strijd van aan elkander tegenoverstaande klassen verspild werd.

Het is daarom Vrede, die wij noodig hebben, opdat wij mogen leven en werken met hoop en met genot. Vrede, zoozeer begeerd, als wij 's menschen woorden mogen vertrouwen, maar die door hen in daden, zoo voortdurend en gestadig is verworpen. Maar wat ons betreft, laten wij ons hart er op zetten haar te winnen, ten koste van wat ook.

Ten koste waarvan, wie kan het zeggen? Zal het mogelijk zijn den vrede vreedzaam te winnen? Helaas, hoe kan het zijn? Wij zijn zoo ingesperd door verkeerdheid en dwaasheid, dat wij daar op de eene of andere manier altijd tegen moeten vechten: ons eigen leven kan wellicht geen eind aan den strijd zien, misschien niet eens eene zichtbare hoop op dat eind. Het kan zijn, dat het beste wat wij kunnen hopen te zien is, het iederen dag scherper en bitterder worden van dien strijd, totdat hij eindelijk openlijk uitbreekt in het doodslaan van menschen door het voeren van een feitelijken oorlog, in plaats van de langzamere en wreedere methoden van „vreedzamen" handel. Als wij leven om dat te zien, dan zullen wij veel zien; want het zal beteekenen, dat de rijke klassen zich hunne eigen verkeerdheid en dieverij bewust zijn geworden en die bewust verdedigen door openlijk geweld; en dan zal het eind nabij zijn.

Maar in ieder geval en wat de aard van onzen strijd om vrede ook moge zijn, als wij er slechts gestadig en in eenvoud des harten naar streven, en haar altijd in het oog houden, dan zal een weerkaatsing van dien vrede der toekomst de woelingen en zorgen van ons leven verlichten, hetzij die zorgen schijnbaar nietig of klaarblijkelijk tragisch zijn; en wij zullen in ons hoopvol streven tenminste het leven van menschen leven: ook kunnen de tegenwoordige tijden ons geen belooning geven, grooter dan deze.

DE LAGERE KUNSTEN.

Later hoop ik in eene andere lezing het genoegen te hebben u een historisch overzicht voor te leggen van de lagere of zooals zij genoemd worden de decoratieve kunsten, en ik moet bekennen het zou mij aangenamer geweest zijn mijn praatje met u te beginnen door terstond bij het onderwerp der geschiedenis van deze groote nijverheid aan te vangen; maar, daar ik in eene derde lezing iets te zeggen heb aangaande verschillende zaken, betrekking hebbende op de uitoefening der decoratieve kunst onder onszelf in deze dagen, voel ik, dat ik in eene valsche positie voor u zou staan, die tot verwarring leiden of te veel opheldering eischen zou, indien ik u niet liet weten, wat ik over de aard en het doel van deze kunsten denk, van hun toestand op het oogenblik, en hun vooruitzicht in de tijden, die komen. Dit doende, is het waarschijnlijk genoeg, dat ik dingen zal zeggen, waarmede gij het zeer oneens zult zijn; ik moet u daarom verzoeken van meet af aan te gelooven, dat, wàt ik ook moge laken of wàt ik ook moge prijzen, ik niet geneigd ben, wanneer ik denk wat de geschiedenis geweest is, om het verleden te betreuren, noch om het heden te verachten, noch om aan de toekomst te wanhopen; dat ik geloof, dat al de verandering en beweging om ons heen „teekenen zijn van het leven der wereld" en dat zij zullen leiden — langs wegen, inderdaad, die wij niet kunnen gissen — tot de verbetering der gansche menschheid.

Wat nu het doel en de aard van deze Kunsten betreft, moet ik zeggen, dat, ofschoon ik meer in bijzonderheden tredende omtrent mijn onderwerp, mij niet veel zal inlaten met de groote kunst der architektuur en nog minder met de groote kunsten, gewoonlijk beeldhouw- en sehilderkunst genaamd, ik hen toch

in mijn eigen geest niet geheel kon afscheiden van die lagere, zoogenaamd decoratieve Kunsten, waarover ik te spreken heb: slechts in lateren tijd en onder de meest ingewikkelde levenstoestanden zijn zij uit elkaar geloopen; ik houd het er voor, dat het slecht voor al de kunsten is, wanneer zij zoo afgescheiden zijn; de lageren worden plat, werktuigelijk, verstandeloos, onbekwaam om de veranderingen, haar opgedrongen door mode of oneerlijkheid, te weerstaan; terwijl de hoogeren, al worden zij tijdelijk uitgeoefend door menschen van grooten geest en wonderenwrochtende hand, zoo zij niet door de lagere, door elkander, worden bijgestaan, gewis hunne waardigheid van populaire kunst zullen verliezen en niets dan doodsche geestlooze toevoegsels voor een niets-beteekenend praalvertoon worden of een vernuftig speelgoed voor een paar rijke en luie menschen.

Ik heb mij evenwel niet voorgenomen tot u te spreken over Bouw-, Beeldhouw- en Schilderkunst in de engere beteekenis van deze woorden, daar, allerongelukkigst vind ik, deze hoogere kunsten, kunsten meer bepaald van het begrip, tegenwoordig gescheiden zijn van decoratie in de engere beteekenis. Ons onderwerp is de groote groep dier kunst, door middel waarvan de menschen ten allen tijde min of meer gepoogd hebben de gewone zaken van het dagelijksch leven te verfraaien: een ruim veld, eene groote nijverheid; tegelijk een groot deel van de wereldgeschiedenis en een zeer dienstig werktuig voor de studie voor die geschiedenis.

Eene zeer uitgebreide nijverheid inderdaad, die tal van ambachten omvat: huizen-bouwen, schilderen, het schrijnwerkers- en timmermanswerk, smids-werk, potten-bakkerij en glasmakerij, weverij en vele andere; een kunstgroep, allerbelangrijkst voor het publiek in het algemeen, maar nog belangrijker voor ons handwerkslieden; daar er bijna niets is, dat het publiek gebruikt en dat wij vervaardigen, of het wordt altijd als niet-af beschouwd, zoolang er niet iets van decoratie in is aangebracht. Het is waar, dat wij in vele of de meeste gevallen zóó gewend zijn geraakt aan deze versiering, dat wij haar beschouwen, alsof zij daar van zelf groeide en haar niet meer opmerken dan het

mos op het droge hout, waarmee wij ons vuur aanmaken. Zooveel te erger! want daar *is* de decoratie of de aanspraak er op en die heeft, of behoorde te hebben, nut en beteekenis. Want, en dit raakt den wortel van de geheele zaak, alles gemaakt door menschenhanden heeft een vorm, die òf leelijk òf mooi moet zijn; mooi, als hij in overeenstemming is met de natuur en haar helpt; leelijk, als hij tegen de Natuur strijdt en haar tegenwerkt; hij kan niet onzijdig zijn.

Wij, wat ons betreft, zijn werkzaam of traag; vol geestdrift, of ongelukkig en onze oogen hebben eene neiging om blind te worden voor deze belangrijkheid van den vorm dier zaken, waar wij altijd op kijken. Nu is het een van de diensten, die de decoratie moet bewijzen, het voornaamste deel van haar verbond met de natuur, dat zij onze verstompte zintuigen op dit punt moet verscherpen: voor dit doel zijn die wonderen van ingewikkelde patronen geweven, die vreemde vormen uitgevonden, waar de menschen zoolang van genoten hebben, vormen en verwikkelingen, die de natuur niet noodzakelijk behoeven na te te bootsen, maar waarbij de hand van den werkman van zelf geleid wordt te werken op de wijze der natuur tot het weefsel, de vaas, of het mes er even natuurlijk, even liefelijk, uitzien als het groene veld, de oevers der rivier of de bergsteen.

Menschen genot te geven in de zaken, die zij gedwongen zijn te *gebruiken,* dat is één groote dienst, die decoratie moet bewijzen; menschen genot te geven in de zaken, die zij gedwongen zijn te *maken,* is het andere nut ervan.

Laat ons onderwerp zich nu niet belangrijk genoeg aanzien? Ik zeg, dat zonder deze kunsten, onze rust ledig en onbelangwekkend, ons werk slechts voorttobben zou zijn, een louter verslijten van lichaam en ziel.

Wat dit laatste nut van de kunsten aangaat, het geven van genot in ons werk, ik kan nauwelijks met genoeg nadruk hierover spreken; en toch, als ik niet de waarde kende van eene waarheid nog eens en nog eens te herhalen, zou ik mij bij U moeten verontschuldigen, dat ik hier nog iets over zeg,

wanneer ik mij herinner, wat een groot man, nog in leven, er over gesproken heeft: ik meen mijn vriend, professor John Ruskin: wanneer gij leest het hoofdstuk in het tweede deel van zijn „Steenen van Venetië" getiteld „Over de Aard der Gothiek en de taak van den werkman daarin", zult gij tegelijkertijd de meest ware en welsprekende woorden lezen, die bij mogelijkheid over dit onderwerp kunnen gezegd worden. Wat ik er over te zeggen heb, kan nauwelijks meer dan echo van zijne woorden zijn, toch zeg ik nog eens, dat het wel van eenig nut is eene waarheid te herhalen, opdat zij niet vergeten worde; dus wil er dit nog verder van zeggen: wij weten allen, wat de menschen gezegd hebben aangaande den vloek van den arbeid en welk een domme en treurige onzin het grootste deel van hun woorden daaromtrent is; terwijl inderdaad de werkelijke vloeken der ambachtslieden geweest zijn de vloek van domheid en de vloek van onrechtvaardigheid, van binnen en van buiten; neen, ik kan niet veronderstellen, dat er iemand hier is, die het òf een goed òf een vermakelijk leven zou vinden om met zijne handen over elkaar te zitten, niets doen, om te leven als een heer, zooals dwazen het noemen.

Evenwel *is* er vervelend werk te doen en het is eene verdrietige bezigheid om de menschen aan zulk werk te zetten en toe te zien, dat zij er door heen komen, ik zou het werk liever twee keer zelf doen dan zulk een karrewei te hebben: maar laat nu de kunsten, waarvan wij spreken onzen arbeid mooier maken en wijd en zijd verspreid worden, verstandig, goed begrepen, zoowel door den maker als den gebruiker, laat hen in één woord *populair* worden en er zal vrij wel een einde zijn gekomen aan vervelend werk en de afmattende slavernij daarvan.

Geen mensch zal dan langer eene verontschuldiging hebben om te spreken over den vloek van den arbeid, geen mensch zal langer eene verontschuldiging hebben om den zegen van den arbeid te ontvlieden. Ik geloof, dat er niets is, dat den vooruitgang der wereld zóózeer zal bevorderen als het bereiken

hiervan; ik betuig, dat er niets ter wereld is, wat ik zoozeer begeer als dit, hetwelk, daar ben ik overtuigd van, samenhangt met politieke en sociale veranderingen, die wij op de eene of andere wijze allen verlangen.

Als nu het bezwaar geopperd wordt, dat deze kunsten de dienstmaagden zijn geweest van weelde, dwingelandij en bijgeloof, ben ik genoodzaakt te zeggen, dat dit in zekeren zin waar is; zij zijn zoo gebruikt geworden, evenals vele andere uitstekende zaken. Maar het is ook waar, dat bij eenige naties hun krachtigste en meest vrije tijdperken juist de bloeiperioden der kunst zijn geweest, terwijl ik tegelijkertijd moet toegeven, dat deze decoratieve kunsten gebloeid hebben bij onderdrukte volken, die geen hoop op vrijheid schenen te hebben. Toch geloof ik niet, dat wij ongelijk hebben, wanneer wij denken, dat in zulke tijden bij zulke volken de kunst tenminste vrij was; wanneer dat niet zoo was, wanneer zij werkelijk werd aangetast door bijgeloof of weelde, begon zij ook terstond ziek te worden onder dien greep.

Ook moet gij niet vergeten, dat wanneer men zegt: die paus, koning of keizer bouwde dit of dat gebouw, het slechts bij wijze van spreken is. Gij kijkt in uw geschiedenisboek om te zien wie de Westminster abdij, de St.-Sophiakerk te Konstantinopel bouwde en zij zeggen u: Hendrik III, Justinianus de Keizer. Deden zij het? of, menschen als gij en ik, ambachtslieden, die geen namen hebben nagelaten, niets dan hun werk?

Terwijl nu deze kunsten den aandacht en de belangstelling der menschen vestigen op zaken van het dagelijksch leven in het heden, vestigen zij ook bij elke schrede de aandacht en dat is, meen ik, geen zaak van klein belang, op die geschiedenis, waarvan zij, als ik reeds zeide, zulk een groot deel vormen. Want geen natie, geen maatschappelijke toestand, hoe primitief ook is er geheel van ontbloot geweest. Ja, er zijn zelfs volken, en niet weinige, van wie wij nauwelijks iets weten, behalve dat zij die en die vormen schoon vonden. Zoo sterk is de band tusschen geschiedenis en decoratie, dat wij ons, al wilden wij, deze laatste beoefenende niet geheel aan den invloed van het verleden op

hetgeen wij thans doen kunnen onttrekken. Ik acht het niet te veel gezegd, dat niemand, hoe oorspronkelijk ook, zich heden kan zetten tot het teekenen eener versiering voor een kleed of den vorm van een gewone vaas of een meubel, die iets anders zullen zijn dan eene ontwikkeling of eene verbastering van vormen, honderden jaren geleden gebruikt. Dit zijn zeer dikwijls vormen, die eens eene ernstige beteekenis hadden, ofschoon zij nu weinig meer zijn geworden dan een gewoonte der hand; vormen, die misschien eens de geheimzinnige zinnebeelden waren van allerlei soort van vereering en geloof, nu nog slechts weinig in de herinnering levende of geheel vergeten. Zij, die vlijtig de heerlijke studie dezer kunsten hebben gevolgd, zijn in staat als het ware door vensters in het leven van het verleden te aanschouwen: — de allereerste aanvang van het denken bij naties, die wij zelfs niet kunnen noemen; de verschrikkelijke rijken van het oude Oosten; de vrije kracht en roem van Griekenland; het zware gewicht, den stevigen greep van Rome; den val van haar tijdelijk Rijk, dat zoo ver over de wereld al dat goed en kwaad verspreidde, dat de menschen nooit kunnen vergeten, en nooit kunnen ophouden te voelen; de worsteling van Oost en West, Zuid en Noord, om haar rijke en vruchtbare dochter Byzantium; de opkomst, de verdeeldheden en het tanen van den den Islam; de zwerftochten van Skandinavië; de kruistochten; de vestiging van de Staten van nieuw Europa; de worsteling van de vrije gedachten met het oude stervende stelsel — met al deze gebeurtenissen en hunne beteekenis is de geschiedenis der populaire kunst saamgeweven.

In dit alles, zeg ik, moet de nauwkeurige bestudeerder van decoratie, als eene historische nijverheid, thuis zijn. Wanneer ik hieraan denk en aan het nut van al deze kennis, op een tijd, waarop de geschiedenis zulk eene ernstige studie onder ons geworden is, dat zij ons, als het ware, een nieuw zintuig gegeven heeft, op een tijd, waarop wij zoo verlangen te weten wat ten allen tijde werkelijk is geschied en wij ons niet langer laten afschepen met de vervelende verslagen van de veldslagen en

intrigues van koningen en schurken — ik zeg u, wanneer ik aan dat alles denk, ik nauwelijks zou durven beweren, dat deze samenhang der Decoratieve Kunsten met de geschiedenis van het verleden van minder gewicht is dan hun verband met het hedendaagsche leven, want moeten deze herinneringen ook niet een deel van ons dagelijksch leven vormen?

En laat mij nu nog eens kortelijk samenvatten vóór ik verder ga, vóór wij een blik gaan slaan in den toestand der kunsten op den huidigen dag. Ik heb gezegd, dat deze kunsten een deel zijn van een groot stelsel, uitgevonden voor de uitdrukking van 's menschen behagen in schoonheid: alle volken en tijden hebben er gebruik van gemaakt; zij zijn de vreugde van vrije en de troost van onderdrukte naties geweest; de godsdienst heeft ze gebruikt en verheven, ze misbruikt en doen ontaarden; zij zijn verbonden met alle geschiedenis en zijn er duidelijke onderwijzers van; en het beste van alles, zij verzoeten den menschelijken arbeid, zoowel dien van den ambachtsman, wiens leven besteed wordt met den arbeid in haar dienst, als het werk van de menschen in het algemeen die telkens den invloed van haar aanblik gevoelen bij hun dagelijksch werk: zij maken ons zwoegen gelukkig, ons rusten vruchtbaar.

En nu, als alles wat ik gezegd heb, U enkel een uitbazuinen van den lof dezer kunsten toeschijnt, moet ik zeggen, dat het niet voor niets is, dat wat ik tot hiertoe onder uw oog heb gebracht, dien vorm heeft aangenomen.

Het is omdat ik nu deze vraag heb te doen: al deze goede zaken — wilt gij die hebben? wit gij ze wegwerpen?

Zijt gij verrast door mijn vraag — gij, van wie de meesten, als ikzelf, zich bezighouden met de beoefening der kunsten, die populair zijn of althans behoorden te zijn.

Ter verklaring moet ik eenigszins herhalen, wat ik reeds gezegd heb. Er was een tijd, toen het geheim en het wonder der ambachten wel erkend werden door de wereld, toen verbeeldingskracht en smaak te pas kwamen bij alle zaken, die de mensch maakte; en in die dagen waren alle

ambachtslieden *artiesten* zooals wij hen nu zouden noemen. Maar de gedachte van den mensch werd ingewikkelder, moeilijker om uit te drukken; het viel zwaarder om met de kunst om te gaan en haar arbeid werd meer verdeeld onder groote menschen, mindere menschen en kleine menschen; tot die kunst, die eens nauwelijks meer was dan een rust voor lichaam en ziel, terwijl de hand de weefspoel wierp of den hamer zwaaide, voor sommige menschen zulk een ernstige arbeid werd, dat hun werkend leven een lange tragedie van hoop en vrees, vreugde en smart is geweest. Dit was de groei der kunst; zooals alle groei was hij goed en vruchtbaar voor een wijle; als alle vruchtbare groei kwam hij in verval; even als uit alle verval van hetgeen eens vruchtbaar was, zal er iets nieuws uit groeien.

In verval; want toen de kunsten zich splitsten in de hoogere en de lagere, ontstond er verachting aan de ééne, onachtzaamheid aan de andere zijde, beide verwekt door het niet kennen van die philosophie van de Decoratieve Kunsten, waarvan ik zooeven getracht heb u iets te doen begrijpen. De artist kwam uit de ambachtslieden voort en liet hen zonder hoop op verheffing, terwijl hij zelf verstoken was van de hulp van schrandere, ijverige sympathie. Beiden hebben geleden, de artist niet minder dan de werkman. Het is met de kunst als met een troep soldaten voor een schans, wanneer de kapitein voorwaarts snelt vol hoop en energie, maar niet omziet om te kijken of zijne mannen hem volgen en deze achter blijven, niet wetende, waarom zij daar gebracht zijn om te sterven. Het leven van den kapitein wordt opgeofferd voor niets en zijn mannen zijn norsche gevangenen in de schans van ongeluk en onmenschelijkheid.

Ik moet in ronde woorden van de Decoratieve Kunsten, van al de kunsten, zeggen, dat wij er niet zoozeer in achterstaan bij allen, die ons zijn voorgegaan, maar eerder, dat zij in een staat van anarchie en wanorde verkeeren, die eene radicale verandering noodig en zeker maakt.

Zoodat ik nog eens mijn vraag stel, al die goede vruchten

die de kunsten moesten dragen, wilt gij die hebben? wilt gij die wegwerpen? Zal die radikale verandering, die moet komen, de verandering van verlies of van winst zijn?

Wij, die gelooven in het onafgebroken leven der wereld, wij zijn verplicht te hopen, dat de verandering ons winst en geen verlies zal brengen en er naar te streven die winst tot stand te brengen.

Toch, hoe de wereld mijn vraag zal beantwoorden, wiè kan het zeggen? Een mensch kan in zijn korte leven maar een klein eind vooruitzien, en toch zijn er in het mijne wonderbaarlijke en onverwachte dingen voorgevallen. Ik ben genoodzaakt te zeggen, dat daarin mijn hoop ligt, meer dan in alles, wat ik om ons heen aan den gang zie. Zonder te betwisten, dat, als de kunsten der verbeelding vergaan, iets nieuws, waar men nu geen vermoeden van heeft, *kan* worden verschaft, om in hun verlies in 's menschen leven te voorzien, kan ik mij niet gelukkig voelen in dat vooruitzicht. Ook kan ik niet gelooven, dat de menschheid zulk een verlies voor altijd zal verdragen: maar intusschen schijnen de tegenwoordige staat der kunsten en de plaats, die zij in het moderne leven innemen mij toe te wijzen, in schijn tenminste, op deze onmiddellijke toekomst, dat de wereld, die zich langen tijd met andere zaken dan de kunsten heeft beziggehouden en hen onachtzaam lager en lager heeft laten zinken, tot vele niet onontwikkelde menschen, niet wetend, wat zij eens waren en hopeloos over wat zij nog zouden kunnen zijn, er op neerzien met verachting; dat de wereld, zeg ik, op die manier bezig en gehaast, op een goeden dag de lei zal schoonvegen en zich in haar ongeduld volkomen zal ontdoen van de geheele zaak met al haar verwarring en last.

En dan — wat dan?

Zelfs nu te midden van de vuilheid van London, is het moeielijk zich voor te stellen wat het dan zijn zal. Bouwkunst Beeldhouwkunst, Schilderkunst met de menigte lagere kunsten, die er bij behooren, deze te zamen met Muziek en Poëzie, zullen dood en vergeten zijn, zullen niet langer de menschen in het minst opwekken of vermaken. Want, ik herhaal het, wij

moeten onszelf niet bedriegen; de dood van één kunst beteekent den dood van alle kunsten; het eenige verschil in hun lot zal zijn, dat de gelukkigste het laatst zal worden opgegeten — de gelukkigste of de ongelukkigste.

In alles wat betrekking heeft op schoonheid zullen menschelijke vindingrijkheid en vernuft volkomen dood zijn.

En ondertusschen zal de Natuur voortgaan met hare eeuwige terugkeer van liefelijke veranderingen: lente, zomer, herfst en winter; zonneschijn, regen en sneeuw, storm en mooi weer; dageraad, middag en zonsondergang, dag en nacht — altijd getuigenis afleggende tegen den mensch, dat hij met voorbedachten rade leelijkheid in plaats van schoonheid heeft gekozen en verkiest te leven, waar hij het sterkst is, te midden van vuilheid of vlakke ledigheid.

Gij ziet, wij kunnen het ons niet geheel voorstellen: niet meer misschien dan onze voorvaders van oud-Londen, die woonden in de mooie, zorgvuldig gewitte huisjes, met de beroemde kerk en zijn hooge toren er boven uitstekende — dan zij, gaande door de fraaie tuinen, die voerden naar de breede rivier, zich konden voorstellen een geheel graafschap of nog meer dan dat, bedekt met afschuwelijke loodsen, groot, middelmatig en klein, dat eens Londen zou worden genoemd.

Hoorders, ik zeg, dat deze doode leegte der kunsten, waar ik meer dan bevreesd voor ben, nu zelfs moeielijk is in te denken; toch vrees ik, dat ik moet zeggen, als het niet gebeurt, zal het te danken zijn aan een keer in de omstandigheden, die wij thans niet kunnen voorzien. Maar ik geloof, dat als het gebeurt, het slechts een tijd zal duren, dat het slechts eene verbranding van het opgegaarde onkruid zal zijn, opdat het veld des te overvloediger vrucht moge dragen. Ik geloof, dat de menschen na een poos zouden ontwaken en rond zien en de saaiheid ondragelijk vinden en nog eens zouden beginnen met uit te vinden, na te volgen en te bedenken, zooals in vroeger dagen.

Dat geloof troost mij en ik kan kalm zeggen, als de ledige plek moet onstaan, zij maar komen moet en dat in haar duisternis het nieuwe zaad moet uitspruiten. Zoo is het vóór

dezen geweest: eerst komt de geboorte en de hoop, zichzelf nauwelijks bewust; dan de bloem en vrucht van het meesterschap vergezeld van hoop, die zichzelf meer dan genoeg bewust is, overslaand in onbeschaamdheid, zoodra verval op rijpheid volgt; en dan weer de nieuwe geboorte.

Intusschen is het de duidelijke plicht van allen, die de kunsten ernstig beschouwen, hun best te doen om de wereld te redden van wat op zijn mooist genomen een verlies zal zijn, het gevolg van onwetendheid en onverstand; om feitelijk te voorkomen die meest ontmoedigende van alle veranderingen: het komen in de plaats van eene uitgedoofde gemeenheid door eene nieuwe. Zelfs als zij, die werkelijk iets om de kunsten geven zoo zwak en klein in getal zijn, dat zij niets anders kunnen doen, dan kan het hunne taak zijn eenige overlevering, eenige herinnering van het verleden in leven te houden, opdat het nieuwe leven, wanneer het komt, zijn pracht niet meer dan noodig verspille met geheel nieuwe vormen te wrochten voor zijn nieuwen geest.

Naar welke zijde dan zullen zij zich keeren om hulp, die werkelijk het voordeel van eene groote kunst in de wereld begrijpen en het verlies van vrede en een goed leven, dat moet volgen uit gebrek daaraan? Ik vind, dat zij moeten beginnen met te erkennen, dat de oude kunst, de kunst van het onbewuste verstand, zooals men haar moest noemen, wier begin geen datum kent en tenminste even lang geleden is, als die zonderlinge en meesterlijke krabbels op mammoutbeenderen en dergelijke, pas onlangs gevonden — dat deze kunst van 't onbewuste verstand bijna dood is; dat het weinige, wat ervan is achtergebleven schuilt bij half beschaafde naties en ieder jaar ruwer, zwakker, minder schrander wordt. Ja, zelfs meestal hangt zij af van de genade van eenig toeval, als b.v, de aankomst van eenige weinige scheepsladingen Europeesche kleurstoffen of eenige dozijnen orders van Europeesche kooplieden. Dit moeten zij erkennen en zij moeten hopen bijtijds haar plaats vervuld te zien door eene nieuwe kunst van bewust verstand, door de geboorte van wijzer, eenvoudiger, vrijer levensgewoonten

dan de wereld nu heeft, dan de wereld ooit gehad heeft.

Ik zeide: dit bijtijds te *zien;* ik wil niet zeggen dat onze eigen oogen dit zullen aanschouwen: misschien is het zóó ver af, als het inderdaad aan sommigen toeschijnt, zoodat velen het nauwelijksch de moeite waard zouden vinden er over te denken.

Maar er zijn sommigen onder ons die hun gezicht niet naar den muur *kunnen* keeren of stil *kunnen* zitten, omdat hunne hoop wat flauw is; en inderdaad, vind ik, dat terwijl de teekenen van het laatste verval der oude kunst met al de kwade gevolgen die het met zich moet sleepen, slechts te zichtbaar om ons heen zijn, er aan de andere kant geen teekenen ontbreken van den nieuwen dageraad aan gene zijde van dien mogelijken nacht der kunsten, waarvan ik te voren gesproken heb. Dit teeken vooral, dat er tenminste eenige weinige gevonden worden, die van harte ontevreden zijn met de zaken, zooals zij staan en snakken naar iets beters of tenminste eenige belofte daarvan — dit beste van alle teekenen: want ik veronderstel, dat als een half dozijn menschen er ernstig hun hart op zetten iets tot stand te brengen, dat geen wanklank is in de natuur, het den één of anderen dag zal gebeuren; omdat het niet bij toeval is, dat een denkbeeld in het brein van eenige menschen ontstaat; zij worden veel eer voortgestuwd en gedwongen te spreken of te handelen door iets, dat zich roert in het hart der wereld, dat anders onuitgedrukt zou zijn gebleven.

Met welke middelen dan zullen zij werken, die naar hervorming in de kunsten verlangen en wie zullen zij uitzoeken om aan te vuren tot eene onstuimige begeerte naar het bezit van schoonheid en nog beter naar de ontwikkeling van het vermogen, dat scboonheid schept?

Men zegt dikwijls genoeg tot mij: indien gij wilt, dat uw kunst zal slagen en bloeien, moet gij haar in de mode brengen: een phrase, die mij, ik beken het, verveelt. Want zij bedoelen ermee, dat ik één dag aan mijn werk moest besteden tegen twee dagen in pogingen om rijke en vermoedelijk invloedrijke menschen te overtuigen, dat zij heel veel geven om datgene, waar zij eigenlijk niets om geven, opdat het moge gaan, als in

het spreekwoord: „als er één schaap over de brug is volgen er meer.” Zulke raadgevers hebben gelijk, indien zij tevreden zijn, als de zaak slechts een korten tijd duurt; zeg, totdat gij een weinig geld kunt maken — zoo gij tenminste niet in de knel komt doordat de deur te gauw gesloten wordt; maar voor ’t overige hebben zij ongelijk: de menschen, waaraan zij denken hebben te veel pezen op hun boog en kunnen te gemakkelijk hun rug toedraaien aan eene zaak, die misgaat, dan dat het veilig werk zou zijn zich aan hunne grillen toe te vertrouwen. Het is hun schuld niet, zij kunnen het niet helpen, maar zij kunnen geen tijd genoeg besteden aan de kunsten om er iets werkelijks van te weten en zij zijn noodzakelijk overgeleverd aan diegenen, die hun tijd besteden met de mode dan dezen, dan dien weg uit te stuwen, tot hun eigen voordeel.

Heeren, er is geen hulp te verkrijgen van deze laatsten of van hen die zich door dezen laten leiden; de eenige werkelijke hulp voor de decoratieve kunsten moet komen van hen, die er in werken; ook moeten zij niet geleid worden, zij moeten leiden.

Gijlieden, wier hand die dingen vervaardigt, die kunstwerken moesten wezen, gij moet allen artiest zijn en goede artiesten ook, vóór het groote publiek werkelijk belang kan stellen in zulke zaken; en wanneer gij dit geworden zijt, beloof ik u, dat gij de mode zult leiden; de mode zal uwe hand gehoorzaam genoeg volgen.

Dat is de eenige mogelijke weg, om ons te voorzien van bewuste populaire kunst. Eenige weinige artiesten van het soort, dat nu zoo genoemd wordt, wat kunnen die uitrichten arbeidende te midden van moeilijkheden, op hun weg geworpen door wat men Handel noemt, maar wat men moest noemen geldzucht? Wat kunnen zij doen hulpeloos arbeidende te midden van de schare van hen, die belachelijkerwijze fabrikanten d. i. handwerkslieden worden genoemd, hoewel het meerendeel nooit iets, dat naar handwerk zweemt in hun leven gedaan hebben en niets beter zijn dan kapitalisten en kooplui.

Wat kunnen deze zandkorrels doen te midden van de ontzaggelijke hoeveelheid werk, die jaarlijks afgeleverd wordt en

eenigszins aanspraak maakt op den naam van decoratieve kunst, maar waarvan niemand de decoratie opmerkt, behalve kooplieden, die er wat mee te maken hebben en er met alle macht op uit moeten zijn de begeerten van het publiek voor iets nieuws, niet voor iets moois, te bevredigen?

Ik herhaal, het middel is eenvoudig, als het kan worden toegepast; de ambachtsman, dien de artiest achter zich liet, toen de kunsten zich splitsten, moet hem weer inhalen, moet aan zijn zijde werken. Daargelaten het verschil tusschen een groot meester en een leerling, daargelaten ook de verschillén tusschen de natuurlijke neigingen van 's menschen geest, waardoor de ééne mensch een navolgend en de andere een bouwkunstig of decoratief artiest zou worden, moest er geen verschil bestaan tusschen hen, die bezig waren met zuiver versierings-werk. En de schare van artiesten, die zich hiermee bezighouden, moesten door hunne kunst alle vervaardigers van voorwerpen ook bezielen en hen in artiesten herscheppen, al naar gelang van de noodzakelijkheid en het gebruik der dingen, die zij zouden vervaardigen.

Ik weet welke ontzettende moeilijkheden, maatschappelijk zoowel als economisch, hieraan in den weg staan; toch geloof ik, dat zij grooter schijnen dan zij zijn: en van één ding ben ik zeker, geen waarlijk levende decoratieve kunst is mogelijk als dit onmogelijk is.

Het is niet onmogelijk, integendeel, het zal zeker gebeuren, als gij in uw hart verlangend zijt de kunsten op te wekken; als de wereld, ter wille van schoonheid en betamelijkheid, eenige der zaken op wil offeren waarmede zij het nu zoo druk heeft (waarvan vele, vind ik, de moeite niet waard zijn) zal de kunst weer beginnen te groeien. Wat betreft de moeielijkheden, hierboven genoemd, eenige daarvan zullen in ieder geval wegsmelten voor de gestadige verandering in de onderlinge verhouding der menschen: het overige zal zich langzamerhand schikken door verstand en door vastberaden acht te slaan op de wetten der natuur, die ook de wetten der kunst zijn: nog eens, de weg zal niet ver te zoeken zijn, als de wil in ons is.

Toch moeten wij toegegeven, dat de wil er is en ofschoon de weg klaar voor ons ligt, niet ontmoedigd zijn, als de reis ons in het eerst dor toeschijnt, ook dan zelfs niet, wanneer de zaken een tijdlang slechter schijnen te worden: want het is natuurlijk genoeg, dat het kwaad zelf, dat tot het aanvangen eener hervorming heeft geleid, er wel leelijker uit moet zien, terwijl aan den éénen kant leven en wijsheid het nieuwe opbouwen, en aan den anderen kant dwaasheid en doodschheid het oude omhelzen.

In deze, als in alle andere zaken zal verloop van tijd noodig zijn vóór alles zich ten goede schijnt te schikken, en ook de moed en het geduld, die geen kleine zaken verachten, welke klaar liggen, om gedaan te worden; en zorg en waakzaamheid, opdat wij niet den muur beginnen te bouwen eer de grondslagen goed gelegd zijn. En altijd onder alle omstandigheden veel nederigheid, die niet licht verslagen wordt door mislukking, die zoekt onderwezen te worden en gereed is om te leeren.

Uwe onderwijzers moeten zijn de Natuur en de Geschiedenis. Wat de eerste betreft, dat gij van haar moet leeren is zóó duidelijk, dat ik daarbij nu niet behoef te blijven stilstaan: later, wanneer ik in bijzonderheden moet treden, zal ik mogelijk ook moeten spreken over de wijze, waarop gij van de Natuur moet leeren.

Wat het tweede aangaat, ik geloof niet dat één mensch, behalve iemand van het hoogste genie, iets zou kunnen uitrichten in deze dagen, zonder veel studie van oude kunst en zelfs dat genie zou het zeer belemmeren, indien deze studie hem ontbrak. Indien gij vindt, dat dit in tegenspraak is met wat ik gezegd heb over den dood dezer oude kunst en de noodzakelijkheid, waar ik op wees, voor eene kunst, die kenschetsend zou zijn voor den tegenwoordigen tijd, kan ik slechts zeggen, dat indien wij in deze dagen van overvloedige kennis en magere uitvoering, het oude werk niet rechtstreeks bestudeeren en leeren verstaan wij den invloed zullen ondervinden van het zwakke werk om ons heen en het betere werk zullen namaken van de namakers en *zonder* het te verstaan, hetgeen in het geheel geen verstandige kunst zal teweegbrengen. Laten wij

haar daarom wijselijk bestudeeren, ons door haar laten onderrichten, laten aanvuren; onderwijl besloten zijnde haar niet na te doen of te herhalen; om of in het geheel geene kunst te hebben òf eene kunst die wij tot onze eigen kunst hebben gemaakt.

U verzoekende de natuur en kunstgeschiedenis te bestudeeren, word ik hier toch bijna tot staan gebracht, wanneer ik bedenk dat dit Londen is en hoe het er uitziet. Hoe kan ik werklieden die dag in, dag uit door deze afschuwelijke straten gaan, vragen, zich om schoonheid te bekommeren? Indien het politiek ware, daar moeten wij ons om bekommeren; of wetenschap, gij zoudt u ongetwijfeld kunnen verdiepen in de studie van feiten zonder veel te geven om wat er om u heen voorvalt — maar schoonheid! ziet gij niet welke verschrikkelijke moeilijkheden de kunst omsingelen, te wijten aan eene lange veronachtzaming der kunsten — en in deze ook van veronachtzaming der rede? Het is zulk een zwaar vraagstuk door welke krachtsinspanning, door welke wanhopige poging, gij deze moeilijkheid van u af kunt werpen, dat ik gedwongen ben het voor het oogenblik terzijde te laten en tenminste moet hopen, dat de studie der geschiedenis en van hare gedenkteekenen u hierin iets zal helpen. Indien gij waarlijk uw geest kunt vervullen met herinneringen van groote kunstwerken en groote kunst-tijden, zult gij, geloof ik, in staat zijn tot op zekere hoogte door de bovengenoemde leelijke omgeving heen te zien en ontevreden worden gemaakt met wat zorgeloos en ruw is, en gij zult, hoop ik, eindelijk zoo ontevreden worden gemaakt met wat slecht is, dat gij zult besluiten niet langer die kortzichtige, gewetenlooze, onmenschelijke morsigheid te dragen, die onze ingewikkelde beschaving onteert.

In ieder geval is Londen hier voor goed, dat het er wat museums betreft goed aan toe is. Ik wenschte van harte, dat die zeven dagen van de week te zien waren, in plaats van zes, of tenminste op den eenigen dag, waarop een gewoon bezig man, een der belasting-betalenden, die ze onderhouden, hen in den regel rustig kan zien; en zeker ieder onzer, die misschien een natuurlijken aanleg voor kunst heeft, door ze te bezoeken, meer dan men zeggen kan, kan worden geholpen. Het is echter waar, dat de

menschen eenig voorafgaand onderricht moeten hebben vóór zij al het goede kunnen krijgen, dat bij mogelijkheid uit de wondervolle kunstschatten, die het land in dien vorm bezit, is te trekken. Men ziet daar de dingen stuksgewijze en ik kan ook niet ontkennen, dat er iets melancholieks in een museum is, zulk een geschiedenis van geweld, verwoesting en veronachtzaming verhalen de daar bewaarde brokstukken ons.

Maar bovendien kunt gij soms gelegenheid hebben de oude kunst in een engeren, maar meer vertrouwelijken, meer gemoedelijken vorm te bestudeeren, in de gedenkteekenen van ons eigen land. Zelden slechts, daar wij leven te midden van deze wereld van steen en kalk en er ons in haar weinig anders gelaten is, dan de geest der groote kerk van Westminster, vernield als het uitwendige daarvan is door de domheid van den restaureerenden architect en gehoond als het heerlijke inwendige is door de leugens der hoogdravende lijkbezorgers, door de grootspraak en onwetendheid van de laatste twee en halve eeuw — weinig behalve dat en de ongeëvenaarde „Hall" er naast: maar wanneer wij aan gene zijde dier rookerige wereld kunnen komen, daar op het platteland kunnen wij nog de werken zien onzer vaderen, nog levend te midden van dezelfde natuur, waarin zij gewrocht werden en waarvan zij zoo volkomen een deel uitmaken: want inderdaad was daar, zoo ergens, op den Engelschen bodem, in de dagen, toen de menschen zich aan zulke dingen lieten gelegen liggen, een volkomen overeenstemming tusschen de werken der menschen en het land, waarvoor zij gemaakt werden: — het land is een klein land: te veel ingesloten door de enge zeeën, naar het schijnt, om veel ruimte te hebben zich tot iets kolossaals uit te zetten: er zijn geen groote woestenijen, overstelpend in hunne somberheid, geen groote woud-eenzaamheid, geen schrikkelijke, onbetreden bergruggen: alles is afgebakend, dooreengemengd, afwisselend, het eene ding glijdt gemakkelijk in het andere over: kleine rivieren, kleine vlakten, glooiende, snel-verwisselende hooglanden, alles begroeid met mooie, regelmatige boomen; kleine heuvels, kleine bergen, waar de schapenweiden als

netwerk over heen liggen: alles is klein, toch niet dwaselijk en zonder zin, doch eerder ernstig en vol beteekenis voor degenen, die er naar willen zoeken: het is noch paleis noch gevangenis, maar eene behoorlijk tehuis.

Al hetwelk ik noch prijs noch afkeur, maar ik zeg, dat het zoo is: sommige menschen loven deze eenvoudigheid bovenmatig alsof het land de eigenlijke spil der wereld was; dat doe ik niet, evenmin als ieder, die niet verblind wordt door trots op zichzelf en al wat tot hem behoort: er zijn anderen die het land en zijne saaiheid verachten: dat doe ik al evenmin: hoewel het inderdaad hard zou zijn, als er niets anders in de wereld was, geen wonderen, geen verschrikkingen, geen onuitsprekelijke schoonheden: toch, wanneer wij bedenken, welk een klein deel der wereldgeschiedenis, van het verleden, het heden en de toekomst, dit land, waarin wij leven, vormt en hoeveel kleiner nog in de geschiedenis der kunsten en hoe toch onze voorvaders er zich aan hechtten en met welk een zorg en moeite zij het versierden, dit onromantische onavontuurlijk-uitziend Engeland, voorzeker ook hierdoor mogen onze harten geroerd en onze hoop opgewekt worden.

Want zooals het land was, zoo was zijne kunst, toen men zich nog om zulke zaken bekommerde; zij streefde er weinig naar indruk op de menschen te maken door praalvertoon of vernuft: niet zelden verviel zij in gemeenplaatsen, zelden verhief zij zich tot majesteit; toch was zij nooit drukkend, nooit de nachtmerrie van den slaaf noch een brutale snoeverij; en in hare beste uitingen had zij eene vindingrijkheid, eene individualiteit, die door grootscher stijlen nooit overtroffen is: het beste wat zij had, en dat kwam uit haar hart, werd even gul aan het huis van den landman en aan de nederige dorpskerk gegeven, als aan het paleis van den heer of aan de machtige kathedraal: nooit was zij grof, ofschoon dikwijls onbeschaaafd genoeg; altijd liefelijk, natuurlijk en ongekunsteld, eene kunst van boeren meer dan van koopmans-vorsten of hovelingen, en het moet wel een hard hart zijn, vind ik, dat die kunst niet liefheeft: hetzij men te midden ervan geboren is als wijzelf of

gekomen is van al de overzeesche grootheid, zich verwonderende over haren eenvoud.

Een boeren-kunst, zeg ik, zij hechtte zich stevig vast aan het bestaan der menschen en leefde nog onder de bewoners der hutten en de landlieden in vele deelen des lands, terwijl de groote huizen al gebouwd werden „Fransch en fraai". Zij leefde ook nog in menig wonderlijk weefpatroon en in menige stempel en borduurnaald, terwijl het overzeesche domme praalvertoon alle natuur en vrijheid had uitgedoofd en de kunst, vooral in Frankrijk, de enkele uitdrukking was geworden van die voorspoedige en uitgelaten dwaasheid, die niet lang daarna voor altijd in het graf zonk.

Zoodanig was de Engelsche kunst, wier geschiedenis in zekeren zin onder uw bereik ligt; zij is inderdaad schaarsch geworden en wordt nog ieder jaar schaarscher, niet alleen door ijverige verwoesting, wat zeker minder voorkomt dan het geval placht te zijn, maar ook door de aanvallen van een anderen vijand, thans „restauratie" genaamd.

Ik moet hier geen lange geschiedenis van maken, maar toch kan ik dit punt niet geheel voorbijgaan, daar ik U de studie dier oude monumenten heb aanbevolen. Zoo staat de zaak: deze oude gebouwen zijn veranderd; er zijn eeuw op eeuw stukken toegevoegd, dikwijls geschiedde dit mooi, altijd historisch; een groot deel van de eigenlijke waarde bestond hierin: zij hebben ook bijna altijd te lijden gehad van verwaarloozing, dikwijls van geweld (dit laatste een stuk geschiedenis, dikwijls verre van onbelangrijk), maar gewone voor de hand liggende reparatie zou hen bijna altijd in stand hebben gehouden, als stukken natuur en geschiedenis.

Maar in de laatste jaren heeft eene groote opkomst van den kerkelijken ijver, die samenviel met eene groote vermeerdering der studie en dientengevolge van kennis van middeneeuwsche bouwkunst, de menschen ertoe gedreven hun geld te besteden aan deze gebouwen, niet alleen met het doel hen te herstellen, hen veilig, schoon en wind- en waterdicht te houden, maar ook hen te „restaureeren" tot den een of anderen ideaalstaat

van volmaaktheid; zoo mogelijk alle teekenen wegvagende van wat hun overkomen is op zijn minst genomen sedert de Hervorming en dikwijls sedert veel vroeger datums: dit is soms gedaan met veel veronachtzaming van de kunst, geheel uit kerkelijken ijver, maar veeltijds is de bedoeling met het oog op de kunst goed genoeg geweest; gij hebt echter niet geluisterd naar hetgeen ik van avond gezegd hebt, als gij niet ziet dat van mijn gezichtspunt het volbrengen van deze restauratie even onmogelijk is als de poging ertoe voor de aldus behandelde gebouwen vernielend is: ik denk er liever niet aan, welk een groot deel van die monumenten bijna onnut is geworden voor bestudeerders van kunst en geschiedenis: tenzij dat men heel veel wist van bouwkunst, zou men misschien nauwelijks begrijpen welke schade was aangericht door dat gevaarlijke „beetje kennis" in deze zaak: maar het is ten minste gemakkelijk te begrijpen, dat men den Staat een zeer slechten dienst bewijst, door roekeloos om te gaan met kostbare (en nationale) gedenkteekenen, die, eens weg, nooit vervangen kunnen worden door eenige pracht van nieuwe kunst.

Gij zult zien uit alles wat ik over deze studie van oude kunst gezegd heb, dat ik met opvoeding in deze zaak iets veel uitgebreiders bedoel dan het onderwijzen van een bepaalde kunst in scholen waar men ontwerpen leert maken, en dat die opvoeding iets moet zijn, dat wij min of meer voor ons zelf moeten doen; ik bedoel hiermee een stelselmatig bepalen van onze gedachten bij de zaak, een bestudeeren ervan op alle manieren, een zorgvuldige en ijverige toepassing ervan en een vast besluit om niets te doen dan hetgeen bekend staat als goed in bewerking en ontwerp.

Natuurlijk echter moesten alle ambachtslieden zeer zorgvuldig leeren teekenen daar dit een werktuig is zoowel voor die studie, waarvan wij gesproken hebben als voor de uitoefening der verschillende kunsten; evenzoo moesten inderdaad alle menschen onderricht ontvangen in teekenen, die niet lichamelijk ongeschikt zijn om het te leeren: maar de kunst van teekenen, aldus onderwezen zou niet de kunst van ontwerp-maken zijn, maar

slechts een middel tot *dit* doeleinde, *algemeene bekwaamheid om met de kunsten om te gaan.*

Want ik wensch u vooral in te prenten, dat *ontwerpen* in het geheel niet in eene school onderwezen kan worden; onafgebroken oefening zal iemand helpen, die van nature een ontwerper is en bovendien voortdurend achtgeven op de natuur en op de kunst: ongetwijfeld zijn zij, die eenigen aanleg hebben voor ontwerpen nog talrijk en zij hebben van een school zeker techniesch onderricht noodig, evenals zij werktuigen behoeven: in deze dagen, nu de beste school, de school van welslagende praktijk, die zich om u heen vertoont, op zulk een laag peil is, hebben zij ongetwijfeld onderricht noodig in de geschiedenis der kunsten: deze twee zaken kunnen scholen waar men ontwerpen leert, geven: maar de koninklijke weg van een reeks van regels, afgeleid uit een schijn-wetenschap van ontwerpen, die zelf geen wetenschap, maar een andere reeks regels is, zal nergens heenvoeren; — of, laat ons liever zeggen, tot op nieuw-beginnen.

Wat het soort teekenen aangaat, dat behoorde onderwezen te worden aan menschen, die zich bezig houden met versieringswerk, er is slechts *één beste manier* om teekenen te onderwijzen en die is den leerling het menschelijk lichaam te leeren teekenen: zoowel, omdat de lijnen van het lichaam van een mensch veel fijner zijn dan iets anders, als omdat men zekerder ontdekt en terecht gezet kan worden, wanneer men verkeerd gaat. Ik geloof stellig, dat zulk onderricht, als het aan alle menschen, wie het kan schelen, gegeven werd, de herleving van de kunsten zeer zou bevorderen: de gewoonte om goed en verkeerd te onderscheiden, het gevoel van genot bij het teekenen eener goede lijn, zou, geloof ik, waarlijk opvoeding zijn in den rechten zin van 't woord voor al zulke menschen, die de kiemen van het zelfvinden in zich hadden; toch, als hierboven reeds gezegd is, zou het in deze eeuw enkel inbeelding zijn om den schijn aan te nemen onze oogen te sluiten voor de kunst van vervlogen eeuwen: die moeten wij ook bestudeeren. Wanneer anders omstandigheden, maatschappelijke en economische, ons niet in den weg staan, dat is te

zeggen, wanneer de wereld het niet al te druk heeft om ons het hebben van Decoratieve Kunst over het geheel te veroorloven, zijn deze twee de *rechtstreeksche* middelen, waardoor wij haar kunnen krijgen; d.i. algemeene ontwikkeling van den geest, algemeene ontwikkeling van de vermogens van oog en hand.

Misschien schijnt dit u een zeer alledaagsche raad toe en een zeer omslachtige weg; toch is het een zekere, als gij langs eenigen weg wilt komen tot de nieuwe kunst, die vanavond mijn onderwerp uitmaakt: indien gij dit niet wilt en indien die kiemen van scheppingskracht, die, zooals ik daareven zeide, ongetwijfeld nog algemeen genoeg voorkomen, verwaarloosd worden en onontwikkeld gelaten, zullen de Wetten der natuur zich in deze, als in andere zaken doen gelden en het vermogen om ontwerpen te maken zal langzamerhand verdwijnen uit het menschenras. Heeren, zullen wij nader tot de volmaking komen door zulk een groot deel weg te werpen van dat verstand, dat ons tot *mensch* maakt?

En nu, voor ik tot een eind kom, wensch ik uw aandacht te vestigen op zekere zaken, die tengevolge van onze verwaarloozing der kunsten ter wille van andere bezigheden, dien goeden weg voor ons versperren en zulk eene belemmering zijn, dat het zelfs moeielijk is een begin met onze poging te maken eer men met hen heeft afgerekend. En indien hetgeen ik zeg te ernstig schijnt te worden voor ons onderwerp, wat ik inderdaad niet mogelijk acht, verzoek ik u te bedenken, wat ik vroeger gezegd heb, over de wijze, waarop al de kunsten samenhangen. Nu is er ééne kunst, waaraan de oude architect uit den tijd van Eduard III dacht — ik bedoel dengene, die New-College te Oxford stichtte — toen hij dit als zijn motto koos: „De manier van leven maakt den mensch.” Met de manier van leven bedoelde hij de kunst der zeden, de zedenkunst van waardiglijk en echt menschelijk te leven.

Ik moet noodzakelijk ook op deze kunst aandringen, als hebbende betrekking op mijn onderwerp.

Er is een groote hoeveelheid schijn-werk in de wereld,

kwetsend voor den kooper, nog kwetsender voor den verkooper als hij het slechts wist en het meest kwetsend voor den maker: een goede grondslag zou het zijn tot het verkrijgen van goede Decoratieve Kunst, dat is sierlijke bewerking, indien wij, handwerkslieden, besluiten konden om niets dan uitstekend werk af te leveren op alle gebied, in plaats van, zooals nu, er een zeer lage gemiddelde werkstandaard op na te houden, waar wij nog dikwijls beneden blijven.

Ik beschuldig noch de ééne noch de andere klasse in deze zaak, ik beschuldig ze allen: onze eigene klasse van handwerkslieden ter zijde latende, van wier tekortkomingen gij en ik zóóveel weten, dat wij er niet meer over behoeven te spreken, weet ik dat het publiek in het algemeen er op gesteld is de dingen goedkoop te hebben, daar zij zoo onwetend zijn, dat zij niet weten, noch er zich over bekommeren of zij een mensch geven wat hem toekomt: ik weet dat de fabrikanten er zoo op gesteld zijn de concurrentie tot haar uiterste door te voeren, — concurrentie in goedkoopte, niet in voortreffelijkheid, — dat zij de koopjes-jagers halfweg tegemoet komen en hen lustig voorzien van leelijke dingen tegen de goedkoope prijs, waarvoor die gevraagd worden, door middel van wat met geen mooier naam dan bedrog kan betiteld worden. Engeland heeft zich in den laatsen tijd te veel bezig gehouden met het handelshuis en te weinig met de werkplaats: met het gevolg, dat het handelshuis op het oogenblik vrij schraal voorzien is van orders.

Ik zeg, alle klassen hebben schuld in deze zaak, maar ook zeg ik, dat het geneesmiddel berust bij de handwerkslieden, die niet onwetend zijn aangaande deze dingen zooals het publiek en die niet geroepen zijn om inhalig en alleen-staand te wezen als de fabrikanten of de tusschenpersonen; de plicht en de eer van het publiek op te voeden berust bij hen en zij hebben in zich de kiemen van orde en organisatie, die deze plicht des te gemakkelijker maken.

Wanneer zullen zij hier eens acht op geven en er toe mee helpen om van ons allen menschen te maken door aan te

dringen op dit hoogst gewichtige punt van levensmanier; zoodat wij ons leven kunnen opluisteren met het genot van goederen te *koopen* voor hun rechtmatige prijs; met het genot van goederen te *verkoopen*, waarop wij trotsch konden zijn, tegen een mooie prijs en als een mooi stuk werk: met het genot van grondig en zonder haast goederen te *maken*, waarop wij trotsch konden zijn? — Verreweg het grootste genot der drie is het laatste, zulk een genot, naar mijne meening, als de wereld geen tweede oplevert.

Gij moet niet zeggen, dat dit punt over de levensmanier, buiten mijn onderwerp ligt: het is er een essentieel deel van en een zeer gewichtig: want ik ben bezig u te verzoeken artiest te leeren zijn, indien de kunst niet aan haar eind zal komen onder ons: en wat is een artiest anders dan een werkman, die besloten is, dat wat er ook gebeure, zijn werk uitstekend zal zijn? of, om het anders uit te drukken: de decoratie van het werk, wat is die anders dan de uitdrukking van 's menschen genot in gelukkigen arbeid? Maar welk genot kan er zijn in *slecht* werk, in *on*gelukkigen arbeid; waarom zouden wij *die* versieren? En hoe kunnen wij verdragen altijd ongelukkig te zijn in onzen arbeid?

Zooals het begeeren van oneerlijke winst, de wensch om betaald te worden voor wat wij niet verdiend hebben, ons pad verspert met dezen warwinkel van slecht werk, van schijn-werk, zoo heeft het opgehoopte geld, dat deze begeerigheid ons gebracht heeft (want begeerigheid wil haar weg gaan als alle andere sterke hartstochten), dit geld heeft, zeg ik, vergaard in hoopen, klein en groot, met al de verkeerde onderscheiding waarmee het ongelukkig nog behandeld wordt, voor de kunsten een hindernis opgeworpen, gemaakt van de liefde tot weelde en vertoon, een hindernis, waar men van alle zichtbare hindernissen het slechtst overheen kan komen. De hoogste en meest ontwikkelde klassen zijn niet vrij van haar schijn. Ik verzoek u te bedenken, zoowel als een middel hiertegen, als om eene juiste verklaring te geven van wat ik meen, dat niets een kunstwerk kan zijn, dat niet nuttig is; dat is te zeggen, dat

geen dienst doet voor het lichaam, wanneer de geest dit goed in zijne macht heeft of dat de geest in een gezonden toestand niet vermaakt, bevredigt of verheft.

Welk een massa van onuitsprekelijk ontuig, dat tot op zekere hoogte aanspraak maakt op den naam van kunstwerk, zou deze stelregel uit onze Londensche huizen verwijderen, als zij verstaan werd en men er naar handelde; naar mijne meening is het slechts hier en daar (buiten de keuken), dat gij in een welgesteld huis dingen kunt vinden die van eenig nut zijn: gewoonlijk is alle versiering (zoogenaamd), die er is aangebracht, alleen om vertoon te maken, niet omdat iemand haar mooi vindt. Ik herhaal het, deze domheid gaat door in alle klassen der maatschappij: de zijden gordijnen in „my Lord's" salon zijn evenmin eene zaak van kunst voor hem, als de poeder in het haar van zijn lakei; de keuken in een boerenhuis op 't land is meestal een aangename, gezellige plaats, de mooie kamer somber en zonder nut.

Eenvoud van leven, die den eenvoud van smaak verwekt, d. i., een liefde voor liefelijke en verheven zaken, is vóór alle dingen het meest noodzakelijk voor de geboorte der nieuwe en betere kunst, waar wij naar smachten; overal eenvoud, in het paleis zoowel als in de hut.

Nog noodzakelijker is dit: dat vooral zindelijkheid en voegzaamheid, in de hut zoowel als in het paleis zijn te vinden; een ernstig punt dat wij in de manier van leven te verbeteren hebben is het gebrek daaraan: dat gebrek en verder de ongelijkheden in het leven en al de opgehoopte onnadenkendheid en wanorde van zoovele eeuwen, die er oorzaak van zijn. Tot nu toe zijn er slechts weinige menschen, die begonnen zijn te denken over een geneesmiddel er voor in zijn ruimsten omvang; zelfs in een beperkter verschijning, in de verminking van onze groote steden door al wat den handel met zich brengt, wie geeft er acht op? wie tracht de vuilheid en afschuwelijkheid te beteugelen? er is niets dan onnadenkendheid en onverschilligheid in de zaak: de hulpeloosheid van menschen, die niet lang genoeg leven om een ding zelf te doen

en geen kloekheid en voorzorg genoeg hebben om het werk te beginnen en het over te geven aan hunne nakomelingen.

Moet er geld worden verdiend? Hak de mooie boomen tusschen de huizen om, breek oude en eerbiedwaardige gebouwen af om het geld, dat eenige vierkante meters Londensch vuil zullen opbrengen; maak rivieren zwart, verberg de zon, en vergiftig de lucht met rook en iets ergers en het is niemand's zaak toezicht te houden of verbetering te brengen: dat is alles wat de moderne handelsgeest, het handelshuis, dat niet aan de werkplaats denkt, voor ons hierin zal doen.

En de Wetenschap — wij hebben haar zeer liefgehad en haar ijverig gevolgd, wat zal zij doen?

Ik vrees, dat zij zoodanig in de soldij staat bij het handelshuis, het handelshuis en den dril-sergeant, dat zij het te druk heeft en voor het oogenblik niets zal doen. Toch zijn er zaken, die ik dacht, dat gemakkelijk voor haar waren; zeg b.v. Manchester te onderrichten, hoe het zijn eigen rook kon verbruiken, of Leeds hoe het zijn overtollige zwarte verf kwijt kan raken zonder haar in de rivier te laten loopen, hetgeen haar opmerkzaamheid even waard zou zijn als de voortbrenging van de zwaarste der zware zwarte zijdestoffen, of het grootste der onnutte geweren. In ieder geval, hoe het dan ook gedaan worde, als het de menschen niet kan schelen hun bezigheden te verrichten zonder de wereld afschuwelijk te maken, hoe kunnen zij dan geven om kunst? Ik weet, dat het veel zal kosten, veel geld en tijd om deze zaken zelfs maar een weinig te verbeteren, maar ik zie niet in, hoe men die twee beter zou kunnen besteden dan door het leven vroolijk en eervol te maken voor onszelf en anderen. En het verkrijgen van een goed leven voor het geheele land, dat verkregen zou worden wanneer de menschen ernstig aan het werk togen om onze groote steden behoorlijker te maken, zou onbetaalbaar zijn, zelfs al viel den kunsten dientengevolge niets bijzonder goeds ten deel: ik weet niet of dit zou gebeuren, maar ik zou de zaken hoopvol beginnen te vinden, indien de menschen hun opmerkzaamheid richtten op zulke dingen, en ik herhaal, dat

wij, als zij dit niet doen, nauwelijks zelfs met eenige hoop onze pogingen tot de verbetering der Kunsten kunnen beginnen.

Tenzij er het een of ander gedaan wordt om alle menschen eenig genot voor de oogen en rust voor den geest te geven in den aanblik van hun eigen en hun's naasten huis, totdat de tegenstelling tusschen de velden, waarin de beesten, en de straten, waarin de menschen leven, minder onteerend is, veronderstel ik, dat de uitoefening der kunsten voornamelijk in handen moet blijven van eenige weinige hoog-ontwikkelde menschen, die dikwijls naar schoone plaatsen kunnen gaan, wier opvoeding hen in staat stelt, om in de beschouwing der vervlogen heerlijkheden der wereld, de dagelijksche morsigheid waarin de meeste menschen zich bewegen, buiten hun gezichtskring te sluiten.

Heeren, ik geloof dat kunst zulk een sympathie heeft met vroolijke vrijheid, openhartigheid en wezenlijkheid, zoo ziek wordt door zelfzucht en weelde, dat zij niet zoo afgezonderd en exclusief wil leven. Ik ga verder en zeg, dat ik niet wensch dat zij blijft leven op zulke voorwaarden. Ik beweer, dat het eene schande zou zijn voor een eerlijk artiest, te genieten van wat hij voor zichzelf had ingepalmd van zulke kunst, evenals het een schande zou zijn voor een rijk man om smakelijk te gaan zitten eten tusschen verhongerende soldaten in een belegerde vesting.

Ik wensch geen kunst voor enkelen, evenmin als opvoeding of vrijheid voor enkelen.

Neen, liever dan dat de kunst dit armzalige magere leven zou leiden onder eenige buitengewone menschen, die de beneden hen staanden verachten om eene onwetenheid, waar zij zelf verantwoordelijk voor zijn, om een ruwheid, waar zij niet mee willen strijden, liever dan dit, wilde ik dat de wereld inderdaad voor een wijle alle kunst zou wegvagen, zooals ik te voren zeide, dat ik mogelijk achtte; liever dan dat het koren zou verrotten in de schuur van een gierigaard, zou ik willen, dat de aarde het had, opdat het nog een kans mocht hebben op te leven in de duisternis.

Toch heb ik een soort van vertrouwen, dat deze vernietiging van alle kunst niet zal plaatsvinden, dat de menschen zoowel wijzer, als geleerder zullen worden; dat vele van de verwikkelingen des levens, waarop wij ons nu meer dan genoeg beroemen, ten deele omdat zij nieuw zijn, ten deele omdat zij gekomen zijn met het verkrijgen van betere zaken, op zijde zullen gezet worden, daar zij hun rol gespeeld hebben en niet langer nuttig zijn. Ik hoop, dat wij vrij zullen zijn van oorlog — van handelsoorlog zoowel als van den oorlog met kogel en bajonet; vrij van de kennis, die het oordeel verduistert; vrij bovenal van de begeerigheid naar geld en de zucht naar die overweldigende onderscheiding, die het geld nu aanbrengt: ik geloof, dat, zooals wij zelfs nu ten deele *Vrijheid* verworven hebben, wij eens *Gelijkheid* zullen verwerven, die en die alleen beteekent *Broederschap.* Zoo zouden wij vrij zijn van armoede en al hare nijpende, lage zorgen.

Als wij dan vrij zijn van al deze dingen, zullen wij, te midden van een hernieuwden eenvoud van leefwijze tijd hebben om over ons werk te denken, die trouwe, dagelijksche kameraad, die niemand langer zal wagen te noemen de vloek van den arbeid: want voorzeker, dan zullen wij daar gelukkig in zijn, ieder op zijne plaats, niemand den ander iets misgunnende; niemand gelast wordende iemand's *knecht*, iedereen versmadende iemand's *meester* te zijn: de menschen zullen dan voorzeker gelukkig zijn in hun werk en dat geluk zal zeker voortbrengen decoratieve, edele, *populaire* kunst.

Die kunst zal onze straten even mooi maken als de bosschen, even verheffend als de bergstreken. Het zal een genot en een rust zijn en niet drukkend werken op den geest om van het ruime land in eene stad te komen; ieder's huis zal mooi en bekoorlijk zijn, strelend voor den geest en dienstig voor ons werk: al de werken van den mensch, waartusschen wij leven en die wij gebruiken, zullen in harmonie zijn met de natuur, zullen verstandig en schoon zijn: tevens zal alles eenvoudig en bezielend zijn, niet kinderachtig noch ontzenuwend; want evenals geen schoonheid en pracht, die 's menschen geest en

hand kunnen erlangen, aan onze publieke gebouwen zullen ontbreken, zoo zullen er ook in geen particuliere woning teekenen zijn van verspilling, praalvertoon of verwatenheid en iedereen zal zijn deel hebben van het *beste.*

Het is een droom, kunt gij zeggen, van wat nooit geweest is en nooit zijn zal; 't is waar, het is nooit geweest, maar omdat er nog leven en beweging is in de wereld, is mijn hoop des te grooter, dat het eens zoo zijn zal: het is waar, het is een droom; maar droomen zijn voor dezen wel meer verwezenlijkt geworden, droomen van dingen zoo goed en noodig voor ons, dat wij er nu nauwelijks meer over denken dan over het daglicht, ofschoon de menschen eens zonder hen moesten leven, zonder zelfs de hoop erop.

Hoe het ook zij, het moge een droom zijn, ik vraag u vergiffenis, dat ik u dien voorzet, want hij ligt op den bodem van al mijn werk in de decoratieve kunsten; ook zal hij nooit uit mijn gedachten zijn: en ik ben hier met u dezen avond om u te vragen mij te helpen in de verwezenlijking van dezen droom, deze *hoop.*

VOLKS-KUNST.

„En de arbeidslieden verbruiken hun kracht in de dagelijksche worsteling om hun brood tot het onderhouden der levenskracht, waarmede zij arbeiden, zoo doende levende in een dagelijksche cirkelgang van verdriet, slechts levende om te arbeiden en slechts arbeidende om te leven, alsof het dagelijksch brood het eenige doel van een moeitevol leven en een moeitevol leven de eenige mogelijkheid voor het dagelijksch brood ware."

DANIËL DEFOE.

Ik weet, dat een groot deel der hier aanwezigen òf de schoone kunsten alreeds uitoefenen òf bepaald voor dat doel worden opgeleid, en ik voel dat men misschien van mij verwacht, dat ik mij in het bijzonder tot deze zal richten. Maar daar er geen twijfel bestaat, dat wij hier *allen* zijn saamgekomen, om het belang dat wij stellen in al wat de kunst betreft, wilde ik mij liever richten tot u *allen,* als vertegenwoordigers van het publiek in het algemeen. Inderdaad, diegenen van u die bepaald Kunst studeeren zouden weinig van mij kunnen leeren, dat nuttig zou zijn voor uzelf alleen. Gij leert reeds onder bevoegde meesters — hoogst bevoegd zooals het mij verheugt te weten — door middel van een stelsel, dat u moet onderrichten al wat gij noodig hebt, wanneer gij gelijk hebt gehad met den eersten stap te doen om u aan de Kunst te wijden; ik bedoel, indien gij naar het rechte ding streeft en op de eene of andere wijze begrijpt, wat Kunst beteekent — hetgeen wel mogelijk is zonder dat gij in staat zijt het uit te drukken, — en indien gij besloten zijt het pad te volgen, dat die aangeboren kennis u gewezen heeft; als het anders met u staat dan zóó, zal geen stelsel en zullen geen onderwijzers u helpen om eenige werkelijke kunst voort te brengen, al is zij nog zoo nederig. Diegenen van u, die waarlijk artiesten zijn, weten best al de bijzondere raadgevingen, die ik

u kan geven en in hoe weinige woorden die gezegd knnnen worden — volg de natuur, bestudeer de oudheid, maak uw eigen kunst en steel haar niet, ontzie geen kosten van moeite, geduld of moed, in het streven om de moeilijke zaak, die gij uzelf gesteld hebt, te volbrengen. Dit alles is al twintig keer tot u gezegd geworden, daar twijfel ik niet aan; en ge hebt het al twintig keer twintig tot uzelf gezegd en nu heb ik het nog eens tot u gezegd en heb er u noch mij goed of kwaad mee gedaan. Zoo waar is het allemaal, zoo welbekend en zoo moeilijk te volgen.

Maar voor mij, en ik hoop voor u, is kunst een zeer ernstige zaak en kan door niets afgescheiden worden van de gewichtige zaken die de gedachten der menschen bezighouden; en er zijn principes, die er aan ten grondslag liggen, waaromtrent alle ernstige menschen hunne eigene gedachten kunnen — neen moeten — hebben. Ik vraag u verlof over eenige hiervan te spreken en mij te richten niet alleen tot diegenen, die met bewustzijn belangstellen in de kunsten, maar ook tot al diegenen, die hebben overwogen, wat de voortgang der beschaving belooft en waarmede zij bedreigt al hen, die na ons zullen komen: wat er is te hopen en te vreezen voor de toekomst der kunsten die geboren werden met de geboorte der beschaving en slechts zullen sterven met den dood daarvan — wat de tegenwoordigen tijd van worsteling en twijfel en verandering voorbereidt voor de betere dagen, wanneer de verandering zal zijn gekomen, de worsteling zal zijn bedaard en de twijfel zal zijn weggenomen. Dat is een vraag, die inderdaad gewichtig is en wel alle denkende menschen belang mag inboezemen.

Ja, dit is van zulk algemeen belang, dat ik vrees, naar uw oordeel te veel op mij te nemen tot u over zulk een gewichtige zaak te spreken; ook zou ik dus niet hebben durven doen indien ik niet voelde, dat ik vanavond slechts de tolk ben van betere menschen dan ik, wier hopen en vreezen ik deel; en dit zoo zijnde, vat ik des te meer moed om, als ik kan, mijn volle meening over dit onderwerp uit te spreken, want ik ben in eene stad waar, zoo ergens, de menschen niet tevreden zijn met geheel voor zichzelf en het heden te leven, maar de

plicht om een open oog te houden, voor al het nieuwe dat gaande is, volkomen op zich hebben genomen, zoodat zij kunnen helpen en geholpen worden door iedere waarheid, die er in kan liggen. Ook kan ik niet vergeten, dat, daar gij mij de eer hebt aangedaan van mij te kiezen als President van uwe „Vereeniging voor Kunst" voor het afgeloopen jaar en mij te vragen vanavond voor u te spreken, ik minder dan mijn plicht zou doen, als ik niet, naar gelang mijner vermogens, rechtuit zeide, wat mij toescheen van eenig nut voor U te kunnen zijn. Inderdaad, ik geloof, dat ik onder vrienden ben, die mij mogen vergeven als ik voorbarig, maar bezwaarlijk als ik onoprecht spreek.

Het doel van uwe vereeniging of school voor Kunsten is, zooals ik het begrijp, de kunsten door wijd verspreide opvoeding te bevorderen. Dit is een zeer groot doel en den goeden naam van deze stad waardig; maar daar Birmingham ook, zooals 't mij verheugt te weten, de vermaardheid heeft van niet toe te staan dat zaken, waaruit geen geest of gedachte spreekt, in omloop zijn en het leven met schijnweelde vervullen, vind ik dat gij duidelijk moest weten en zien, wat het is, dat gij ondernomen hebt te bevorderen door deze instellingen, en dat gij moet weten of gij er werkelijk om geeft of er slechts mat in berust — of, om kort te gaan, gij het kent in zijn hart en er inderdaad zelf deel van uitmaakt, met uw eigen wil, of tegen dien wil; of wel, hebt hooren zeggen, dat het eene goede zaak is, als iemand er zich soms mee wilde bemoeien.

Indien gij verrast zijt, dat ik u dien vraag ter overweging voorleg, zal ik U zeggen, waarom ik dit doe. Er zijn enkelen van ons, die de Kunst het meest liefhebben en ik mag wel zeggen het meest getrouw; zij zien voorzeker, dat zulke liefde tegenwoordig zeldzaam is. Wij kunnen niet helpen, op te merken, dat er, behalve een aanzienlijk getal menschen, die (arme zielen!) morsig en ruw van geest en gewoonten zijn en geen gelegenheid of keus in deze gehad hebben, veel hoog-verstandelijke, nadenkende en beschaafde lieden zijn, die in hun binnenste de kunsten een dwaze toevalligheid der beschaving vinden — neen,

misschien erger, een last, een ziekte, een beletsel voor 's menschen vooruitgang. Enkelen van hen zijn ongetwijfeld zeer druk bezig met andere soort van gedachten. Zij zijn, naar mijne voorstelling, zoo „artistiek" in pacht genomen door de studie van wetenschap, politiek of wat niet al, dat zij noodzakelijkerwijs hun geest hebben vernauwd door hun harden en lofwaardigen arbeid.

Maar daar zulke menschen schaarsch zijn, geeft dit nog geen oplossing voor een heerschende opvatting, die Kunst bechouwt als op zijn best iets onbeteekenends.

Wat is er dan verkeerd met ons of de kunsten, daar datgene, dat eens zoo roemvol werd gerekend, nu beschouwd wordt als nietswaardig?

Dit is geen gemakkelijke vraag; want om de zaak in het klaarste daglicht te plaatsen, wil ik zeggen, dat de leiders van het moderne denken voor het meerendeel oprecht en ieder voor zich de kunsten haten en verachten; en gij weet wel, zooals de leiders zijn, moet ook het volk wezen; en dat beteekent, dat wij, die hier zijn saamgekomen ter bevordering der Kunst door wijd verspreide opvoeding, òf bezig zijn onszelf te bedriegen en tijd te verspillen, daar wij eens van dezelfde meening zullen zijn als de besten onder ons, of eene kleine minderheid vertegenwoordigen, die gelijk heeft, zooals minderheden somtijds hebben, terwijl die rechtschapen lieden, hierboven genoemd, en de grootste massa van beschaafde menschen, verblind zijn geworden door slechte omstandigheden.

Dat wij van deze meening zijn — de minderheid, die gelijk heeft — is, hoop ik, het geval. Ik hoop, dat wij zeker weten, dat de kunsten, tot wier bevordering wij hier zijn gekomen, noodig zijn voor het leven van den mensch, indien de vooruitgang der beschaving niet even doelloos zal zijn, als het draaien van een wiel, dat niets voortbrengt.

Hoe dan, zullen wij, de minderheid, de plicht vervullen, die onze positie ons oplegt: te streven om aan te groeien tot eene meerderheid?

Indien wij slechts konden uitleggen aan die bedachtzame lieden en aan de millioenen, waarvan zij de bloem zijn, wat de

zaak is, die wij liefhebben, die voor ons is als het brood, dat wij eten, als de lucht, die wij ademen, maar waaromtrent zij niets weten, niets voelen, behalve een vaag instinct van afkeer, dan zou het zaad der overwinning gezaaid kunnen worden. Dit is inderdaad moeielijk te volbrengen; toch, als wij peinzen over een hoofdstuk van oude of middeleeuwsche geschiedenis, schijnt het mij toe, alsof er eenig schijnsel van een kans op de volvoering, voor ons opdaagt. Neem bijv. eene eeuw van het Byzantijnsche Keizerrijk, vermoei uzelf met het lezen van de namen van waanwijzen, tyrannen en belasting-inners, aan wie de schrikwekkende keten, die het lang-gestorven Rome eens smeedde, nog de macht verleende menschen in den waan te brengen, dat zij de noodzakelijke meesters der wereld waren. Keer U dan tot de landen, die zij regeerden en lees en vergeet een lange reeks van de ongegronde moorden van Noorsche en Saraceënsche zeeschuimers en roovers. Dat is tamelijk wel de som van wat de zoogenaamde geschiedenis ons heeft gelaten van de geschiedenis dier dagen — de domme matheid en de slechte daden van koningen en schurken.

Moeten wij ons dan afwenden en zeggen dat alles slecht was? Hoe leefden de menschen dan?

Hoe wies Europa dan tot verstand en vrijheid? Het schijnt, dat er anderen waren dan zij, van wie de zoogenaamde geschiedenis ons de namen en daden heeft achtergelaten. Deze, het ruwe materiaal voor de schatkist en de slavenmarkt, noemen wij nu „het volk" en wij weten, dat zij al dien tijd werkten. Ja, en dat hun werk niet enkel slavenwerk was, met de etenstrog voor hen en de zweep achter hen aan; want ofschoon de zoogenaamde geschiedenis hen vergeten heeft, hun werk is toch niet vergeten geworden, maar heeft een andere geschiedenis gemaakt, — de geschiedenis der Kunst. Er is geen oude stad in het Oosten of Westen, die niet eenig teeken draagt van hun smart, hun vreugd en hun hoop. Van Ispahan tot Northumberland is er geen gebouw gebouwd tusschen de 7e en 17e eeuw, dat niet van den invloed getuigt van den arbeid dier onderdrukte en verwaarloosde kudde van

menschen. Geen hunner, inderdaad, steeg hoog boven zijne makkers uit. Er was geen Plato of Shakespeare of Michel Angelo onder hen.

Toch, hoe sterk was hier die gedachte, verspreid als zij was onder vele menschen, hoe lang bleef zij bestaan en hoe verre reisde zij!

En zoo was het altijd door al die tijden heen, toen de Kunst zoo krachtig was en zich ontwikkelde. Wie kan zeggen, hoe weinig wij zouden weten van vele tijdperken, als het niet was door hun kunst? De geschiedenis (zoogenaamd) heeft de koningen en krijgslieden doen voortleven in de herinnering, omdat zij verwoestten; de kunst heeft het volk doen voortleven omdat het schiep.

Ik geloof dan, dat deze kennis, die wij hebben van het leven van vervlogen tijden ons eenige aanwijzing geeft van den weg, dien wij moeten inslaan om die eerlijke en oprechte menschen, die vóór alle dingen den vooruitgang der wereld begeeren, maar wier geesten, als het ware, ziek zijn op het punt der kunsten, tegemoet te komen. Zekerlijk kunt gij tot hen zeggen: wanneer alles verkregen is, waarnaar gij (en wij) zoo verlangen, wat zullen wij dan doen? Die groote verandering, waarvoor wij werken, ieder op zijne eigene wijze, zal als andere veranderingen komen, als een dief in den nacht, en zal met ons zijn vóór wij het weten; maar laten wij ons eens voorstellen, dat hare voleinding plotseling en op eene dramatische wijze is gekomen, erkend en toegejuicht door alle weldenkende menschen. Wat zullen wij dan doen, opdat wij niet weer beginnen nieuw verderf op te hoopen voor den jammerlijken arbeid van volgende eeuwen? Ik zeg, als wij ons afwenden van den vlaggestok, waar de nieuwe banier juist in top is geheschen; als wij vertrekken, terwijl in onze ooren het geschal van den trompet des herauts nog weergalmt, die de nieuwe orde van zaken heeft uitgeroepen, waarheen zullen wij ons dan wenden, waarheen *moeten* wij ons dan wenden?

Waarheen anders dan naar ons werk, onzen dagelijkschen arbeid?

Waarmede zullen wij dien dan versieren, wanneer wij geheel

vrij zijn en tot rede gebracht? Het is noodzakelijk gezwoeg, maar zal het enkel gezwoeg zijn? Zal alles, wat wij kunnen doen, zijn: de uren van dat gezwoeg tot het uiterste beperken, opdat de menschen op veel meer vrijen tijd zouden kunnen hopen dan zij plachten te doen? En wat zullen wij dan doen met den vrijen tijd, als wij zeggen, dat alle gezwoeg verdrietig is? Zullen wij hem geheel verslapen? — Ja, en nooit weer wakker worden, zou ik hopen, in dat geval!

Wat zullen wij dan doen? Wat zullen onze noodzakelijke uren van arbeid te voorschijn brengen?

Dat zal een vraag zijn voor alle menschen te dien dage, wanneer veel kwaad zal zijn goed gemaakt en wanneer er geen vernederde klassen zullen zijn, op wie het vuile werk der wereld geschoven kan worden; en als de menschelijke geesten dan nog ziek zullen zijn en de kunsten verfoeien, dan zullen zij niet in staat zijn die vraag te beantwoorden.

Eens zaten de menschen onder verpletterende dwinglandijen, te midden van geweld en vrees, zoo groot, dat wij ons tegenwoordig verbazen, hoe zij door vier-en-twintig uur heenkwamen, tot wij bedenken, dat, toen, evenals nu, hun dagelijksche arbeid het voornaamste deel van hun leven vormde en dat die dagelijksche arbeid verzacht werd door het dagelijksch scheppen van Kunst; en zullen wij, die bevrijd zijn van de rampen die zij verdroegen, treuriger dagen beleven dan zij? Zullen menschen, die zijn voortgekomen uit zóóveel dwinglandijen, zich nog eens tot een andere verbinden en de slaven der natuur worden, den éénen dag van hopeloos onnut gezwoeg op den anderen stapelende? Moet dit zoo voortgaan en steeds erger worden, totdat het eindelijk hiertoe komt — dat de wereld zijn erfenis zal aanvaard hebben en met alle vijanden verslagen en met niets om haar te weerhouden, zal verkiezen voor altijd te zitten arbeiden te midden van grijnzende leelijkheid? Werd al onze hoop aldus bedrogen, in wat een afgrond van wanhoop zouden wij dan vallen?

Waarlijk, dit kan niet zijn; evenwel wanneer die ziekte van afkeer voor de kunsten hopeloos voort moest gaan, zou het

niet anders zijn en de uitdooving van de liefde voor schoonheid en fantasie zou blijken de uitdooving der beschaving te zijn. Maar de wereld zal eens die ziekte afwerpen, en toch, geloof ik, zal zij, dit doende door veel pijnen heen moeten gaan, waarvan sommige zeer veel zullen gelijken op den doodstrijd der kunst, en sommige misschien smartelijk genoeg zullen zijn voor de arme menschen der wereld; daar de harde noodzakelijkheid, naar ik vrees, vele der veranderingen in de wereld tot stand brengt, meer dan het kortzichtige streven dat wij het „vooruit zien” van den mensch noemen.

Intusschen, bedenk wel, dat ik zooeven vroeg wat er haperde aan onszelf of de kunsten, waardoor deze ziekte ons drukt. Niets is er mis of kan er mis zijn met de kunst in het abstracte — die moet altijd goed zijn voor den mensch of het is heelemaal mis met ons; maar met de kunst zooals wij haar in deze laatste tijden gekend hebben is er veel mis; waarvoor zijn wij anders heden avond hier, als dit niet zoo is? Werden niet de scholen voor kunst een dertig jaar geleden over het gansche land gesticht, omdat wij hadden ontdekt, dat de populaire kunst aan het kwijnen was — of misschien reeds weggekwijnd was uit ons midden?

Wat de vorderingen betreft, die sedert toen in dit land gemaakt zijn — en dan ook alleen in dit land, zoo ergens — is het moeilijk voor mij te spreken zonder òf onvriendelijk òf onoprecht te zijn, en toch, spreken moet ik. Ik zeg dan, dat er zichtbare uitwendige vorderingen zijn waar te nemen in eenige opzichten; maar ik weet niet in hoeverre die hoopvol zijn, want de tijd moet ze beproeven en moet uitwijzen of zij eene voorbijgaande mode of het eerste sein van een wezenlijke beweging onder de groote massa der beschaafde menschen zijn. Om geheel open te spreken, zooals de ééne vriend tot den anderen zou doen, moet ik noodzakelijk zeggen, dat terwijl ik deze woorden uitspreek, zij te goed schijnen om waar te zijn. En toch — wie weet? — wij zijn zoo geneigd de geschiedenis zoowel wat de toekomst, als wat het verleden betreft, af te ronden, zoo dikwijls zijn onze oogen blind, zoowel als wij

vooruitzien als wanneer wij terugzien, omdat wij zoo gespannen gestaard hebben op onze eigen dagen, op onze eigen geslachten. Moge alles beter zijn dan ik het vermoed.

In ieder geval, laten wij onze voordeelen tellen en ze zetten tegenover minder hoopvolle teekenen der tijden. In Engeland dan, — en voor zoover ik weet, alleen in Engeland — zijn de makers van schilderijen, geloof ik, rijker en zeker meer nauwgezet in hun werk geworden en in sommige gevallen — en dit meer in 't bijzonder in Engeland — hebben zij ontwikkeld en uitgedrukt een schoonheidszin, als de wereld niet gezien heeft in de laatste driehonderd jaar. Dit is zeker een zeer groot voordeel, dat niet gemakkelijk overschat kan worden; zoowel voor hen, die de schilderijen maken, als voor hen die ze gebruiken.

Verder is er in Engeland, en alleen in Engeland, een groote verbetering gekomen in de bouwkunst en de kunsten, die daarmee samengaan — deze kunsten te doen herleven en aan te kweeken was de bijzondere werkkring van de bovengenoemde scholen. Ook dit is een aanzienlijk voordeel voor de gebruikers van de aldus vervaardigde werken, maar ik vrees een minder belangrijk voordeel voor de meesten van hen, die betrokken zijn bij het maken.

Tegenover deze voordeelen moeten wij, het spijt mij het te zeggen, het feit stellen, waarvoor men niet gemakkelijk een reden kan geven, dat de rest van de beschaafde wereld (zoogenaamd) weinig meer schijnt gedaan te hebben dan stilstaan in deze zaken; en dat onder onszelf deze verbeteringen betrekkelijk weinige menschen betroffen hebben, terwijl de massa onzer bevolking er niet in het minst door is aangetast; zoodat het groote geheel onzer bouwkunst — de kunst, die het meest afhangt van den smaak van het volk over het algemeen — iederen dag slechter en slechter wordt.

Ik moet ook spreken over een ander ontmoedigend punt voor ik verder ga. Velen van U zullen zich herinneren met hoeveel nadruk diegenen, die het eerst iets hadden te maken met de beweging, waarvan de stichting onzer kunst-scholen een deel was, de opmerkzaamheid van onze patroon-ontwerpers

vestigden op de schoone werken van het Oosten. Dit was zekerlijk zeer goed van hen gezien, want zij vroegen ons te kijken naar eene kunst, die tegelijkertijd schoon, ordelijk, levende in onzen eigen tijd en bovenal, populair was. Nu is 't een jammerlijk gevolg van de ziekte der beschaving, dat deze kunst snel aan het verdwijnen is door den voortgang van Westersche veroveringen en Westerschen handel — snel en iederen dag sneller. Terwijl wij hier in Birmingham bij elkaar zijn om de verspreiding van opvoeding in kunst te bevorderen, zijn de Engelschen in Indië, in hunne kortzichtigheid ijverig bezig om de eigenlijke bronnen van die opvoeding te vernietigen — juweliers-werk, metaal-werk, aardewerk, katoen-drukken, brocaat-weven, kleeden-maken — al de beroemde en historische kunsten van het groote schier-eiland zijn sedert lang behandeld als zaken van geen belang, om te worden op zijde geworpen ten voordeele van eenig nietswaardig stukje zoogenaamde handel; en de zaken daar loopen nu spoedig op hun einde. Ik denk wel, dat eenige van U de geschenken zagen, die de inlandsche prinsen aan den prins van Wales gaven op zijn rondreis door Indië. Ik zag ze zelf, ik wil niet zeggen met groote teleurstelling, want ik giste wel, hoe zij zouden zijn, maar met groote smart, daar er nauwelijks hier en daar een stuk goed onder deze kostbare giften was, (allemaal zaken geschonken als groote schatten), dat flauw den alouden roem van de bakermat der nijverheids-kunsten ophield. Ja, in sommige gevallen zou het belachelijk geweest zijn, indien niet zoo treurig, om de jammerlijke onnoozelheid te zien, waarmede het overwonnen ras de ledige platheid van hunne meesters had nagemaakt. En wij zijn nu ijverig bezig, zooals ik reeds zeide, deze vermindering te bevorderen. Ik heb een boekje gelezen, een handboek voor de Indische afdeeling van de Parijsche tentoonstelling van 't vorige jaar, dat de gelegenheid waarneemt om den toestand van de vervaardigde voortbrengselen in Indië een voor een te noteeren. „Kunst-voortbrengselen" zoudt gij die noemen; maar inderdaad, alle voortbrengsels zijn of waren kunst-voortbrengselen in Indië. Dr. Birdwoord, de schrijver van dit boek, heeft veel

ondervinding van het Indische leven; hij is een wetenschappelijk man en een kunstliefhebber. Zijn verhaal, volstrekt niet nieuw voor mij of anderen, die belangstellen in het Oosten en zijn werk, is treurig, inderdaad. De overwonnen stammen geven in hulpeloosheid de naïve uitoefening van hun eigen kunsten op, waarvan wij zelf weten, zooals wij inderdaad luide hebben verkondigd, dat zij gegrond zijn op de meest ware en meest natuurlijke beginselen. De dikwijls geprezen volmaaktheid dezer kunsten is de vrucht van vele eeuwen van werk en verandering, maar de overwonnen stammen werpen die ter zijde als een zaak van geen waarde, opdat zij zich kunnen plooien naar de lager staande kunst of liever het gebrek aan kunst van hunne veroveraars. In sommige deelen van het land zijn die naïve kunsten geheel vernietigd; in vele andere deelen zijn zij min of meer begonnen ziek te worden. Zoozeer is dit het geval, dat sedert eenigen tijd zelfs de Regeering bezig is geweest het verval te bevorderen. Zoo is b. v. ongetwijfeld met de beste bedoelingen en zeker met de volle sympathie van het groote Engelsche publiek, de Regeering, zoowel in haar eigen land als in Indië bezig, goedkoope Indische karpetten te vervaardigen in de Indische gevangenissen. Ik zeg niet, dat het verkeerd is wezenlijk werk of kunstwerken in gevangenissen ten uitvoer te laten brengen; integendeel, ik vind het goed, als het behoorlijk bestierd wordt. Maar in dit geval, waarin de Regeering in volle overeenstemming met het Engelsche publiek handelt, heeft zij besloten haar waren goedkoop te zullen maken, al maakt zij hen al of niet leelijk. Goedkoop en leelijk zijn ze, dat verzeker ik U; maar, ofschoon zij de slechtste van hun soort zijn, zouden zij toch niet zoo gemaakt worden, als niet alles denzelfden weg uitging. En dit gaat zoo overal en met al wat in Indië vervaardigd wordt, tot het hiertoe gekomen is — dat deze arme menschen bijna de eenige onderscheiding, den eenigen roem, hun door de verovering gelaten, verloren hebben. Hun beroemde waren, zoozeer geprezen door hen, die dertig jaar geleden hunne pogingen aanvingen om de populaire kunst onder ons te doen herleven,

zijn niet langer tegen redelijke prijzen te koop op de gewone markt, maar zij moeten worden opgezocht en bewaard als kostbare relieken voor de museums, die wij gesticht hebben voor onze kunst-opvoeding. Om kort te gaan, hun kunst is dood en de handel der moderne beschaving heeft haar vermoord.

Wat geschiedt in Indië, geschiedt eveneens, min of meer, over het heele Oosten; maar ik heb voornamelijk van Indië gesproken, omdat ik niet kan nalaten te denken, dat wij zelf aansprakelijk zijn voor wat daar gebeurt. Het geluk heeft ons de meesters gemaakt over vele millioenen daarginds; voorzeker betaamt het ons daarvoor te zorgen, opdat wij niet aan de menschen, die wij hulpeloos hebben gemaakt, schorpioenen voor visch en steenen voor brood geven. Maar laten wij, daar noch aan deze, noch aan eenig andere kant de kunst verbeterd kan worden, voordat de landen, die de beschaving leiden zelf in een gezonden toestand dienaangaande verkeeren, terugkeeren tot de beschouwing van den toestand der kunst onder onszelf. En nog eens zeg ik, dat, zichtbaar als de oppervlakkige verbetering in de kunsten moge zijn, ik te zeer vrees, dat er iets verkeerds is aan den wortel der plant om te juichen over het uitkomen harer Februari-knoppen.

Ik heb u juist aangetoond, dat liefhebbers van Indische en Oostersche kunst, daaronder begrepen, zooals het geval is, de hoofden onzer instellingen voor kunst-opvoeding, en ik ben zeker ook velen onder wat men noemt de heerschende klassen, geheel machteloos zijn om haar in haar vaart naar omlaag te stuiten. De algemeene richting der beschaving is tegen ons en is ons te sterk.

Verder, ofschoon menigeen de bouwkunst zeer liefheeft en gelooft, dat het bijdraagt tot de gezondheid zoowel van lichaam, als van ziel om te midden van mooie dingen te leven, zijn wij in de groote steden meestal gedwongen te leven in huizen, waarvan de leelijkheid en ongeriefelijkheid tot een verachtend spreekwoord zijn geworden.

Nog eens, die menschen, vol toewijding, die den standaard

van waarheid en schoonheid onder ons hebben hoog gehouden, en wier schilderijen, geschilderd onder moeilijkheden, die niemand dan een schilder kan weten, geesteshoedanigheden vertoonen, onovertroffen in eenige eeuw — deze groote mannen hebben slechts een nauwen kring die hunne werken verstaan kan en zijn volslagen onbekend voor de groote massa van het volk: de beschaving is zóózeer tegen hen, dat zij het volk niet kunnen treffen.

Daarom, dit alles beschouwende, kan ik niet denken, dat alles in orde is met den wortel van den boom, dien wij kweeken. Inderdaad, ik geloof dat als andere zaken maar eens stilstonden in de wereld, deze verbetering, te voren genoemd, zou leiden tot een soort kunst, die, in dat onmogelijke geval, tot op zekere hoogte duurzaam zou zijn, misschien ook stil zou staan. Dit zou eene kunst zijn, die openlijk zou worden aangekweekt, door weinigen en voor weinigen, die het noodig zouden oordeelen — een plicht, zoo zij plichten konden aannemen — de gemeene kudde te verachten, ten einde zichzelf verre te houden van alles, waar de wereld van den beginne af aan voor gestreden heeft, ten einde zorgvuldig iedere toenadering tot hun kunst-paleis te bewaken. Het zou jammer zijn veel woorden te verspillen aan het vooruitzicht van zulk eene kunst-school die tot op zekere hoogte, in theorie althans, nu bestaat en die als wachtwoord heeft een uitdrukking die niet zulk een onschuldige zaak beteekent, als zij schijnt te beteekenen — de kunst om de kunst. Het voorbeschikte einde ervan moet zijn, dat de kunst ten laatste een te teedere zaak zal schijnen, om zelfs door de ingewijden te worden aangeraakt; en de ingewijden moeten ten slotte stilzitten en niets doen — tot verdriet van niemand.

Voorzeker, indien ik dacht, dat gij hier waart gekomen om zulk eene kunst als deze te bevorderen, zou ik niet hebben kunnen opstaan en u *vrienden* genoemd hebben; ofschoon men het nauwelijks de moeite waard zou vinden zulke zwakke lieden, als waarover ik sprak, vijanden te noemen.

Evenwel, zooals ik zeg, zulke menschen bestaan, en ik heb u lastig gevallen met over hen te spreken, omdat ik weet, dat

die eerlijke en schrandere lieden, die vol vuur zijn voor den menschelijken vooruitgang en wien toch een deel der menschelijke zintuigen ontbreekt en die anti-artistiek zijn, onderstellen, dat zulke menschen artiesten zijn en dat dit het is, wat kunst wil zeggen en wat zij doet voor het menschdom, en dat het zulk een bekrompen, lafhartig leven is, waarnaar wij, mede-handwerkslieden streven. Ik zie dit voortdurend als een erkende zaak aangenomen, zelfs door velen, die, om de waarheid te zeggen, beter behoorden te weten en ik verlang ernaar dien smet van ons af te werpen; om de menschen te doen verstaan, dat wij, 't minst van allen, wenschen de kloof te verbreeden tusschen de klassen, ja, erger nog, nieuwe klassen van verheffing en nieuwe klassen van verlaging te maken — nieuwe meesters, en nieuwe slaven; dat wij, 't minst van allen, de „plant mensch genaamd" willen aankweeken op verschillende wijzen — hier karig, daar kwistig: ik wil de menschen doen begrijpen, dat de kunst, waarnaar wij streven eene goede zaak is, waarin wij allen kunnen deelen, die ons allen zal verheffen. Voorwaar, als alle menschen er niet spoedig in deelen, zal er weldra geen kunst meer zijn om in te deelen; als niet allen er door verheven worden, zal de menschheid spoedig haar gewonnen verheffing verliezen. En zulk een kunst, als die waarnaar wij verlangen, is geen ijdele droom; zulk een kunst bestond eens in tijden, die slechter waren dan deze; toen er minder moed, welwillendheid en waarheid in de wereld was, dan nu; zulk een kunst zal er later zijn, wanneer er meer moed, welwillendheid en waarheid dan nu in de wereld bestaat.

Laat ons nog eens even een blik terug werpen in de geschiedenis en dan verder voortdurend het oog naar de toekomst wenden: ik begon met te zeggen, dat een deel van den gewonen en noodigen raad, die aan kunst-studenten gegeven wordt, is de antieken te bestudeeren; en ongetwijfeld hebben velen van u, evenals ik, dit gedaan; velen hebben, evenals ik, gedwaald door de galerijen van het bewonderingswaardige museum van South-Kensington en zijn, evenals ik, vervuld geworden van verwondering en dankbaarheid over de schoonheid

die geboren is uit 's menschen brein. Beschouw nu eens, bid ik u, wat deze verwonderlijke werken zijn en hoe zij gemaakt werden; en inderdaad, het is noch overdreven noch zonder behoorlijke beteekenis, dat ik erover sprekende het woord „verwonderlijk" gebruik. Deze zaken zijn enkel de gewone huishoudelijke artikelen uit die vervlogen dagen en dat is één der redenen, waarom zij zoo schaarsch zijn en zoo zorgvuldig bewaard worden. Het waren gewone zaken, die in hun eigen tijd gebruikt werden zonder vrees voor breken of bederven — toen geen zeldzaamheden en toch noemden wij ze zooeven „verwonderlijk".

En hoe werden zij gemaakt?

Teekende een groot kunstenaar er de ontwerpen voor — een man van ontwikkeling, hoog betaald, rijkelijk gevoed, uitstekend behuisd; in 't kort, als kraak-porcelein behandeld wanneer hij niet aan het werk was? Volstrekt niet. Hoe wonderlijk deze werken ook zijn, zij werden door „gewone lui" gemaakt, zooals men het uitdrukt, in den gewonen loop van hun dagelijkschen arbeid.

Zóó waren de menschen, die wij eeren, als wij deze werken eer geven. En hun arbeid — denkt gij, dat die verdrietig voor hen was?

Diegenen onder u, die artiesten zijn, weten heel goed, dat dit niet zoo was, dat dit niet zoo kon zijn.

Ik houd mij overtuigd, en gij zult mij niet tegenspreken, dat menige lach van genoegen samenging met het dwalen door de doolhoven van geheimzinnige schoonheid, met de uitvinding van die vreemde beesten en vogels en bloemen, waarover wij zelf geschud hebben van het lachen te South-Kensington. Terwijl zij aan het werk waren, waren deze menschen tenminste niet ongelukkig en ik veronderstel, dat zij de meeste dagen en het grootste deel van den dag werkten evenals wij.

En die schatten van bouwkunst, die wij nu zoo zorgvuldig bestudeeren — wat zijn zij? hoe werden zij gemaakt? Er zijn inderdaad groote domkerken en paleizen van koningen en groote heeren onder, maar niet vele; en hoe edel en ontzag-

wekkend deze ook zijn, zij verschillen alleen in grootte van het kleine grijze kerkje, dat nog zoo dikwijls het alledaagsche Engelsche landschap schoon maakt en van het kleine grijze huisje, dat nog in sommige deelen van het land althans, een Engelsch dorp maakt tot een apart iets, waarnaar allen, die poëzie en schoonheid liefhebben, peinzend staren. Deze vormen het grootste deel onzer bouwkunstige schatten, de huizen, waar gewone menschen in woonden, de niet in tel zijnde kerken, waarin zij hun eeredienst hielden.

En nog eens, wie was het, die ze ontwierp en versierde? De groote bouwkunstenaar, dien men er in 't bijzonder op nahield voor dat doel, dien men beschermde tegen de gewone zorgen der menschen? In het geheel niet. Soms was het misschien de monnik, de broeder van den boer; meestal zijn andere broeder, de dorpstimmerman, smid, metselaar of wat dan ook — „één der gewone lui", wiens gewone dagelijksche arbeid werken tot stand bracht, die heden de verwondering en wanhoop opwekken van menig hard-werkend, „ontwikkeld" architect. En verfoeide hij zijn werk? Neen, dat is onmogelijk. Ik heb, evenals de meesten onzer, werk gezien verricht door zulke menschen in eenig achteraf gehucht — waar tegenwoordig zelfs weinig vreemdelingen ooit komen en waarvan de inwoners zich zelden vijf mijlen van hun eigen deur verwijderen. In zulke plaatsen, zeg ik, heb ik werk gezien, zoo fijn, zoo zorgvuldig en zoo vernuftig, dat niets in zijn soort het kon overtreffen. En ik wil wel verzekeren, zonder vrees voor tegenspraak, dat geen menschelijk vernuft werk als dit kan voortbrengen zonder dat het genot de derde is in den bond van het brein, dat uitdacht, en de hand, die vorm gaf. Ook zijn zulke werken niet zeldzaam. De troon van den grooten Plantagenet of den grooten Valois, was niet sierlijker gesneden dan de zitplaats van den dorps-boerenkinkel of de kast van des landmans vrouw.

Gij ziet dus, er geschiedde te dien dage veel om het leven dragelijk te maken. Niet elken dag was een dag van doodslag en oproer, daar kunt gij zeker van zijn, ofschoon de geschiedenissen

bijna luiden, als ware dit zoo. Maar iederen dag klonk de hamer op het aanbeeld en de beitel speelde om den eikenhouten balk en nooit zonder dat er eenige schoonheid of schepping door ontstond en dientengevolge eenig menschelijk geluk.

Dit laatste woord brengt mij tot de eigenlijke kern en het hart van wat ik U hier ben komen zeggen en ik bid U er zeer ernstig over na te denken — niet wat mijne woorden betreft, maar wat betreft een gedachte, die zich roert in de wereld en die eens tot iets zal groeien.

Datgene, wat ik versta onder werkelijke kunst, is de uitdrukking die de mensch geeft van zijn genot in zijn werk. Ik geloof niet, dat hij gelukkig kan zijn in zijn werk zonder dat geluk uit te drukken; en vooral, wanneer hij aan 't werk is aan iets, waarin hij in 't bijzonder uitmunt. Een allervriendelijkste gift der natuur is dit, daar alle menschen, ja het schijnt alle dingen ook, moeten werken; zoodat niet alleen de hond genoegen schept in het jagen en het paard in het draven en de vogel in het vliegen, maar het denkbeeld schijnt ons zoo natuurlijk, dat wij ons verbeelden dat de aarde en zoowaar de elementen zich verheugen in het doen van den voor hen bestemden arbeid; en de dichters hebben verhaald van de glimlachende lenteweiden, van de vervoering van het vuur, van de tallooze lach der zee.

Tot op dezen laatsten tijd toe heeft de mensch ook nooit deze universeele gift verworpen, maar altijd, wanneer hij niet te zeer verslagen was, te zeer vastgehouden door ziekte of terneergeslagen door zorg, heeft hij er naar gestreefd zijn werk althans gelukkig te maken. Verdriet heeft hij al te dikwijls in zijn genot gevonden en vermoeidheid in zijn rust, om op deze te vertrouwen. Wat doet 't er toe, als zijn geluk ligt in wat altijd met hem moet zijn — zijn werk?

En nog eens, zullen wij, die zóóveel verkregen hebben, dit voordeel voorbijgaan, dit vroegste, meest natuurlijke voordeel der menschheid.

Wanneer wij dit in groote mate gedaan hebben, zooals ik waarlijk vrees, welk een vreemde mistlichten moeten ons dan

misleid hebben; of liever laat mij zeggen hoe zwaar gebukt hebben wij moeten gaan onder den strijd met al het kwaad, dat wij overwonnen hebben, om het ergste van alle kwaad te hebben vergeten. Ik kan het niet minder dan dat noemen. Indien een man werk te doen heeft, dat hij veracht, dat niet zijn natuurlijk en rechtmatig verlangen naar genot voldoet, moet het grootste gedeelte van zijn leven ongelukkig en zonder zelf-respect verloopen. Bedenk, vraag ik u, wat dat beteekent en welk een verderf er in het eind van moet komen.

Wanneer ik u slechts kon overtuigen van dit, dat de voornaamste plicht der beschaafde wereld heden ten dage is zich aan het werk te zetten om den arbeid voor allen gelukkig te maken, om haar uiterste best te doen de hoeveelheid ongelukkigen arbeid tot een minimum te beperken — ja, als ik slechts twee of drie der hier aanwezigen kon overtuigen — zou ik vanavond een goed werk hebben gedaan.

Mocht gij hieromtrent eenigen twijfel koesteren, misleidt u zelf dan in geen geval met de gedachte, dat het kunstelooze werk van heden gelukkig werk is: voor het meerendeel der menschen is het dat niet. Misschien zou er langen tijd voor noodig zijn U aan te toonen en te doen begrijpen, dat de zoogenaamde kunst, die het voortbrengt, vreugdeloos is. Maar er is nog een ander kenmerk, waaraan men kan zien, dat het werk allerongelukkigst is en gij kunt niet in gebreke blijven dit terstond te begrijpen — een treurig kenmerk is het — en gij zult wel willen gelooven dat ik er de volle schande van gevoel, terwijl ik er hier over sta te spreken; maar als wij niet erkennen, dat wij ziek zijn, hoe kunnen wij dan genezen worden? Dit ongelukkige kenmerk is, dat het werk, verricht door de beschaafde wereld meest oneerlijk werk is. Ziet eens: ik geef toe, dat de beschaving zekere zaken best maakt, dingen die zij weet, bewust of onbewust, dat noodzakelijk zijn voor haar tegenwoordigen, ongezonden staat. Deze zaken, om kort te gaan, zijn hoofdzakelijk machines om den wedijver in koopen en verkoopen, valschelijk handel genaamd, voort te zetten; en machines voor de gewelddadige vernietiging van

leven — d.w.z. materialen voor twee soorten van oorlog. Van deze twee soorten is de laatste zeker de ergste, niet zoozeer in zichzelf misschien, maar omdat op dit punt het geweten der wereld haar eenigszins begint te kwellen. Maar, aan de andere kant, maakt de beschaafde wereld andere zaken slecht — zaken ter bevordering van een waardig dagelijksch leven, dat leven van wederzijdsch vertrouwen, verdraagzaamheid en hulp, dat het eenige waarlijke leven van denkende menschen is — en zij maakt die zelfs steeds slechter en slechter.

Als ik ongelijk heb met dit te zeggen, dan weet gij toch wel, dat ik slechts uitspreek, wat algemeen gedacht, ja algemeen gezegd wordt ook, over deze kwestie. Laat mij een voorbeeld, bekend genoeg, geven van deze wijd-verspreide meening. Er word thans een zeer knap geïllustreerd boek verkocht aan de boekstallen der Spoorwegstations, genaamd „De Britsche Werkman, door een die niet in hem gelooft" — een titel en een boek, die mij beiden boos en beschaamd maken, omdat zij alle twee veel onrechtvaardigheid en niet weinig waarheid uitdrukken op hun wonderlijke en noodwendig overdreven manier. Het is volkomen waar, en zeer treurig om te zeggen, dat als iemand heden een gewoon werk wil verricht hebben door een tuinman, timmerman, metselaar, schilder, wever, smid of wien ook, het eene gelukkige zeldzaamheid zal zijn, als hij het goed gedaan krijgt.

Hij zal, integendeel, overal stuiten op een ontduiken van gewone plichten en veronachtzamen van de rechten van anderen. Ik kan evenwel niet inzien, hoe men „den Britschen Werkman" de heele last van dezen blaam wil laten dragen of inderdaad het voornaamste deel ervan. Ik twijfel of het mogelijk is, dat een groote massa menschen werk doen, waartoe zij gedreven worden en waarin geen hoop en geen genot is, zonder dat zij trachten het te ontwijken — in ieder geval het is onder zulke omstandigheden altijd ontweken geworden. Aan de andere kant weet ik ook, dat er sommige zulke rechtgeaarde menschen zijn, dat zij, in spijt van verveling en hopeloosheid, recht en flink door hun werk zullen heenkomen.

Zulke menschen zijn het zout der aarde. Maar moet er niet iets mis zijn in een maatschappelijken toestand, waardoor deze worden gedreven tot die daden van bittere heldhaftigheid en de meesten tot ontwijken van hun werk, dikwijls tot het zinken in de diepten van halfbewuste zelf-verachting en vernedering. Wees verzekerd, dat er iets mis is, dat de verblinding en haast der beschaving, zooals die thans is, een zware last te verantwoorden hebben omtrent die ontzaggelijke hoeveelheid genotloozen arbeid — arbeid, die iedere spier van het lichaam en ieder atoompje van den geest inspant en die gedaan wordt zonder doel — arbeid, waarvan iedereen, die er wat mee heeft uit te staan, tracht zich af te maken op de snelst mogelijke wijze, die vrees voor den hongerdood of ondergang hem toelaat.

Ik ben van één ding zoo zeker als dat ik leef en adem en het is dit: dat de oneerlijkheid in de dagelijksche kunsten van het leven, waarover algemeen geklaagd wordt en waarvoor ik kan instaan dat zij bestaat, het natuurlijke en onvermijdelijke gevolg is van het feit, dat de wereld in den roes van de oorlogen van het handelshuis en van het slagveld vergeten heeft — dat alle menschen, de een voor den ander vergeten hebben, het genot in ons dagelijksch werk, waarom de natuur als om haar recht roept.

Daarom, zeg ik alweer, het is noodig voor den verderen voortgang der beschaving, dat de menschen hun gedachten laten gaan over eenig middel om vernederenden arbeid te beperken en hem ten slotte geheel af te schaffen.

Ik geloof niet, dat de woorden die ik tot hiertoe gesproken heb u aanleiding hebben gegeven te denken, dat ik hiermee ruw of hard werk bedoel; ik beklaag de menschen niet erg om hun moeilijkheden, vooral niet als die bij toeval zijn ontstaan, ik bedoel als zij niet noodwendig verbonden zijn aan één klasse of één rang. Evenmin geloof ik (ik zou anders wel gek zijn of droomen) dat het werk der wereld volbracht kan worden zonder ruwen arbeid; maar ik heb daarvan genoeg gezien om te weten, dat die volstrekt niet vernederend behoeft te zijn. De aarde te beploegen, het net uit te werpen, de kudde te weiden — dit

zijn bezighedeu, ruw genoeg en die vele moeilijkheden met zich brengen, maar zij zijn goed genoeg voor de besten onder ons, onder beding, dat eenige voorwaarden van vrijen tijd, vrijheid en billijke loonen zijn toegestaan. Wat den metselaar, den steenbakker en dergelijken betreft — deze zouden artiesten zijn, niet alleen noodig, maar ook schoon en daardoor gelukkig werk verrichtende, indien de kunst tenminste eenigszins leek op wat zij behoorde te zijn. Neen, het is niet werk als dit, dat wij moesten afschaffen, maar het gezwoeg, dat de duizend en één zaken vervaardigt die niemand noodig heeft, die enkel gebruikt worden als de ruilmiddelen voor het wedijverende koopen en verkoopen, valschelijk handel genoemd, waarvan ik te voren gesproken heb. Ik weet in mijn hart en niet alleen door mijn rede, dat dit gezwoeg schreeuwt om te worden afgeschaft. Maar, behalve dat, vereischt het werk, dat nu op zichzelf goede en noodige dingen maakt, louter als ruilmiddelen voor den handels-oorlog, zooals ik zooeven zeide, regeling en hervorming. Deze hervorming kan niet dan door de kunst tot stand komen. Indien wij slechts ons gezond verstand gebruikten en de noodzakelijkheid konden inzien van het werk voor alle menschen aangenaam te maken, zooals het nu slechts voor zeer weinigen is — de noodzakelijkheid, herhaal ik; opdat niet ontevredenheid, onrust en wanhoop ten slotte de gansche maatschappij zullen verzwelgen — indien wij dan, onze oogen geopend zijnde, slechts eenige dingen konden opofferen, die ons geen goed doen, daar wij hen onrechtvaardig en onrustig bezitten, dan geloof ik inderdaad, dat wij de kiemen zouden zaaien voor een geluk, dat de wereld nog niet gekend heeft, voor een rust en tevredenheid die haar zou maken tot wat ik niet kan nalaten te gelooven dat hare bestemming is. En met dat zaad zou ook het zaad der ware kunst gezaaid worden — de uitdrukking van 's menschen geluk in zijn arbeid, — een kunst, gemaakt door het volk en voor het volk, als een geluk voor den maker en den gebruiker.

Dat is de eenige ware kunst, die er is, de eenige kunst, die een werktuig zal zijn voor den vooruitgang der wereld en geen beletsel. Ik kan er ook niet ernstig aan twijfelen dat gij in uw

hart weet, dat dit zoo is, allen onder u, in ieder geval, die een instinkt voor kunst hebben. Ik geloof, dat gij het hierin met mij eens zijt, moogt gij ook in veel wat ik gezegd heb, met mij verschillen. Ik geloof zeker, dat dit de kunst is, tot welker bevordering wij hier bij elkaar zijn gekomen en het noodige onderricht hierin wenschen wij zoo ver mogelijk te verspreiden.

Aldus heb ik u iets verteld van wat ik geloof, dat voor de toekomst der kunst te hopen en te vreezen is; en vraagt gij mij nu, wat ik verwacht als practische uitkomst van de aanneming dezer meeningen, dan moet ik terstond zeggen, dat ik weet, zelfs al waren wij allen over dit onderwerp van hetzelfde en naar mijne meening het juiste oordeel, dat wij nog veel werk en vele hinderpalen voor ons zouden hebben; wij zouden nog al de voorzichtigheid, voorzorg en ijver van de besten onder ons behoeven; en zelfs dan nog, zou ons pad dikwijls donker genoeg schijnen. En thans, nu de meeningen, die wij de juiste achten, en die eens algemeen zoo beschouwd zullen worden, bitter te worstelen hebben om ook slechts opgemerkt te worden, is het nog wel vroeg voor ons om te trachten onzen weg duidelijk en klaar geteekend voor ons te zien. Ik vermoed, dat gij het te veel een gemeenplaats zult vinden, wanneer ik zeg, dat de algemeene opvoeding, die den mensch leert denken, hem eens op de juiste manier over kunst zal leeren denken. 't Moge dan eene gemeenplaats zijn, ik geloof dit waarlijk en word er inderdaad door aangemoedigd, wanneer ik bedenk hoe klaarblijkelijk dit eene eeuw van overgang is van het oude tot het nieuwe en welk een zonderlinge verwarring, waaruit wij echter eens zullen geraken, onze onwetendheid en halve wetenschap waarschijnlijk zullen maken van het vervallen puin van het oude en de ruwe bouwstof van het nieuwe; beiden liggen zoo klaar voor het grijpen.

Maar, indien ik verder eenige woorden moet zeggen, die lijken op woorden van practische raadgeving, vind ik mijn taak moeielijk en ik vrees, dat ik sommigen uwer zal beleedigen wat ik ook zeg, want dit is inderdaad een kwestie van zedelijkheid, meer dan van wat men kunst noemt.

Hoe het ook zij, ik kan niet vergeten, dat het naar mijn oordeel niet mogelijk is kunst los te maken van zedelijkheid, politiek en godsdienst.

In de Waarheid, op het punt van deze groote zaken van beginsel, is éénheid, en alleen in stelselmatige verhandelingen kan zij in verschillende deelen gesplitst worden. Ik moet u ook vragen te bedenken, hoe ik reeds gezegd heb dat, ofschoon mijn mond alleen spreekt, hij hoe zwak en onsamenhangend ook, de gedachten uitspreekt, van velen die beter zijn dan ik. En verder ook, dat, ofschoon wanneer de zaken zich ten goede neigen, wij toch nog onze beste menschen zullen behoeven om ons geheel juist te leiden; toch zelfs thans voorzeker, nu wij nog verre daar van af zijn, de minsten onder ons eenig huismanswerk kunnen verrichten voor de goede zaak en leven en sterven, niet zonder eer.

Ik wil dus zeggen, dat er twee deugden zijn, zeer noodig in het moderne leven, als het ooit aangenaam zal worden, en ik ben heel zeker, dat zij absoluut noodig zijn om het zaad te zaaien voor eene „kunst, die gemaakt moet zijn voor het volk en door het volk, als een geluk voor den maker en den gebruiker." Deze deugden zijn eerlijkheid en eenvoud van leefwijze. Om mijn bedoeling duidelijker te maken, zal ik de tegenovergestelde ondeugd van de laatste noemen — nl. weelde.

Ik meen met eerlijkheid, het zorgvuldig en ijverig geven aan ieder mensch wat hem toekomt, het besluit geen voordeel te trekken uit een andermans verlies, hetgeen naar mijn ervaring geen alledaagsche deugd is.

Maar, let wel, hoe de beoefening van één dezer deugden, de andere gemakkelijker voor ons zal maken. Want zijn onze behoeften gering, dan zullen wij maar een kleine kans loopen van door onze behoeften tot onbillijkheid gedreven te worden. En indien wij vaststaan in ons beginsel ieder mensch te geven wat hem toekomt, hoe kan ons zelf-respekt dan verdragen, dat wij te veel aan onszelf geven?

En in de kunst en in die voorbereiding voor de kunst, zonder welke geen waardige of blijvende kunst kan bestaan,

n.l. de verheffing dier klassen, die tot nu toe vernederd zijn geweest, zou de beoefening dezer deugden een nieuwe wereld maken. Want indien gij rijk zijt, zal de eenvoud in uw leefwijze zoowel uitgaan naar de vereffening van de verschrikkelijke tegenstelling tusschen verspilling en gebrek, dat de groote gruwel is van beschaafde landen, alsook een voorbeeld en maatstaf geven voor een waardig leven aan die klassen, die gij verlangt te verheffen. Zooals het inderdaad is, lijden zij, daar zij veelal hetzelfde zijn als rijke menschen, aan nijd, afgunst, en doen zij de ledigheid en verspilling, die het bezit van veel geld voortbrengt, na.

Ja, en de zedelijkheid waarover ik genoodzaakt was tot U te spreken, daargelaten, moet ik U zeggen, dat, ofschoon eenvoud in de kunst zoowel duur als niet duur kan zijn, die tenminste niet verspillend is, en niets is meer vernietigend voor de kunst dan gebrek daaraan. Ik ben nooit in het huis van een rijk man geweest, dat er niet beter zou hebben uitgezien, als er een brandstapel was gemaakt van negen tiende van al, wat het bevatte. Waarlijk, onze opoffering op het punt van weelde zal, zoo komt het mij voor, weinig of niet zijn: want, voor zoover ik kan zien, is datgene, wat men er gewoonlijk onder verstaat, een verzamelen van bezittingen, die slechts kwellingen voor den eigenaar zijn of een keten van vertoonmakenden omslag, die den rijken man bij iederen stap tegenhoudt en verveelt. Ja, weelde kan niet bestaan zonder een slavernij van de eene of andere soort, en hare afschaffing zal gezegend worden, evenals de afschaffiing van andere slavernijen, door de bevrijding zoowel van de slaven als van hun meesters.

En ten slotte, indien wij, behalve tot den eenvoud van leven ook nog geraken tot de liefde voor rechtvaardigheid, dan zullen alle dingen gereed zijn voor den nieuwen lentetijd der kunsten. Want diegenen onder ons, die werkgevers zijn, hoe kunnen zij verdragen iemand minder geld te geven, dan waarvan hij behoorlijk kan leven, minder vrijen tijd dan zijne opvoeding en zelf-respect vereischen? Of diegenen van ons, die werklieden

zijn, hoe kunnen zij verdragen het contract dat zij gesloten hebben niet na te komen of het noodig te maken voor een meesterknecht om rond te gaan, teneinde hunne lage streken en ontduikingen te bespioneeren?

Of zij, de winkeliers, kunnen zij verdragen omtrent hunne waren te liegen, opdat zij hunne verliezen van zich àf op iemands anders schouders kunnen schuiven? Of wij, het publiek — hoe kunnen wij verdragen een prijs te betalen voor een stuk goed, dat er toe zal bijdragen het den eenen mensch lastig te maken, een ander te ruïneeren en een derde te doen verhongeren? En bovendien, vind ik, hoe kunnen wij 't verdragen iets te gebruiken, hoe kunnen wij ons verheugen in iets, waarvan het maken een verdriet en een ellende is geweest voor den maker.

En nu geloof ik, dat ik gezegd heb, wat ik U wilde zeggen. Ik beken, dat er niets nieuws in is, maar gij weet, dat de ervaring der wereld leert, dat eene zaak nog eens en nog eens gezegd moet worden, voordat men er een eenigszins groot getal menschen toe kan krijgen er naar te luisteren.

Laat daarom de hedenavond door mij gesproken woorden beschouwd worden als één van die noodzakelijke keeren, dat de hierin vervatte gedachte moet worden uitgesproken.

Voor het overige geloof ik, dat hoe ernstig deze woorden ook mogen worden tegengesproken, ik mij tot een gehoor gericht heb, bij wie ieder woord, gesproken uit plichtgevoel en uit wezenlijk goeden wil, zooals bij mij het geval is geweest, tot nadenken zal opwekken en eenig goed zaad uitzaaien. In ieder geval is het goed voor iemand, die ernstig denkt, zijne makkers in het gelaat te zien en uit te spreken, wat er in hem brandt, opdat de menschen elkander minder vreemd mogen schijnen en misverstand, de vruchtbare oorzaak van doelloozen strijd, vermeden moge worden.

Maar als het sommigen uwer heeft toegeschenen, dat ik hopeloos spreek, dan ligt dit aan een gebrek aan kunst in mijne woorden.

Gij moet bedenken, dat hopeloosheid mijn mond zou hebben

gesloten, niet geopend. Ik ben inderdaad hoopvol, maar kan ik een tijdstip bepalen voor de vervulling van mijn hoop en zeggen, dat het zal zijn in uw leven of het mijne?

Maar ik wil tenminste zeggen: moed! Want verwonderlijke, onverhoopte, heerlijke dingen hebben plaatsgevonden, zelfs in deze korte spanne tijds van mijn leven.

Ja voorzeker, deze tijden zijn verwonderlijk en vruchtbaar in verandering, welke, terwijl zij wisselt en juist in die wisseling nieuw leven verwerft, eenmaal betere zaken zal brengen voor de zwoegende dagen der menschen, die met vrijer harten en helderder oogen, nog eens weer het gevoel voor uiterlijk schoon zullen krijgen en er zich in zullen verheugen.

Intusschen, zijn deze uren donker, zooals zij inderdaad in veel opzichten zijn, laat ons dan tenminste niet leegzitten, als dwazen en „fijne heeren", het gewone gezwoeg niet goed genoeg voor ons achtende en moedeloos wegens de verwarring rondom ons. Maar laat ons liever werken als goede kerels, trachtende bij schemerachtig licht van een kaars onze werkplaats vast klaar te maken voor het daglicht van morgen — voor dat morgen, wanneer de beschaafde wereld, niet langer inhalig, twistziek en vernielend, eene nieuwe kunst zal bezitten, een heerlijke kunst, gemaakt door het volk voor het volk, een geluk voor den maker en den gebruiker.

EEN DROOM VAN JOHN BALL.

HOOFDSTUK I.

DE MANNEN VAN KENT.

Somtijds word ik beloond voor het mij zelf zoo zeer kwellen over dingen van nu, door een geheel ongevraagde, aangename droom. Ik bedoel wanneer ik slaap. Deze droom is als het ware een geschenk van een bouwkunstig kijkspel. Ik zie een schoon en edel gebouw, pas gemaakt, als het ware voor de gelegenheid, zoo helder alsof ik wakker was; niet vaag of ongerijmd zooals dikwijls gebeurt in droomen, maar met al het detail klaar en redelijk. Een huis uit Elisabeth's tijd, met zijn brokstuk vroeg-veertiende-eeuwsch, en zijn latere verlagingen van koningin Anna en malle Willem en Victoria, het verstorend maar niet vernielend, in een oud dorp, eens een open plek in het zandige boschland van Sussex. Of een oude en buitengewoon curieuse kerk, een lieveling der kerkvoogden, en ernaast een overblijfsel van vijftiende-eeuwsche huis-bouwkunst tusschen het niet onschilderachtige houten pleister van een Essexsche boerderij, en natuurlijk genoeg schijnend tusschen de slaperige olmen en de peinzende hennen die krabben in de mest van het boerenerf, welks platgetreden geel stroo reikt tot de stijlen zelve van de rijk gesneden Normandische doorgang der kerk. Of soms is het een prachtige parochie-kerk, niet gedeerd door restauratie van dominé of bouwmeester, staande te midden van een eiland statige boomen en bebloemde woningen van met riet gedekten grijzen steen en hout, in de nauwe strook van heldergroene water-weiden, zich windend tusschen de wijdgolvende heuvelen van Wiltshire, zoo wel bemind bij William Cobbett. Of een voor het eerst geziene en toch bekende huizengroep in een grijs dorp van de boven-Theems, overtopt door de fijne lijnen van een

veertiende-eeuwsche kerk; of zelfs soms de gebouwen zelve van het verleden, ongedeerd door de verlaging van de vuile nuttigheidsleer, die niet geeft en niet weet om schoonheid en geschiedenis: zooals eens, toen ik was reizende (in een droom van den nacht) langs de wel-herinnerde streken van den Theems tusschen Streatly en Wallingford, waar de uitloopers der heuvelen van het Witte Paard zich verwijderen van den breeden stroom, ik kwam tot een klaar-geziene middeneeuwsche stad, opstaande met dak en brug en kerktoren binnen hare muren, grijs en oud, maar ongedeerd van af de dagen van haar bouwers van voorheen. Dit alles heb ik gezien in de droomen van den nacht, klaarder dan ik mijzelf dwingen kan ze te zien in droomen van den dag. Zoodat het voor mij zou geweest zijn niets nieuws laatst in een nacht te vallen in een bouwkunstigen droom zoo dat alles was, en toch heb ik te vertellen van dingen vreemd en nieuw die mij gebeurden nadat ik in slaap was gevallen. Ik had mijn verblijf in het Land van Vaak begonnen met een zeer verwarde poging om te besluiten, dat het geheel in den haak voor mij was om een afspraak te hebben voor eene lezing te Manchester en Mitcham Fair Green te half twaalf 's avonds op één en denzelfden Zondag, en dat ik dit zeer wel kon schikken. En toen was ik voortgegaan met te trachten zoo goed het ging een groot gehoor in de open lucht toe te spreken in het costum dat ik toen werkelijk droeg — namelijk, mijn nachthemd, versterkt voor de droom-gelegenheid met een broek zonder bretels. Het bewustzijn hiervan hinderde mij zoo, dat de ernstige gezichten van mijn gehoor — die het niet wilden opmerken, maar duidelijk voor mij gereed maakten vreeselijke anti-socialistische dooddoeners, begonnen te verflauwen, en mijn droom werd dun, en ik ontwaakte (zooals ik meende) om mijzelf te vinden liggen op den berm van een weg bij een eiken boschje even buiten een dorp op het land.

Ik stond op en wreef mijn oogen en keek rond mij, en het landschap scheen mij onbekend, ofschoon het, naar de ligging van het land, een gewoon Engelsch laagland was, hier en daar zwellend tot rijzenden grond De weg was smal, en ik was

overtuigd dat het een stuk Romeinsche weg was, om zijn rechtheid. Boschjes waren verspreid over het land, en er waren teekenen van twee of drie dorpen en gehuchten in het gezicht behalve het eene nabij mij, tusschen hetwelk en mij was eenig boomgaard-land, waar de vroege appels begonnen rood te worden aan de boomen. Ook was er juist aan den anderen kant van den weg en de sloot die er langs liep, een kleine tuin van ongeveer een achtste bunder, netjes omhegd met hagedoorn die bijna vol witte papavers was, en, voorzoover ik zien kon door de heg, ook goed wat rozestruiken had van de helderroode bijna enkele soort, waarvan ik gehoord had dat zij het zijn waaruit het rozewater placht te worden gedistilleerd. Overigens was het land geheel niet ingetuind, maar geheel onder bebouwing van verschillenden aard, meest in kleine strooken. Van den anderen kant van een boschje niet ver weg verrees een hooge kerktoren wit en fonkelnieuw, maar tegelijk stout van lijn en echt bevallig, en ook kennelijk Engelsch van karaktar. Dit, te samen met de niet omtuinde bebouwing, en een zekere ongewone netheid en handigheid in de omheiningen van den tuin en de boomgaarden, verbijsterden mij voor een minuut of twee, daar ik niet begreep, nieuw als de toren was, hoe hij kon zijn ontworpen door een modernen architect; en ik natuurlijk gewoon was aan de omheinde bebouwing en de vervallen bankroet-lijkende omgeving van onzen modernen akkerbouw, zoodat de tuinachtige netheid en keurigheid van ieder ding mij verbaasde. Maar na een minuut of twee verliet die verbazing mij geheel; en indien wat ik later zag en hoorde vreemd schijnt aan u, bedenk dat het niet vreemd scheen aan mij op dien tijd, behalve waar nu en dan ik het u zeggen zal. Ook, eens voor al, als ik u de juiste woorden moest geven van hen die tot mij spraken, zoudt gij ze nauwelijks verstaan, ofschoon hun taal ook Engelsch was, en ik op dien tijd hen in eens kon verstaan.

Wel, toen ik mij uitrekte en mijn gelaat wendde naar het dorp, hoorde ik paardehoeven op den weg, en terstond vertoonden zich een man en paard aan het andere einde van den rechten

weg en naderden in snellen draf met overvloed gekletter van metaal. De man was spoedig tot bij mij, maar gaf niet meer acht op mij dan dat hij mij toeknikte. Hij was gekleed in een rusting van gemengd staal en leer, een zwaard gegord aan zijn zijde, en over zijn schouders een bijl met lang handvat. Zijn wapenrusting was fantastisch van vorm en wèl bewerkt; maar nu was ik reeds geheel gewoon aan de vreemdheid van hem en mompelde bij mij zelf: „Hij komt om den heer naar het gerechtshof op te roepen.”

Dus wendde ik mij nu werkelijk naar het dorp. Noch, wederom, was ik verrast over mijn eigen kleederen, ofschoon ik het had mogen zijn om hunne ongewoonheid. Ik was gekleed in een zwart lakenschen tabberd, reikend tot mijn enkels, netjes geborduurd rond den hals en de armen, met wijde mouwen, ingenomen aan de polsen; een kap met een soort van zak er van afhangend was op mijn hoofd, een breede roode lederen gordel om mijn middel, aan eene zijde waaraan een tasch hing zeer aardig geborduurd, en een koker van hard leder met een jacht-tooneel er in gedreven, die ik wist dat een koker was voor pen en inkt; aan de andere zijde een klein mes met schede, alleen een wapen in geval van erge nood.

Wel, ik kwam het dorp in, waar ik niet zag (noch nu meer verwachtte te zien) een enkel modern gebouw, ofschoon velen ervan bijna nieuw waren, vooral de kerk, die groot was en mijn hart geheel verrukte door haar uiterste schoonheid, sierlijkheid en netheid. Een gedeelte was zoo nieuw dat het stof van den steen nog wit lag op het zomersche gras onder het snijwerk van de vensters. De huizen waren bijna alle gebouwd van eiken raamwerk ingevuld met klei of pleister goed gekalkt; hoewel sommige hunne beneden-verdiepingen hadden van ruwe steen, met hunne vensters en deuren van wèlingehouwen hardsteen. Er was veel curieus snijwerk, rijk aan vinding aan de meesten van hen; en hoewel sommige oud waren en zeer verweerd, was er de zelfde schijn van knapheid en netheid, en zelfs schoonheid, aan ieder onderdeel van hen, die ik te voren had opgemerkt in het landwerk. Zij waren alle

gedekt met eiken dekspanen, meest zoo grijs geworden als steen; maar een was zoo nieuw-gebouwd dat zijn dak nog bleek was en geel. Dit was een hoekhuis, en de hoekpost er van had een gebeeldhouwde nis, waarin een vroolijk geschilderde figuur stond, die een anker hield — St. Clemens, want de bewoner van het huis was een smid. Een halven steenworp van het oosteinde van den kerkhofmuur stond een groot kruis van steen, nieuw als de kerk, het hoofd schoon gebeeldhouwd met een kruisbeeld in gebladerte. Het stond op een voetstuk van steenen trappen, achthoekig van vorm, waar drie wegen van andere dorpen samenkwamen en een wijd open plein vormden waarop een duizend menschen of meer konden staan zonder groot gedrang.

Dit alles zag ik, en ook dat er heel wat volk op de been was, vrouwen en kinderen, en een paar oude menschen aan de deuren, vele van hen vroolijk gekleed, en dat er mannen in de dorpstraat kwamen aan het andere einde dan waar ik binnen was gekomen, bij tweeën en drieëen, de meesten van hen dragend wat ik kon zien dat bogen waren in hulsels van linnen, geel van was of olie; zij hadden pijlkokers op den rug, en de meesten van hen een kort zwaard aan hun linker zijde, en een tasch en mes aan de rechter; zij waren meest gekleed in roode of heldergroene of blauwe lakensche rokken, met een kap op het hoofd gemeenlijk van een andere kleur. Toen zij nader kwamen zag ik dat het laken van hunne kleederen wat grof was, maar streng en dienstig. Ik wist, op eenige wijze, dat zij hadden geschoten naar het doel, en, werkelijk, ik kon nog een gerucht van mannen hooren daaromtrent, en zelfs nu en dan wanneer de wind kwam van dien kant den twang van de pees en de plomp van de pijl in de schijf.

Ik leunde nog tegen den kerkhofmuur en keek naar deze mannen, sommige van wie recht in hun huizen gingen en sommige treuzelden; zij waren ruw-uitziende kerels, groot en stevig, eenigen van hen zeer zwart, en eenigen roodharig, maar de meesten hadden haar, door de zon gebrand tot de kleur van touw; en inderdaad, zij waren alle verschillend ver-

brand en taankleurig en met sproeten. Hunne wapenen en gespen en gordels en de boorden en zoomen van hunne kleederen waren alle wat wij nu zouden noemen mooi, ruw als de mannen waren; noch was er in hun spraak iets van dien haal en die grommende vette gemeenheid, die men gewoon is te hooren van arbeiders in beschaving; niet dat zij praatten als heeren, maar vol en rond en stout, en zij waren vroolijk en goedwillig genoeg; dat kon ik zien, al voelde ik schuw en verlegen onder hen.

Een van hen schreed op mij af over den weg, een man zes voet hoog, met een korte zwarte baard, en zwarte oogen en een huid als bruine bessen, met een geweldige boog in zijn hand bloot van zijn hulsel, een mes, een tasch en een korte bijl, alle tezamen kletterend aan zijn gordel.

„Wel, vriend," zeide hij, „gij kijkt verbaasd, wat tong hebt ge in uw hoofd?"

„Een tong die rijmen kan spreken," zei ik.

„Dat dacht ik al," zei hij. „Hebt gij dorst?"

„Ja, en honger" zei ik.

En daarbij ging mijn hand in mijn beurs, en kwam er weer uit met slechts een paar kleine en dunne zilveren muntstukjes met een kruis op ieder gestempeld, en drie kogeltjes in iederen hoek van het kruis. De man lachte.

„Aha!" zeide hij, „is het zoo gesteld? Denk daar niet om, maat. Het zal zijn een lied voor 'n maal deze mooie Zondag avond. Maar eerst, wiens man zijt gij?"

„Niemand's man," zei ik toornig blozend; „ik ben mijn eigen meester."

Hij grinnikte weer.

„Neen, dat is niet de gewoonte van Engeland, zooals het eens misschien zijn zal. Mij dunkt, gij komt van den hemel neer, en hebt een hooge plaats daar ook."

Hij scheen een oogenblik te aarzelen, en neigde toen voorover en fluisterde in mijn oor: „*Molenaar John maalt fijn, fijn, fijn,*" en hield op en knipoogde naar mij, en van tusschen mijn lippen, zonder dat mijn geest eenige beteekenis vormde,

kwamen de woorden: „*De hemelkoning's zoon zal de zoener zijn*".

Hij liet zijn boog vallen tegen zijn schouder, vatte mijn rechter hand in de zijne, en gaf haar een stevigen greep, terwijl zijn linkerhand viel tusschen het geraad aan zijn gordel, en ik kon zien dat hij zijn mes half trok.

„Wel, broeder," zei hij, „sta hier niet hongerig op den heirweg terwijl er vleesch en brood is ginder in „de Roos". Kom mee."

En hiermee trok hij mij voort naar wat klaarblijkelijk was een herbergdeur, waarbuiten mannen zaten op een paar banken en peinzend dronken uit zeldzaam gevormde aarden potten groen en geel verglaasd, sommige met vreemde deviezen er op.

HOOFDSTUK II.

DE MAN VAN ESSEX.

Ik trad de deur binnen en schrikte eerst met mijn oude verbazing, met welke ik ontwaakt was, zoo vreemd en mooi leek het mij binnen, hoewel het maar een gelagkamer van een bierhuis was. Een wonderlijk gesneden buffet droeg een pracht van heldere tinnen potten en schotels en houten en aarden kommen; een stevige eikenhouten tafel besloeg de kamer, en een gebeeldhouwde eikenhouten zetel stond in den hoek naast den schoorsteen, nu ingenomen door een zeer oud man, flauwoogig en wit-gebaard. Deze, uitgezonderd de ruwe stoelen en banken waarop het gezelschap zat, was al het huisraad. De wanden waren beschoten, ruw genoeg, met eiken planken tot ongeveer zes voet van de vloer, en ongeveer drie voet pleister daarboven was gewerkt in het beeld van een rozenstam, die de heele kamer rondging, vrij en ruw gedaan, maar (zooals het mijne ongewende oogen toescheen) met wonderbare bedrevenheid en geest. Op den kap van den breeden schoorsteen was een groote roos in het pleister gewerkt en helder geschilderd in haar eigen kleuren. Er zaten daar een dozijn of meer van de mannen die ik langs de straat had zien komen, sommigen etende en allen drinkende; hun omhulde

bogen leunden tegen den muur, hunne pijlkokers hingen aan pinnen in 't beschot, en in een hoek van de kamer zag ik een half dozijn bijlen die meer naar oorlog leken dan naar hegsnoeien, met esschehouten schachten, zeven voet lang. Drie of vier kinderen liepen tusschen de beenen der mannen hen machtig weinig achtend in hun stout spel, en de mannen schenen er weinig door gehinderd; hoewel zij aan 't spreken waren, ijverig en ernstig. Een welgemaakt lief meisje stond tegen den schoorsteen geleund naast den stoel van den oude en scheen het gezelschap te dienen; zij was gekleed in een dichtsluitend kleed van helder blauw laken, met een breeden zilveren gordel, fijn bewerkt rond haar lendenen, een krans van rozen was op haar hoofd en haar haar hing neer niet saamgebonden; de oude gromde eenige woorden tot haar van tijd tot tijd, zoodat ik dacht dat hij haar grootvader was.

De mannen keken allen op, toen wij de kamer inkwamen, mijn gezel mij bij de hand leidend, en hij riep uit met zijn ruwe goedwillige stem: „Hier kameraads, breng ik u tijding en een sprook; geef het vleesch en drank dat het sterk en zoet mag zijn."

„Vanwaar is uw tijding, Will Green?" zei er een.

Mijn gezel grinnikte weder van het pleizier zijn grap nog eens in grooter gezelschap te kunnen maken: „Het schijnt, uit den hemel, daar deze man geen meester heeft," zei hij. „Te grooter gek om hier te komen," zei een dunne man met een grijsachtigen baard, in het lachen dat nu volgde, „tenzij hij de keus had tusschen de hel en Engeland."

„Neen," zei ik, „ik kom niet uit den hemel, maar uit Essex."

Toen ik dat woord zei, sprong een groote schreeuw uit aller mond in ééns, zoo helder en plotseling als een schot uit een geweer. Want ik moet u zeggen dat ik op eenige wijze wist, maar hoe wist ik niet, dat de mannen van Essex zich verzamelden om op te staan tegen de baljuws en de heeren, die hen alle weder tot lijfeigenen wilden maken, zooals hun grootvaders waren geweest. En het volk was zwak en de heeren waren arm; want menig moeder's zoon was

gevallen in den oorlog met Frankrijk in den tijd van den ouden koning, en de zwarte Dood had er veel verslagen; zoodat de heeren hadden gedacht: „Wij worden armer, en deze lompe kerels worden rijker, en de gilden van het handwerk nemen toe in de steden, en weldra, wat zal er over zijn voor ons die niet kunnen weven en niet willen spitten? Het zou goed zijn als wij vielen op allen die niet gildebroeders of mannen van vrij land zijn, als wij vielen op houders van pachten en anderen, en brachten over hen beide, de wet en den sterken arm, en maakten hen ten allen tijde hoorig inderdaad zooals zij het nu zijn in naam; want nu maken deze schelmen meer dan hun buiken behoeven van brood en hun ruggen van kleeding en het overschot houden zij voor zich zelf; en wij zijn dat meer waard dan zij. Laat ons hun dus weer de ring om den nek doen, en hun dagwerk langer maken en hun etenstijd korter, zooals het goede statuut van den koning beval. En goed ware het als de Heilige Kerk zorgde (en de Lollarden konden hierin helpen) dat al deze niets deugende en lastige heilige-dagen werden afgeschaft; of dat het onwettig zou zijn, voor eenig man beneden den rang van heer om de heilige dagen van de kerk te houden, uitgezonderd in het hart en den geest alleen, en laat het lichaam onderwijl arbeiden; want zegt niet de Apostel „Zoo een niet werkt, hij zal ook niet eten"? En als zulke dingen werden gedaan, en zulk een staat van rijken en waardige armen werd opgericht voor altijd, dan zou een goede tijd voor Engeland aanbreken, en het leven was het leven waard."

Met dit alles waren de heeren bezig, en zulk spreken wist ik was algemeen, niet slechts onder de heeren zelve, maar ook onder hunne beambten en zelfs dienstbaren. Maar het volk wilde het niet dulden; daarom, zooals ik zei, was men in Essex op het punt van op te staan, en het gerucht liep hoe men te St. Albans wel haast slaags was met de soldaten van den heer Abt; dat in het noorden te Norwich John Litster bezig was de roest te veegen van zijn wapenen, als een die ze weer rood zou vlekken, maar niet met verf of meekrap;

en dat de dappere dekker van Dartford een baljuw dood had geslagen met zijn houtbijl voor het misbruiken van een jong meisje, zijn dochter; en dat de mannen van Kent in beweging waren.

Nu, dit alles wetend was ik niet verwonderd dat zij schreeuwden bij de gedachte aan hun broeders de mannen van Essex, maar wel, dat zij er weinig meer van zeiden; alleen Will Green rustig zeggend: „Wel, het nieuws zal verteld worden wanneer ons gezelschap grooter is; val maar op het vleesch, broeder, dat wij te eerder uw sprook mogen hebben! „Terwijl hij sprak, roerde zich de blauw gekleede juffer en bracht mij een schoon — dat is, een vierkant, dun eiken bord schoongeschraapt — en een tinnen kroes drank. Zoo zonder verwijl, en als iemand gewoon het te doen trok ik mijn mes uit mijn gordel, en sneed voor mijzelf wat ik wilde van het vleesch en brood op de tafel. Maar Will Green bespotte mij toen ik sneed, en zeide: „Wis, broeder, gij zijt nooit mijns heeren voorsnijder geweest, ofschoon gij, buiten uw woord, zijn lezer kondt zijn geweest. Kent gij Oxford, geleerde?"

Een visioen van grijs-dakige huizen en een lange kronkelende straat en het geluid van vele klokken kwamen over mij bij dat woord toen ik „ja" knikte tot hem, mijn mond vol gezouten varkensvleesch en roggebrood; en toen lichtte ik mijn kroes op en wij deden de kletterende kannen elkaar kussen en ik dronk, en het vuur van de goede Kentsche mede stroomde door mijn aderen en verdiepte mijn droom van dingen verleden, nu en toekomstig, toen ik zeide: „Nu hoort een sprook, sinds gij het zoo wilt. Den laatsten herfst was ik in Suffolk in de goede stad van Dunwich, en daar kwamen de kielen van IJsland, en daarop waren eenige mannen van IJsland en menige sprook hadden zij op hun tong; en met deze mannen vergaderde ik, want waarlijk ik ben een verzamelaar van sproken, en deze, die nu is op de punt van mijn tong, is een van hen."

Zoo zulk een sprook vertelde ik hun, mij lang gemeenzaam; maar toen ik het vertelde schijnen de woorden te versnellen

en te groeien, zoodat ik de klank van mijn eigen stem niet kende, en zij liepen bijna in rijm en maat over, toen ik vertelde; en toen ik gedaan had was er stilte een poos, tot een man sprak, maar niet luid:

„Ja, in dat land was de zomer kort en de winter lang; maar de menschen leefden zomer en winter beide; en zoo de boomen ziek werden en het koren niet groeide, toch gedijde de plant, man, en was gezond. God zende ons zulke mannen ook hier."

„Neen," zei een ander, „zulke menschen zijn er geweest en zullen er zijn, en misschien zijn ze niet ver van deze deur zelfs nu."

„Ja," zei een derde, „luistert naar een lied van Robin Hood; misschien zal dat het komen verhaasten van iemand dien ik weet." En hij viel aan 't zingen, met een klare stem, want hij was een jong man, en op een zoete wilde wijs, een van die balladen, welke, in een onvolledige en verminkte vorm, gij misschien gelezen hebt. Mijn hart rees hoog toen ik hem hoorde, want het was betreffend den strijd tegen tyrannie voor de vrijheid van het leven, hoe het wilde woud en de heide, ondanks wind en weder, voor een vrij man beter waren dan het hof en de koopstad; van het nemen van de rijken om aan de armen te geven; van het leven van een man, doende zijn eigen wil en niet den wil van een ander man hem gebiedend om het gebieden's wil. De mannen luisterden allen gretig, en namen bijwijlen als refrein op een couplet aan het eind van een lied met hunne sterke en ruwe, maar niet onmuzikale stemmen. Terwijl zij zongen, ging mij voorbij een tafereel van de oerbosschen, zooals zij waarlijk waren, geen gladde bosschages en graspleinen, maar ruw en warrig kreupelbosch en naakte woestenij, en heide, plechtig onder de morgenzon, en akelig bij het opkomen van den avondwind, en de drift van den nachtlangen regen.

Toen hij gedaan had, begon een ander met iets van een zelfde stemming, maar zingend meer van een gezang dan een ballade; en zooveel herinner ik mij er van:

De Schout is gemaakt tot een machtig heer,
  Gedegen goud heeft hij genoeg
en menig constabel met zwaard en speer;
  Maar wij willen weg en spannen de boog.
Wij zullen hem spannen aan den lichten zoom
  tusschen de meidoorn en de eiken-boom.

Gebouwd is de burcht-wal van kalk en steen,
  diep is de put en de kerker hecht,
en menig getrouw man kwijnt daar heen,
  gevonnist wordt menige' er tegen recht.
Dus willen we spannen den boog waar wel
  nooit ons zal vinden des konings bevel.

Nu, vrije mannen, behoedzaam schrijdt
  en geeft wel acht in welk huis ge gaat
dat schoon het prachtig en pronkend leit,
  niet achter uw hielen de deur toeslaat.
Trekt heen met de boog naar den lichten zoom
  tusschen de mei-doorn en eiken-boom.

Uw bijlen en bogen! en rijdt uit de poort!
  en wendt u om op de lichte wei!
En hoe groot de troep zij die tot hen hoort,
  de pijl met de veeren maakt ons vrij.
Gespanne' is de boog nu in 't groen verblijf,
  hier weet geen weg meer konings geschrijf.

Al over de meent en haven langs
  trekken we weg en naar 't wilde woud.
Daar wonen we in blijheid en onbeangst
  en niets meer geldt er 't woord van den Schout.
De boog is gespanne' aan den lichten zoom
  tusschen de meidoorn en de eiken-boom.

Maar hier hield het gezang plotseling op, en een van de mannen hield zijn hand op alsof hij wilde zeggen, sst. Toen kwam door het open venster het geluid van een ander gezang, langzaam zwellend alsof gezongen door mannen op marsch. Ditmaal was de melodie een lied van de kerk, genoeg bekend aan mij om

voor mijn geest terug te brengen de groote bogen van een kathedraal in Frankrijk en de kanunniken zingend in het koor.

Allen sprongen op en haastten zich hunne bogen van wand en hoek te nemen; en sommigen hadden beukelaaars daarbij, rondassen van leer, gekookt en dan in den vorm geslagen en gehard, deze waren een twee-handbreedten overdwars met ijzeren of koperen bulten in het midden. Will Green ging naar den hoek waar de bijlen tegen den muur stonden en gaf ze rond aan de eerstkomenden, zoover zij reikten, en naar buiten gingen wij allen ernstig en rustig in de dorpstraat en het mooie zonlicht van den kalmen achtermiddag, die nu begon tot avond te keeren. Niemand had iets gezegd sinds wij het nieuwgekomen zingen het eerst hoorden, behalve dat, toen wij uit de deur gingen, de zanger der ballade mij op den schouder sloeg en zeide:

„Was het niet waar wat ik zei, broeder, dat Robin Hood ons John Ball zou brengen?"

HOOFDSTUK III.

ZIJ KOMEN SAMEN AAN HET KRUIS.

De straat was aardig vol op het oogenblik dat wij er in waren, en alle gezichten gewend naar het kruis. Het gezang werd nog dichterbij en luider, en juist toen wij keken zagen wij het den hoek omgaan door de heggen van de boomgaarden en tuinen, een flinke troep, beter gewapend, naar het wilde schijnen, dan onze dorpelingen, daar de lage zon terugschitterde van vele punten helder ijzer en staal. De woorden van het gezang waren nu hoorbaar, en onder hen kon ik uitlezen Will Green's eerste vraag tot mij en mijn antwoord; maar terwijl ik al mijn geest dwong om meer woorden uit de muziek te ontwarren, klepten plotseling van de nieuwe witte toren achter ons de kerkklokken uit, hard en haastig eerst, maar terstond vallend in maatvol gelui; en bij het eerste geluid van hen ging een groot geschreeuw op uit ons en werd weerkaatst door de nieuw-komenden: „John Ball luidt onze klok!" Toen drongen

wij vooruit, en dadelijk waren wij allen met elkander vermengd aan het kruis.

Will Green had mij goedig naar voren geduwd en getrokken, zoodat ik mijzelf vond staan op de laagste trede van het kruis, zijn zes voet aan mijn éene zijde. Hij lachte terwijl ik hijgde, en zeide:

„Dat is een goede plaats voor u om te hooren en te zien, ouwe kerel. Gij zijt breed over uw buik maar verder niet, en uw adem schijnt niet van de beste, en als ik er niet geweest was, zoudt gij in het dichtste van den hoop hebben gestaan, en woorden gehoord hebben gesmoord door Kentsche lijven en weinig gezien hebben dan versleten wollen elbogen en vette harnassen en kolders. Kijk niet meer naar den grond, alsof gij een haas zaagt, maar laat uw oogen en uw ooren aan 't werk zijn om nieuws te verzamelen om terug te brengen naar Essex — of den hemel."

Ik lachte goede vrindschap tegen hem maar zei niets, want waarlijk mijn oogen en ooren waren zóó aan 't werk als hij het wilde. Een gesoem van algemeen gepraat ging op uit de menigte onder de regelmatige cadans der klokken, die nu ver weg schenen en als het ware of zij niet werden gezwaaid door handen, maar levende wezens waren die dit gerucht maakten door hun eigen wil.

Ik keek rond en zag dat de nieuw gekomenen met ons vermengd, een volledige gewapende bende moesten geweest zijn; allen hadden beukelaars, geslingerd op hun rug, weinigen misten een zwaard aan de zijde. Sommigen hadden bogen, sommigen staven, d. i. bijlen, hakbijlen, of pieken. Buitendien hadden zij, en gelijk onze dorpelingen, verdedigings-wapenen. De meesten hadden stormkappen op het hoofd, en sommigen harnas, meestal een schubbejak, of kolder waarin stukken ijzer of hoorn waren gehecht; sommigen hadden ook stalen of staal-en-lederen arm- of dijstukken.

Er waren enkele bereden mannen onder hen, hun paarden grof-beenige hamer-hoofdige beesten, die er uitzagen alsof zij waren genomen van ploeg of wagen, maar hunne berijders

waren wel gewapend met stalen pantsers op hun hoofden, beenen en armen. Onder de ruiters merkte ik den man op die langs mij was gereden toen ik eerst ontwaakte; maar hij scheen een gevangene te zijn, want hij had een wollen kap op het hoofd in plaats van zijn helm, en droeg niets, bijl, zwaard, noch dagge. Hij scheen volstrekt niet niet op zijn gemak, maar lachte en praatte met de mannen die naast hem stonden.

Boven de hoofden der menigte, en nu langzaam een weg zoekend naar het kruis, was een banier aan een hoog opgestoken stok met dwarslat, een afbeelding van een man en vrouw halfgekleed in beestenvellen, gezien tegen een achtergrond van groene boomen, de man houdende een spade en de vrouw een spinrokken en spil, ruw genoeg gedaan, maar toch met een zekeren geest en zeer zinrijk; en onder dit symbool der vroegste wereld en 's menschen eersten strijd met de natuur stonden de woorden:

„Toen Adam spitte en Eva spon,
Wie was toen de edelman?"

De banier kwam nader en door de menigte, die ten laatste zich waar wij stonden opende voor zijn doorgang, en de banierdrager wendde en stelde zich tegenover het gedrang en stond op de eerste trede van het kruis naast mij.

Een man volgde hem, gekleed in een lange donkerbruine pij van groene wol, omgord met een koord, waaraan hing een rozekrans, zooals wij het nu zouden noemen, en een boek in een zak. De man was groot en grof-beenig, een ring van donker haar omgaf zijn priester-tonsuur; zijn neus was groot maar welbesneden en met wijde neusgaten: zijn geschoren gezicht vertoonde een vrij lange bovenlip en een groote maar stompe kin; zijn mond was groot en de lippen sloten stevig; een gezicht niet zeer opmerkenswaardig dan om zijn grijze oogen goed geopend en wijd uiteen, bij wijle zijn geheele gezicht verlichtend met een vriendelijken glimlach, bij wijlen vast en streng, bij wijlen rustend in dien blik alsof zij keken naar iets een lang eind weg, wat de gewoonte is der oogen van den dichter of den enthousiast.

Hij ging langzaam de treden op van het kruis en stond boven met een hand gelegd tegen den stam, en schreeuw na schreeuw brak los uit de menigte. Toen het schreeuwen wegstierf in een stilte der menschelijke stemmen, waren de klokken nog aan 't luiden rustig met die verre stem van ze, en de lang-vleugelige donkere zwaluwen, volstrekt niet verschrikt door den oploop, zwierden rond om het kruis met hun wild geschreeuw; en de man stond stil een korte poos, de menigte aanziend, of liever ziende eerst naar een en dan naar een anderen man er van, alsof hij trachtte te denken, waaraan die bezig was te denken, of waartoe hij geschikt zou zijn. Soms ving hij den blik van den een of ander, en dan spreidde zich die vriendelijke lach over zijn gelaat, maar verflauwde in de starheid en droefheid van een man die zwaar was en groote gedachten hangend rondom hem.

Maar toen John Ball het eerst de treden van het kruis beklom, was een jongen op iemands verzoek geloopen om de klokkeluiders te doen ophouden, en zoo viel nu dadelijk de stem der klokken dood, achterlatend in de breinen dat gevoel van leegte of zelfs teleurstelling dat altijd veroorzaakt wordt door het plotseling ophouden van een geluid waaraan men is gewoon geworden en dat men aangenaam vond. Maar een groote verwachting was nu over geheel die menigte gevallen, en geen woord werd gesproken zelfs in gefluister, en aller mannen harten en oogen waren gericht op de donkere gestalte nu rechtop staande bij den hoogen witten stam van het kruis, zijn handen uitgestrekt voor hem, een hand gelegd op de andere. En ik, toen ik mij bereidde te luisteren, ik voelde een vreugde in mijn ziel die ik nog nooit had gevoeld.

HOOFDSTUK IV.

DE STEM VAN JOHN BALL.

Zoo nu hoorde ik John Ball; hoe hij zijn stem ophief en zeide: „Ho, al gij goed volk! Ik ben een priester van God, en in mijn dagwerk komt het dat ik u moet vertellen wat gij doen moet, en wat gij nalaten moet te doen, en daartoe ben ik hier gekomen: maar eerst, als ik zelf onrecht heb aangedaan aan eenig man hier, laat hij zeggen waarin dat onrecht ligt, dat ik hem vergeving kan vragen en medelijden.”

Een groot gemompel van goedwilligheid liep door de menigte toen hij sprak; toen glimlachte hij als in een soort van trots, en weer sprak hij:

„Waarvoor haaldet gij mij uit de aartbisschop's gevangenis drie dagen geleden, toen gij des aartsbisschop's huis aanstaakt als de kaars van Canterbury, dan opdat ik tot u mocht spreken en bidden: daarom zal ik mij niet stil houden, hetzij ik slecht heb gedaan, hetzij ik goed heb gedaan. En hierin, goede vrienden, en, ja, mijn broeders, wilde ik dat gij mij volgdet; en als er zulke hier zijn, zooals ik wèl weet dat er zijn, en er zijn er misschien heel wat, die geweest zijn beroovers van hun naasten, („En wie is mijn naaste?” zei de rijke man), of overspelers, of nijdige haters, of verklikkers, of vleiers van de rijken tot schâ van de armen (en dat is het slechtste van alles). Ach mijn arme broeders die verdwaald zijt, ik zeg niet tot u, gaat naar huis en hebt berouw opdat gij niet onze groote daden moogt bezoedelen, maar eerder komt in het veld en hebt daar berouw. Menigen dag zijt gij dwazen geweest, maar luistert naar mij en ik zal u wijs maken boven de wijsheid der aarde; en als gij sterft in uw wijsheid, zooals God weet dat gij wel kunt, daar de velden waarheen gij trekt, zwaarden dragen voor bloemen, en speeren voor halmen, dan zult gij zijn, ofschoon de menschen u dood noemen, een deel en een stuk van de levende wijsheid van alle dingen, ja steenen der zuilen die de vreugdvolle aarde dragen.

Waarachtig, gij hebt het woord gehoord dat gij wèl doen

moet in deze wereld opdat gij in de toekomende gelukkig moogt leven voor altijd; doet dan wel, gij, en hebt voor belooning beide op aarde en in den hemel; want ik zeg ulieden dat aarde en hemel niet twee zijn maar een; en deze eene is die welke gij kent en van welke ieder van u een deel is, namelijk, de Heilige Kerk, en in ieder van u woont het leven der kerk, tenzij gij het doodt. Waarachtig, broeders, wilt gij de kerk vermoorden een van u, en uitgaan een zwervend man en eenzaam, zooals Kain was die zijn broeder versloeg? Ach mijn broeders welk een verdoemenis is dit, een uitgeworpene te zijn van de kerk, niemand te hebben om u lief te hebben en met u te spreken, om zonder broederschap te zijn! Waarachtig, broeders, broederschap is de hemel, en gemis van broederschap is de hel: broederschap is leven, en gemis van broederschap is de dood: en de daden die gij op aarde doet, het is om de broederschap dat gij ze doet, en het leven dat daarin is, dat zal voortleven altijd en altijd, en ieder van u een deel er van, terwijl menig man's leven op aarde van de aarde zal verdwijnen.

Daarom, ik vraag u niet te wonen in de hel maar in den hemel, of terwijl gij moet, op de aarde, die een deel van den hemel is, en waarachtig geen slecht deel.

Waarachtig hij die ontwaakt in de hel en zijn hart hem voelt begeven, zal herinnering hebben aan de vroolijke dagen op aarde, en hoe, wanneer zijn hart hem daar begaf, hij zijn makker riep, ware het zijn vrouw of zijn zoon of zijn broeder of zijn vriend of zijn wapenbroeder, en hoe zijn makker hem hoorde en kwam en zij te samen treurden onder de zon, tot zij weer te samen lachten en maar half droevig meer waren met elkander. Hierover zal hij denken in de hel, en zijn makkers roepen om hem te helpen, en dan zal hij vinden dat daar geen hulp is omdat er geen broederschap is, maar ieder man voor zich zelf. Daarom, ik zeg u dat de trotsche, boosaardige rijke man, ofschoon hij het niet weet, reeds in de hel is, omdat hij geen broeder heeft; en hij die een hart heeft zoo gehard, dat hij in zorg denkt aan broederschap, zijn zorg is weldra een

geschiedenis van zorg — een kleine verandering in het leven dat geen kwaad kent."

Hij hield op voor een poos; en inderdaad was zijn stem al eenigen tijd gedaald, maar zij was zoo helder en de zomeravond zoo zacht en stil, en de stilte van het volk zoo volkomen, dat ieder woord telde. Zijn oogen vielen op de menigte toen hij ophield met spreken, daar zij een korten tijd hadden gekeken ver weg in de blauwe verte van den zomer; en de vriendelijke oogen van den man hadden een vreemd gezicht voor zich in die menigte, want onder hen waren er velen die nu niet meer drooge oogen hadden, en sommigen weenden rechtuit ondanks hun zwarte baarden, terwijl allen dien blik hadden alsof zij beschaamd waren over zich zelve, en niet wenschten dat anderen zagen hoe diep zij bewogen waren, naar de gewoonte van hun ras wanneer zij sterk ontroerd zijn. Ik keek naar Will Green naast mij: zijn rechterhand klemde zijn boog zoo vast, dat de knokkels wit werden; hij staarde recht voor zich uit, en de tranen stroomden uit zijn oogen en langs zijn groote neus als buiten zijn wil, want zijn gelaat was stom en onbewogen al dien tijd, tot hij mijn blik ving en toen trok hij het vreemdste gezicht van grimmig voorhoofd, weenende oogen en lachenden mond, terwijl hij mij met de linkerelleboog een stomp in de ribben gaf, dien ik, ofschoon hij mij als ik niet in het gedrang had gestaan omver gestooten zou hebben, aannam als een heer den slag die hem tot ridder maakt.

Maar terwijl ik over al deze dingen dacht, en hoe de menschen vechten en den slag verliezen, en het ding waarvoor zij vochten komt ten spijt van hun nederlaag, en wanneer het komt blijkt het niet te zijn wat zij bedoelden, en andere menschen hebben te vechten voor wat zij meenden onder een anderen naam — terwijl ik dat alles bedacht, begon John Ball weer te spreken met de zelfde zachte en heldere stem met welke hij opgehouden had.

„Goede vrienden, het was uw broederschap en uw vriendschap die mij nu drie dagen geleden haalden uit de aartsbisschop's gevangenis, ofschoon God weet dat gij er niets bij te winnen hadt dan ballingschap en de galg; maar toch miste ik niet uw

broederschap voordat gij tot mij kwaamt in het lichaam, en toen tusschen mij en de straat nog was een steenen muur en de cipiers en gerechtsdienaars en schouten.

Want luistert mijn vrienden en helpers; vele dagen geleden, toen April nog jong was, lag ik daar, en het hart dat ik had opgebonden om alle dingen te dragen ter wille van de broederschap van menschen en de gezegende heiligen en de engelen en hen die zijn en hen die zullen zijn, dat hart, dat ik had gebonden als een sterke boog, verviel in zwakte, zoodat ik daar lag verlangend naar de groene velden en de witte-doorn boschjes en de leeuwerik zingend over het koren, en het gepraat van goede vrienden voor het bierhuis, en het gebabbel van de kleine kinderen, en het span op den weg en de beesten op het veld, en al het leven der aarde; en ik alleen al dien tijd, nabij mijn vijanden en ver van mijn vrienden, bespot en gesmaad en verstorven van kou en honger; en zoo zwak was mijn hart dat ofschoon ik naar al deze dingen verlangde, ik ze toch niet zag, noch ze kende dan als namen; en ik verlangde zoo erg om vrij te zijn dat ik mij zelven schold dat ik eens goed had gehandeld; en ik zei tot mij zelf:

„Waarlijk, hadt gij uw tong tusschen uw tanden gehouden, gij hadt iets kunnen worden, al was het maar een pastoor van een stad, een steun voor menig arm man; en dan kondt gij hier en daar gekleed hebben den naakten rug, en gevuld de lege buik, en velen geholpen, en de menschen zouden goed van u gesproken hebben en van u zelf hadt gij goed gedacht; en dit alles hebt gij verloren door gebrek aan een woord hier en daar tot een groot man, en een weinig oogluiken tusschen moord en onrecht en wreedheid; en nu zijt gij niets en hulpeloos, en de hennip voor u is gezaaid en gegroeid en gehekeld en gesponnen, en ziedaar de strik voor uw galg! — alles voor niets, voor niets.”

Waarachtig mijn vrienden, zoo dacht ik en had berouw in mijn zwakte dat ik niet een verrader geweest was aan de Broederschap van de kerk, want zoo slecht zelfs was mijn dwaze verbeelding.

Maar toch, waarachtig, toen ik aan het peinzen viel over al den steun en de hulp die ik had kunnen geweest zijn en die ik had kunnen gehad hebben, als ik maar geweest was een bevende hond om te kruipen en te vleien voor abt en bischop en baron en baljuw, toen kwam over mij de gedachte aan het kwaad van de wereld waarmede ik, John Ball, de minne priester, gestreden en geworsteld had in de Broederschap van de heiligen in den hemel en de arme menschen op de aarde.

Ja, waarachtig, nog eens zag ik als van ouds, de grooten vertrappende de kleinen, en de sterken neerslaande de zwakken, en wreede menschen vreezende niet, en vriendelijke menschen durvende niet, en wijze menschen zorgende niet; en de heiligen in den hemel verdragende en toch mij biddend niet te verdragen; waarachtig, ik wist nòg eens, dat hij die wel doet in broederschap en terwille van broederschap, niet falen zal al schijnt hij vandaag te falen, maar in latere dagen zullen hij en zijn werk nog levend zijn, en menschen door hem geholpen worden om weer en nog eens weer te strijden; en daarbij, waarlijk zelfs dat was weinig, daar, waarachtig, te strijden mijn genot en mijn leven was.

Zoo werd ik een man weder, en ik was op mijn voeten en liep op en neer mijn kerker zooveel ik vermocht door mijn kluisters, en in mijn mond kwamen woorden van vroolijkheid, juist zulke als wij vandaag hebben gezongen, en stoutelijk zong ik ze, juist zooals wij ze nu hebben gezongen; en toen ging ik rusten, en dacht nog eens aan die vroolijke velden waar ik graag wou zijn, en al het leven van mensch en beest daarop, en ik zei tot mij zelf, dat ik ze nog eens weer zou zien voordat ik stierf, al ware het maar éénș.

Waarachtig, dit was vreemd, dat terwijl ik te voren naar ze verlangd had en ze toch niet zag, mijn gezicht, nu dat mijn verlangen geslaakt was, was verhelderd, en ik ze zag alsof de muren der gevangenis zich voor mij openden en ik buiten de straat van Canterbury was en te midden van de groene weilanden van April; en dáár met mij menschen die ik gekend heb en die dood zijn, en menschen die leven; ja, en al die van de Broederschap op aarde en in den hemel; ja, en allen die

hier zijn dezen dag. Al te lang ware het verhaal van hen te vertellen, en van den tijd die voorbij is.

Zoo van nu af aan ging ik de dagen door met niet zulk een flauw hart, totdat op één dag de gevangenis waarlijk en in het daglicht open ging, en daar waart gij, mijn broeders, in de deur — uw gezichten blij, uw harten licht van hoop, en uw handen zwaar van toorn; en toen zag ik en verstond wat te doen was. Nu, daarom, verstaat gij het!"

Zijn stem was veranderd, en werd luider dan luid nu, toen hij zijn handen breeduitwierp naar die menigte met die laatste woorden van hem; en ik kon voelen dat alle schaamte en vrees weg viel van die mannen, en dat niets dan vurige mannelijkheid doorscheen door hun gewone Engelsche schaamachtige hardheid en dat zij waarlijk bewogen waren en den weg zagen vóór zich. Toch sprak geen man, eerder verdiepte zich nog de stilte der mannenmenigte, terwijl de zonnestralen vlakker werden en goudener, en de zwaluwen schriller en luider rondzwierden dan te voren.

Toen sprak John Ball weder en zeide: „In trouwe, ik geloof dat gij niet minder weet dan ik wat te doen staat — en eerst zullen we dat dan doen — want voor hem die alleen is of in de gevangenis, is het droomen van broederschap, maar voor hem die van een broederschap is, het doen en niet het droomen.

En daarbij, gij weet wie de vijand is, en dat is de trotsche, de verdrukker, die broederschap veracht, en zelf is een wereld voor zichzelf en geen helper noodig heeft, noch iemand helpt, maar gevend om geen wet, wet geeft aan anderen omdat hij rijk is; en zeker, iedereen die rijk is, is zulk een, noch kan anders zijn.

Waarachtig, in het lijf van iederen rijke woont een duivel uit de hel, en wanneer de man zijn goederen aan de armen zou wilen geven, raadt de duivel binnen hem dat af, en zegt: „Wilt gij dan een van de armen zijn, en kou lijden en honger en spot zooals zij lijden, geef dan je goederen aan hen, en houd ze niet. En wanneer hij barmhartig zou willen zijn, weder zegt de duivel tot hem: Als gij u om deze deugnieten

bekommert en hun een gelaat toont als hun gelaten, en over hen denkt als menschen, dan zullen zij u minachten, en er zal kwaad van komen en op een dag zullen zij zelfs u overvallen om u te dooden als ze geleerd hebben dat gij slechts zijt als zij zijn?

Ach, wee om den tijd! al te dikwijls spreekt hij waar, zooals de gewoonte is des duivels, dat leugens geboren worden uit de naakte waarheid; en waar is het dat de arme gelooft dat de rijke anders is dan hij, en geboren om zijn meester te zijn, alsof, waarachtig, de armen gekomen waren van Adam, en de rijken van hem die Adam maakte, dat is van God; en zoo verdrukt de arme den arme, omdat hij den verdrukker vreest. Niet zoodanige zijt gij, mijn broeders; of anders, waarom zijt gij hier vergaderd in 't harnas om allen te vragen van u te getuigen dat gij de zonen zijt van één man en éene moeder, gewonnen uit de aarde?"

Toen hij die woorden zeide, kwam er een beweging in de wapenen van de menigte; en zij dronger dichter om het kruis maar weerhielden het geschreeuw toch nog, dat zich scheen te zamelen in hun borst.

En weder zeide hij:

„Waarachtig, te veel rijke mannen zijn er in dit koninkrijk; en toch al ware er slechts één, er zou er één te veel zijn, want allen zouden zijn slaven zijn. Hoort dan, gij mannen van Kent. Want al te lang misschien heb ik u opgehouden met woorden; maar de liefde voor u drong mij, en de blijdschap die een man heeft om te babbelen met zijn vrienden en broeders die hij niet gezien heeft in een langen tijd.

Nu hoort, bid ik u: Voor de rijken die een rijk opeten komt er een tijd dat zij die zij opeten, dat is de armen, armer schijnen dan gewoonlijk, en dat hun klagen luider ten hemel schreit; maar het is geen raadsel, te zeggen dat dikwijls op zulke tijden de broederschap van den arme sterker wordt, anders zou niemand zijn schreeuw gehoord hebben. Ook wordt de rijke man op zulke tijden bevreesd, en neemt dan toe in wreedheid, en die wreedheid misduiden de menschen als

toenemende sterkte en macht. Waarachtig, gij zijt sterker dan uwe vaderen, omdat gij meer gekweld wordt dan zij, en gij zoudt minder gekweld zijn dan zij, als gij paarden of varkens waart, en dan waarachtig zoudt gij sterker geweest zijn om dit te verdragen, maar gij, gij zijt niet sterk om te verdragen, maar om te doen.

En weet gij waarom wij tot u zijn gekomen dezen mooien feestavond? en weet gij waarom ik u gesproken heb van broederschap? Ja waarachtig, ik meen dat gij het wèl weet, dat het is om deze reden, dat gij moogt denken aan uw broederschap met de mannen van Essex."

Zijn laatste woorden slaakten den schreeuw die lang op aller lippen was geweest, en groot en heftig was hij toen hij klonk, zich spreidend door het rustige hooge dorp. Maar John Ball hield zijn hand op en de schreeuw was één en niet meer.

Toen sprak hij weder:

„Mannen van Kent, ik weet wel dat gij er niet zoo slecht aan toe zijt als die van andere graafschappen, ik weet het door dien dag toen gij achter het scherm van bladertakken Hertog William ontmoettet met bijl en boog, toen hij naar Londen keerde van dat rampzalige slagveld van Senlac; maar ik heb u gesproken van broederschap, en gij hebt gehoord en verstaan wat de Heilige Kerk is, waardoor gij weet dat gij broeders zijt van de heiligen in den hemel en van de armen van Essex; en evenals eens de heiligen u zullen roepen naar het hemelsche feest, zoo roepen u nu de armen tot den strijd.

Mannen van Kent, gij woont hier goed, en uw huizen zijn gebouwd van sterke eiken balken en gij ploegt uw eigen land tenzij een vervloekte advocaat met zijn valsch liegend perkament en zijn verzonnen gewoonte-recht uit het Duivels Huis het van u gestolen heeft; maar in Essex zijn ze slaven en lijfeigenen, en erger zullen ze worden, en de heeren zweeren, dat voor er een jaar voorbij is, os en paard vrij zullen gaan in Essex, en man en vrouw de kar en de ploeg zullen trekken; en in het noorden van de oostelijke graafschappen wonen menschen in arme hutten van gevlochten biezen en modder, en de

noordoostenwind uit de venen fluit er door; en arm zijn ze tot op hun gebeente; en hem die de heer daar spaart, zuigt de baljuw uit, en wien de baljuw vergeet, scheert de Oostersche koopman kaal; toch zijn zij sterke en dappere mannen en uw eigen broeders.

En daarbij, als er hier één man is zoo laag dat hij dit van belang vindt, laat hem acht geven dat als deze nekken blijven onder het juk, Kent er voor zweeten zal; en gij zult verliezen akker en tuin en bosch, en gij zult knechten zijn in uw eigen huizen, en uw zoon's zullen der heeren dienaars zijn, en uwe dochters hun bijzitten, en gij zult een stout woord koopen met veel slagen en een eerlijke daad met een sprong van de galg.

Bedenkt ook, dat gij niet langer te doen hebt met Hertog William, die, al was hij een dief en een wreed heer, toch een voorzichtig man was en een wijs krijger; maar dezen zijn wreed en koppig, ja dieven en gekken tegelijk — en gij zult hun hoofden in het stof leggen."

Een geschreeuw zou weer opgegaan zijn, maar zijn vurige stem nog hooger rijzend, hield het tegen terwijl hij zeide:

„En hoe zal het zijn als deze weg zijn? Wat zult gij missen als gij meesters mist? Gij zult niet missen de velden die gij geploegd hebt, noch de huizen die gij gebouwd hebt, noch het kleed dat gij geweven hebt, dit alles zal uw zijn, en al wat gij wilt van al wat de aarde voortbrengt; dan zal geen man het diepe gras maaien voor een ander, terwijl zijn eigen koeien mager zijn; en hij die zaait zal oogsten, en de oogster zal in broederschap de oogst eten die hij in broederschap gewonnen heeft; en hij die een huis bouwt zal er in wonen met hen die hij vraagt uit vrijen wil; en de schuur die nu is voor de tienden zal het koren bergen voor alle menschen om van te eten wanneer de jaargetijden slecht zijn, en de regenstorm in Augustus de schoven verbergt; en alles zal zijn zonder geld en zonder prijs. Trouw en vroolijk zullen alle menschen dan de feestdagen van de kerk houden in vrede van lichaam en blijdschap van hart. En men zal men helpen, en de heiligen in den hemel zullen blijde zijn, omdat de menschen elkander niet

meer vreezen; en de lompe kerel zal beschaamd zijn, en al zijn lompheid verbergen tot het wèg is, en hij niet meer een lompe kerel zij; en broederschap zal gevestigd zijn in den hemel en op de aarde."

HOOFDSTUK V.

ZIJ HOOREN TIJDING VAN VIJANDEN EN MAKEN ZICH GEREED.

Hij hield op als iemand die nog iets anders te zeggen had, en inderdaad, ik dacht dat hij ons nog iets zou zeggen over de verzamelplaats, en waarheen het leger had te gaan daarvandaan, omdat het mij nu helder was dat deze vergadering niets was dan een bende van een leger. Maar veel gebeurde er, voordat John Ball weder sprak van het kruis, en het gebeurde op deze wijze.

Toen er stilte was na het laatst geschreeuw, dat de menigte een poos te voren had aangeheven, dacht ik dat ik een dun scherp geluid hoorde ver weg, ongeveer ten noorden van het kruis, dat ik meer hield voor de klank van een trompet of hoorn, dan voor de stem van een mensch of eenig beest. Ook Will Green scheen het gehoord te hebben, want hij keerde plotseling zijn hoofd en toen weer terug, en keek scherp in de menigte alsof hij zocht iemand's oog te vangen. Er was een zeer lang man, staande naast den gevangene op het paard nabij den uitersten zoom van het gedrang, en die den teugel vasthield. Deze man, die wel gewapend was, zag ik opkijken en iets tot den gevangene zeggen, die neerbukte en op zijn beurt tot hem scheen te fluisteren. De lange man knikte met het hoofd en de gevangene klom van zijn paard, dat een zuiverder gevormd, beter gebouwd beest was dan de anderen die aan de bende hoorden, en de lange man leidde hem rustig een weinig wèg van de menigte, besteeg hem, en reed weg noordwaarts in een stevigen draf.

Will Green keek gespannen naar dit alles, en toen de man

wegreed, glimlachte hij als iemand die tevreden is, en meent dat alles goed gaat, en zette zich zelf weer om naar den priester te luisteren.

Maar nu, toen John Ball had opgehouden met spreken, en na een nieuw geschreeuw, en een geruisch van opgewonden vreugde en hoop dat volgde, was er weder stilte, en toen de priester zich weder stelde om te spreken, hield hij op en wendde zijn hoofd naar den wind, alsof hij iets hoorde, wat ik zeker hoorde, en waarschijnlijk iedereen in de menigte, ofschoon het niet al te luid was, ver als geluiden dragen op zulke heldere rustige avonden. Het was de hoefslag van een paard, in een handgalop naderend langs den grazigen hoogen weg; en ik wist dat het de lange man moest zijn die terugkwam met tijding, de inhoud waarvan ik wèl gissen kon.

Ik keek op naar Will Green's gelaat. Hij lachte als iemand wien iets wèl bevalt, en zei zacht terwijl hij tot mij knikte: „Ja! zullen wij den grijzen gans van avond zien vliegen?"

Maar John Ball zeide met een sterke stem van het kruis: „Hoort de tijding op den weg, makkers! Houdt u te samen en ziet naar uw tuig; maar haast u niet, want geen zaak van belang zal het zijn. Ik weet dat er weinig macht is tusschen Canterbury en Kingston, want de heeren letten op Wat Tijler en zijn mannen noordwaarts van de Thames. Maar toch goed is het, goed is het!"

De menigte ging open en spreidde zich wat uit, en de mannen bewogen zich er in, sommigen een gordel aanhalend, sommigen de wapens aan hun zijde meer in het bereik van hun rechterhand brengend, en zij die bogen hadden ze spannende.

Will Green zette hand en voet tegen het groote welgevormde stuk gepolijst rood iepenhout, met zijn glanzende hoornen punten, dat hij droeg, en boog het met geen blijkbare inspanning; toen reikte hij met de hand over zijn schouder en haalde een lange pijl te voorschijn, glad, wit, wèl in evenwicht, met ijzeren hoofd met weerhaken aan het éene eind, een hoornen nok en drie sterke ganzeveeren aan het andere. Hij hield haar los tusschen den vinger en duim van zijn rechterhand, en daar

stond hij met een peinzenden blik op het gezicht, en in zijn handen een van de vreeselijkste wapens die een sterk man ooit heeft gedragen, de Engelsche lange-boog en pijl.

Maar al dien tijd kwam het geluid van de paardenhoeven naderbij, en dadelijk van den hoek van den weg tusschen de boomgaarden kwam onze lange vriend voor den dag; zijn gezicht rood in de zon nu bijna zinkend. Hij wuifde met de rechterhand toen hij in het gezicht van ons kwam, en riep: „Bijl en boog! bijl en boog" en de heele menigte wendde zich naar hem en hief een luid geschreeuw aan.

Hij toomde in bij den hoek van de menigte, en sprak met luide stem, zoo dat allen hem konden hooren:

„Makkers, dit zijn de tijdingen; straks toen onze priester sprak hoorden wij een hoorn blazen ver af; daarom vroeg ik den krijgsman dien wij gevangen hebben genomen en die nu onze wapenbroeder is, mij te zeggen waar het kon zijn dat volk zich verzamelde, en wie het waren; en hij deed mij weten dat misschien Sir John Newton zich roerde uit Rochester Castle; of misschien was het de schout en Rafe Hopton met hem; dus reed ik weg zoo hard ik kon naar Hartlip, en ik reed voorzichtig, en dat was goed, want toen ik kwam door een klein bosch tusschen Hartlip en Guildstead, zag ik daarachter een glans van staal, en ziedaar in het veld een troep, en een vaan met Rafe Hopton's wapen, en dat is blauw en daarop drie zilveren visschen: en een vaan met het schout's wapen, en dat is een groene boom; en dan nog een andere vaan met drie roode koeien, en van wie dat is weet ik niet.

Daar bond ik mijn paard in het midden van het bosch, en zelf kroop ik langs den dijk om meer te zien en wat te hooren; en ik hoorde niets waard te vertellen behalve nu en dan een grooten ridder sprekend tot vijf of zes anderen, en iets zeggend, waarin de woorden Londen, en Nicholas Bramber, en koning Richard voorkwamen; maar ik zag dat van krijgsknechten er een honderd konden zijn, en van boogschutters niet velen, maar van die vreemde arbalestiers*) misschien een vijftig; en zoo,

*) Schutters met den kruisboog.

alles meegerekend van dienaars en knapen, een driehonderd, wel gewapend en de zwaargewapenden van de besten. Waarachtig, vrienden, daar was ik pas een minuut geweest, toen de groote ridder zijn praten afbrak, en tot de menigte riep te blazen. „En laten wij eens gaan kijken wat die schooiers willen," zei hij; en daarna begonnen de mannen zich te verzamelen in een behoorlijke en geordende troep, en hun gezichten keerden zich hierheen maar ik liep naar mijn paard, en leidde het buiten het bosch aan de andere kant, en zoo in den zadel en weg langs de groene wegen; en ik werd niet gezien noch vervolgd. Past dus op, kameraden, want deze mannen zijn bezig te komen om met ons te spreken; er is geen overhaast noodig, maar wel spoed; want in een twintig of dertig minuten zullen wij er meer van hooren."

Op dezen tijd was een van onze best-gewapende mannen door de menigte gedrongen en stond nu bij het kruis naast John Ball. Toen de lange man gedaan had, was er verward gerucht van spreken voor een poos, en de menigte spreidde zich uit meer en meer, maar niet op een wanordelijke manier; de boogschutters zich samentrekkend naar de buitenzijde, en de bijldragers zich opstellend achter hen. Will Green stond nog naast mij, alsof hij wist waar hij en ik hadden te gaan.

„Makkers," sprak de hoofdman van het kruis, „waarschijnlijk zal deze storm niet langer leven dan de dag, als gij tenminste niet in een klomp samendringt, voor hun arbalestiers om pijlen in te schieten, en hun ridders om lansen in te werpen. Gaat tot aan het uiterste der tuinen en spreidt u daar zes voet tusschen man en man, en schiet, gij boogschutters, van achter de heggen, en gij met de bijlen en lansen houdt uw hoofden beneden den rand der heggen, of anders mocht, al zijn zij dik, een pijl zijn weg naar binnen vinden."

Hij grinnikte toen hij dit zeide, en er was lachs genoeg in de menigte om een beteren grap eer te hebben aangedaan.

Toen riep hij uit: „Hob Wright, Rafe Wood, John Pargetter, en gij Will Green, vooruit en bestuurt het boog-schieten, en gij Nicholas Woodyer zult staan onder mij Jack Shaw in het

commando over lansen en bijlen. Gregory Tailor en John Clerk, fijn en mooi zijt gij gekleed in de harnassen der baljuws van Canterbury, gij zult schitteren van ver; gaat gij met den banier op den weg, en de boogen aan beide zijden zullen u beschutten; maar toch springt, jongens, en over de heg met u wanneer de pijlen uw kant uitvliegen. Let op, goede vrienden, allen, dat het onze zaak is den weg te bestrijken, en hen tegelijk niet te laten binnendringen op onze flank; dus de helft rechts, de helft links van den weg. Schiet recht en hard, en verspilt geen adem met rumoer; laat de pees voor u schreeuwen! en ziet gij! acht het geen verlies van mannelijkheid uw lichaam met boom en bosch te schutten; want één van ons die weten is waard een honderd van deze trotsche gekken! Vooruit, jongens, en laat hun zien wat de grijze gans tusschen zijn vleugels draagt! Wacht ons hier, broeder John Ball, en bid voor ons als gij wilt; maar wat mij betreft, als God niet wil doen voor Jack Shaw wat Jack Shaw zou doen voor God als hij in hetzelfde geval was, dan zie ik geen hulp er in."

„Ja," zeide de priester, „hier zal ik u afwachten mijn broeders als gij terug komt; of als gij niet terug komt, hier zal ik den vijand afwachten. Vertrekt, en de zegen van de Broederschap zij met u."

Neêr sprong toen Jack Shaw van het kruis, en de heele menigte ging op weg zonder gerucht of haast, kalm en vastberaden naar het uiterlijk. Will Green leidde mij bij de hand alsof ik een jongen was, maar hij zeide niets, nauwlettend op zijn taak. Wij waren een vierhonderd man allen te samen; maar ik zei tot mij zelf dat zonder eenig voordeel van den grond wij verloren waren tegenover de zwaargewapenden van wie de lange Gregory Tailor ons verteld had; want ik had de een el lange pijl nog niet aan het werk gezien.

Wij en iets meer dan de helft van onze bende keerden ons in de boomgaarden aan de linkerhand van den weg, door welke de effen stralen van de lage zon helder schenen. De anderen namen hun stellingen in aan de rechterzijde ervan. Wij hielden ons tamelijk dicht bij den weg tot dat wij door alle tuinen waren

behalve door de laatste, waar wij tot staan werden gebracht door een heg en een dijk, achter welke een wijd-open bijna boomlooze ruimte lag, niet van bouwland, als aan de andere kant van de plaats, maar van weiland, de gemeene weide van het dorp. Een kleine stroom wond zich door de vlakte, met een paar wilgen hier en daar; er was slechts een draad van water in in dezen heeten zomertijd, maar zijn loop kon gemakkelijk gevolgd worden door het diepe blauwgroen der biezen die overvloedig in zijn bedding groeiden. Ganzen wandelden lui rond bij deze beek, en een kudde koeien, vergezeld door den stadsstier graasden rustig voort, hun koppen alle naar één zij gewend; terwijl een half dozijn kalven zij aan zij dicht bij elkaar marcheerden als een rij soldaten, hun staarten zwaaiend als in een soort van maat om de vliegen, van welke er een groote menigte was, af te houden. Drie of vier jongens en meisjes speelden daar in 't rond, lettend of niet lettend op het vee. Zij keken op naar ons toen wij den laatsten tuin binnendrongen, en liepen treuzelend weg naar het dorp. Niets leek naar vechten; maar toch klonk er vechten in de lucht, want nu hoorden wij den slag van de paardehoeven der ridders naar ons opkomend als het rollen van verren donder, en luider en luider wordend iedere minuut; wij waren niet te vroeg met ons voor hen gereed te houden. Jack Shaw was aan onze zijde van den weg, en met enkele gebaren en een woord of twee kreeg hij zijn mannen op hun plaatsen. Zes boogschutters bemanden de heg langs den weg waar de banier van Adam en Eva, rijzend boven de groene bladen der appelboomen, de komenden uitdaagde; en van de bijldragers hield hij er ook goed wat gereed om den weg te bewaken in geval de vijand met het paardevolk zou trachten door te breken. De weg, die geen Romeinsche was, geleek, moet gij wel onthouden, weinig op de harde vlakke landwegen waaraan gij gewend zijt; het was niets dan een spoor tusschen de heggen en velden, gedeeltelijk met gras begroeid, en diep ingesneden door de voren gehard door de droogte van den zomer. Er was een stapel takkebosschen en klein hout aan de andere zijde, en onze mannen wierpen zich

daarop en zetten zich aan het werk om den weg over dwars af te palen als een ruwe verdediging tegen de ruiters.

Wat er verder op den weg zelf gebeurde had ik niet veel tijd om op te merken, want onze boogschutters verspreidden zich langs de heg die op de weide uitzag, een zes voet latend tusschen man en man; de rest van de bijldragers gingen met de schutters, en hielden halt in troepjes van een half dozijn langs hun linie, zich gereed houdend om de schutters te hèlpen als de vijand mocht opdringen onder hun schoten, of om te loopen, om de lijn te verlengen in geval zij zouden trachten onze flank te overvleugelen. De heg voor ons was hagedoorn. In Februari was hij sterk geschoren geworden, en was nu stijf en dik. Hij stond op een laag dijkje; buitendien was het oppervlak van de boomgaard een dertig duim hooger dan die van het veld, en de greppel een twee voet dieper dan het gezicht van het veld.

Het veld wendde zich rond tot voorbij de kerk, het vierde van een cirkel makend rondom het dorp, en aan 't westelijk eind er van waren de doelen, vanwaar het volk van het schieten kwam toen ik het eerst de dorpstraat intrad.

Alles te samen scheen de weg aan mij, die niets van den oorlog wist, verdedigbaar genoeg. Ik heb gezegd dat de weg, langs welke Lange Gregory kwam met zijn tijding noordwaarts liep; en dat was zijn algemeene richting; maar zijn eerste strekking was bijna oost, zoo dat de lage zon niet in de oogen van een van ons was en waar Will Green zijn post nam, en ik met hem, was hij bijna in onzen rug.

HOOFDSTUK VI.

HET GEVECHT AAN HET EINDE VAN HET DORP.

Onze mannen waren naar hun plaatsen gegaan kalm en koel genoeg, en aan scherts en lach geen gebrek. Toen wij langs de heg op den weg gingen, hadden de leiders bladerige twijgen van de lage eikenstruiken daarin getrokken en ze voor een

verzamelteeken op hun mutsen en helmen gezet, en twee of drie van hen hadden horens om te blazen.

Toen Will Green op zijn plaats was, die een dertig el verwijderd was van waar Jack Straw en de bijldragers in den hoek stonden van de twee heggen, de haag aan den weg, en die tusschen den tuin en het veld, keek hij rechts en links van zich een oogenblik, en wendde zich toen tot den man aan de linkerkant en zeide:

„Zie eens, maat, als gij onze horens hoort blazen, doe dan geen vragen, maar schiet recht en hard naar wàt ook tot ons komt, totdat gij meer hoort van Jack Straw of van mij. Zegt dat voort."

Toen keek hij naar mij en zeide:

„Nu, man van Essex, gij deed het best met dadelijk buiten schot te gaan zitten: waarachtig ik weet niet waarom ik u hierheen heb gebracht. Wilt gij niet terug naar het kruis, want gij hebt weinig van een strijder?"

„Neen, zei ik, ik wil het spel zien. Wat zal er van komen?"

„Weinig," zeide hij, „wij zullen misschien een paard of twee neerschieten. Ik zal u zeggen, daar gij waarschijnlijk nooit een gevecht gezien hebt, zooals ik er eenige gezien heb, deze ridders kunnen niet hard loopen noch naar het spel, noch van het als zij te voet zijn; en als zij te paard aanvallen, wat zal mij beletten een pijl te schieten n het arme beest. Maar met u, neer op de bloempjes, want wat schieten zal er eerst zijn."

Terwijl hij sprak was hij bezig zijn gordel en ander tuig af te nemen, en zijn kleed, waarna hij zijn pijlkoker op den grond legde, zich weder gordde, zijn bijl en beukelaar aan zijn gordel deed, en zijn verdere kleeding ophing aan den naasten boom achter ons.

Toen opende hij zijn pijlkoker en nam er een twee dozijn pijlen uit, die hij in den grond naast zich stak, klaar voor zijn hand. De meesten der boogschutters in het gezicht waren bezig hetzelfde te doen.

Toen ik naar de huizen keek zag ik twee of drie vroolijke gestalten zich door de boomgaarden bewegend, en bemerkte

dadelijk dat het vrouwen waren, alle min of meer gekleed als het meisje in de Roos, behalve dat twee of drie van haar witte mutsen op het hoofd droegen. Hun komen daar was duidelijk, want elk droeg een bundel pijlen onder haar arm.

Een van haar kwam recht op Will Green af, en ik kon terstond zien dat zij zijn dochter was. Zij was groot en sterk gebouwd, met zwart haar als haar vader, wel knap, maar geen groote schoonheid; maar toen zij ontmoetten lachten haar oogen zelfs nog meer dan haar mond, en deden haar gelaat zeer lief en vriendelijk schijnen, en de lach werd beantwoord op een manier zoo grappig gelijk aan haar vaders gelaat, dat ook ik lachte van vriendschap en plezier.

„Wel, wel, meisje", zeide hij, „denkt gij dat hier een slag als Crecy te wachten is, dat gij al deze artillerie brengt? Ga terug, meisjelief, en zet de pot op 't vuur; want dat zullen wij noodig hebben als wij thuis komen, ik en deze zanger hier."

„Neen", zeide zij, mij vriendelijk toeknikkend, „als dit geen Crecy zal worden, mag ik dan blijven om te kijken, evengoed als de zanger, daar hij geen zwaard noch lans heeft."

„Lieveling", zeide hij, „ga gauw naar huis. Dit spel is maar weinig, maar toch zoudt ge er in bezeerd kunnen worden; en vertrouw mij, de tijd kan komen, hartje, wanneer zelfs gij en zulken als gij een zwaard of een lans zult houden. Eer de maan een schaduw werpt, zullen wij terug zijn."

Zij keerde zich dralende om, niet zonder tranen op haar gelaat, legde de schoof pijlen aan den voet van den boom, en repte zich weg door de boomgaard. Ik was op het punt iets te zeggen, toen Will Green zijn hand ophield, alsof hij ons vroeg te luisteren. Het geluid der paardehoeven had, na dichter en dichter gekomen te zijn, plotseling opgehouden, en een verward gemurmel van stemmen had de plaats ervan ingenomen.

„Nu op den grond, en schut u ouwe jongen", zeide Will Green „de dans zal gauw beginnen en zoo dadelijk zult gij de muziek hooren."

Waarlijk, toen ik mij neer liet glijden, bij den heg, dichtbij waar ik had gestaan, hoorde ik den harden twang van de

boogpeezen, een, twee, drie, bijna tegelijk, van den weg, en zelfs het „wioe—" van de pijlen, ofschoon dat in een oogenblik verloren ging in een verward en dreigend geschreeuw van de andere zijde, en weder klonken de pezen, en dit keer volgde er een ver gekletter van wapenen, en tegelijk daarmede die gil van een sterk man, die uit zijn keel komt zonder zijn wil en zóó verschillend is van zijn gewone stem, dat iemand daarin gissen kan wat de verandering is des doods. Toen voor een wijl was er bijna stilte; noch bliezen onze horens, ofschoon een half dozijn van onze bijlmannen op den weg waren gesprongen, toen de bogen voor het eerst schoten. Maar terstond kwam er een groot geschrei van trompetten en horens van de andere zijde, en daarmede golfde als 't ware een rivier van staal en heldere rokken in het veld voor ons, en nog bliezen hun horens, toen zij zich spreidden naar links van onze linie; het vee in de weide, tot nu toe rustig grazend, scheen onnoozel verschrikt door het plotseling geraas, en rende rond, de staart in de lucht en luid loeiend; de oude stier met zijn kop een weinig omlaag, en zijn stugge pooten stevig geplant, dreigend grommend; terwijl de ganzen bij de beek wegwaggelden, gaggelend en snaterend; wat ons alles zoo vreemd scheen, te samen met de bedreiging van plotselingen dood, die uitklonk uit de heldere slagorde tegenover ons, dat wij hardop lachten, de meesten van ons, en Will Green deed zijn hoofd omlaag in nabootsing van den stier en gromde als hij, waarbij wij nog meer lachten. Hij wendde zich om naar mij, terwijl hij zijn pijl op de pees legde, en zeide:

„Ik wou ze waren juist vijftig pas nader, en zij bewegen niet. He! Jack Shaw zullen wij schieten?"

Want de laatstgenoemde was nu dicht bij ons; hij schudde zijn hoofd en zeide niets terwijl hij stond, kijkende naar de rij der vijanden.

„Vrees niet of het zijn de rechten, Jack" zei Will Green.

„Ja, ja," zei hij, „maar wacht een oogenblik; zij konden van den weg niets maken, en twee van hun geharnasten hadden een boodschap van de grijze ganzeveer. Wacht, want zij zijn

den weg niet overgestoken naar onze rechterhand, en hebben misschien onze makkers aan den anderen kant niet gezien, die nu in hinderlaag op hen liggen.”

Ik keek scherp naar den man. Hij was een groote, gespierde, en breedgeschouderde kerel, gekleed in een schoone wapenrusting van helder staal die zeker niet gemaakt was voor een landman, maar daarover had hij een gewoon linnen blouse of hemd, zooals onze veldarbeiders nu dragen of plachten te dragen, en in zijn helm droeg hij in plaats van een veer een wisch van weitenstroo. Hij droeg een zware bijl in zijn hand behalve het zwaard waarmede hij omgord was, en om zijn nek hing een groote hoorn om te blazen. Ik behoor te zeggen dat ik wist dat er op zijn minst drie „Jack Shaws” onder de broederschap der ontevredenen waren, een van welke was over in Essex.

Toen wij daar wachtten, elke boogschutter met zijn pijl genokt op de pees, ontstond er beweging in de rij tegenover ons, en terstond kwam er uit een klein troepje van drie mannen, de middelste te paard, de twee anderen gewapend met zwaarden met lange grepen; alle drie wèl gehuld in harnas. Toen zij nader kwamen kon ik zien dat de ruiter een tabbaard had over zijn wapenrusting, vroolijk geborduurd met een groenen boom op een gouden grond, en in zijn hand een trompet.

„Zij zijn gekomen om ons te sommeeren. Wilt gij dat hij spreekt, Jack?” zei Will Green.

„Neen”, zei de ander; „maar toch zal hij eerst een waarschuwing hebben. Schiet, wanneer mijn horen blaast!”

En met die woorden kwam hij tot de haag, klom er over, langzaam om zijn rusting en stelde zich een paar dozijn el buiten in het veld. De man te paard zette zijn trompet aan zijn mond en blies een langen stoot, en nam toen een rol in zijn hand en deed alsof hij iets voor ging lezen; maar Jack Straw hief zijn stem op en schreeuwde:

„Doe het niet, of gij zijt een kind des doods. Wij willen geen vervloekte rechtsgeleerden en hun schapevellen hier! Ga terug tot hen die u zonden.—”

Maar de man viel in de rede met een heesche stem:

„HO! GIJ VOLK! wat wilt gij verzamelend in de wapenen?”

Toen riep Jack Straw:

„Heer Gek, houd u stil totdat gij mij gehoord hebt, of anders schieten wij in eens. Ga terug tot hen die u zonden, en zeg hun, dat wij, vrije mannen van Kent, op weg zijn naar Londen om te spreken met koning Richard, en hem te vertellen, wat hij niet weet; namelijk, dat er een zeker soort van gekken en verraders aan het rijk is, die ringen om onze nekken zouden willen leggen en beesten van ons maken, en dat het zijn recht en zijn plicht is om te doen zooals hij zwoer toen hij gekroond werd en gezalfd te Westminster op den Doemsteen, en deze dieven en verraders te loochenen; en als hij te zwak is, dan zullen wij hem helpen; en als hij geen koning wil zijn, dan zullen wij er een hebben die wel wil, en dat is de Koning's zoon van den Hemel. Nu daarom, als iemand ons weerstaat op onze wettige tocht nu wij gaan om te spreken met onzen eigen koning en heer, laat hem oppassen. Breng dit woord terug aan hen die u zonden.

Maar gij, luister, gij bastaard van een inktig schapevel! pak u voort en draal niet; drie maal zal ik mijn hand opheffen, en de derde maal zorg voor uzelf, want dan zult gij hooren het losgaan van onze peezen, en daarna niets meer totdat gij den duivel hoort u welkom heetend in de hel.”

Onze makkers schreeuwden, maar de afgezant begon weer, maar toch met een trillende stem:

„HO! GIJ VOLK! Wat wilt gij verzamelend in de wapenen? Weet gij niet dat gij doet of zult doen groot nadeel aan des konings leenheeren?”

Hij hield op; Jack Straw's hand was voor de tweede maal gedaald. Hij keek naar zijn mannen rechts, en wendde toen den teugel en wendde de staart, en schommelde weg naar de hoofdtroep op zijn snelst. Groot gelach klaterde langs onze geheele linie terwijl Jack Straw terugklom in de boomgaard ook grinnekend.

Toen zagen wij meer beweging in de lijn der vijanden. Zij spreidden de boogschieters en arbalestiers naar onze

linkerkant, en de mannen in harnas en anderen verspreidden zich ook wat meer onder de drie vanen van welke Lange Gregory ons verteld had, en die ons duidelijk genoeg waren in den helderen avond. Terstond daarop zag de bewegende slagorde ons aan, en de boogschutters gingen aan het loopen in een snellen pas op ons af, de geharnasten zich een weinig terughoudend achter hen. Ik wist nu dat zij al dien tijd binnen schot waren geweest, maar onze mannen wilden niet schieten voordat hunne eerste schoten zeker waren, evenals dat half dozijn op den weg, toen, zooals zij mij later vertelden, een troep van hunne zwaargewerpenden een vertooning hadden gemaakt van aan te vallen.

Maar nu zoodra als die mannen recht op ons begonnen te komen, zette Jack Straw zijn horen aan zijn lippen en blies een luiden ruwen stoot die weerkaatst werd door vijf of zes andere langs de boomgaard-haag. Ieder man had zijn pijl op de pees; ik zag naar hen, en naar Will Green vooral; hij en zijn boog en de pees schenen één stuk, zoo gemakkelijk oogenschijnlijk trok hij den nok van den pijl naar zijn oor. Een oogenblik, waarin hij mikte, en toen — o toen versta ik de beteekenis van het ontzag waarmede de oude dichter spreekt van het lossen van god Apollo's boog; want vreeselijk inderdaad was het gemengde geluid van de klinkende pees en de zwirrende pijl zoo dicht bij mij.

Ik lag nu op mijn knieën recht vóór Will en zag alles duidelijk; de arbalestiers (want geen schutters met den langen boog waren tegenover onze plaats) hadden alle heldere stormkappen en stevige lijfbekleeding van gekookt leer met metalen knoppen, en toen zij naar ons toe kwamen, kon ik over hunne schouders groote houten schilden zien hangen op hun ruggen.

Verder aan onze linkerhand hadden hunne lange bogen bijna even snel als de onze geschoten, en ik hoorde of scheen te hooren de vlucht van de pijlen door de takken der appelboomen en den gil van een man daarbij: maar bij ons was de lange boog de kruisboog vóór geweest; één van de arbalestiers viel rechtuit, zijn groot schild neerklettend op hem, en bewoog zich niet meer;

terwijl drie anderen getroffen werden en terugkrabbelden naar de achterhoede. De rest hadden hun bogen geschouderd en mikten, maar ik dacht, onvast; en voor dat de trekkers waren overgehaald had Will Green weer aangelegd en losgelaten, en niet weinig anderen van ons volk; toen kwam de houten hagel van de schichten ratelend door de takken, maar alle over ons hoofd en niemand geraakt.

De volgende maal dat Will Green zijn pijl oplegde trok hij af met een groot geschreeuw, dat al onze makkers overnamen; want de arbalestiers, in plaats van zich op hun plaatsen om te wenden gedekt door hun groote schilden en hun kruisbogen op te winden voor een tweede schot, zooals de gewoonte van die soldaten is, liepen samengeschoold naar hunne zwaargewapenden, onze pijlen dompende in hun schilden terwijl ze liepen: ik zag er vier op den grond liggen dood of erg gewond.

Maar onze schutters schreeuwden weder, en hielden aan, ieder zijn pijlen uit den grond plukkende, en aanleggend en loslatend snel maar beraden op de rij voor hen; waarlijk, nu was het de tijd voor deze vreeselijke schutters, want zooals Will Green mij later vertelde zij rekenden altijd te dooden door laken of lêer op vijfhonderd el, en zij hadden de kruisbogen laten komen bijna binnen driehonderd, en dezen waren nu allen vermengd en verward met de zwaargewapenden op nauwelijks vijfhonderd el afstand; en naar allen schijn, behandelden deze laatsten hen ook niet al te goed, maar schenen hen te bewerken met de schachten van hun lansen, in hun boosheid over de armoe van het spel; zoodat zooals Will Green zeide, het was als schieten op hooibergen.

Dit alles, moet gij wel begrijpen, duurde slechts een paar minuten, en toen onze mannen heel koel, als goede werklieden bij vredig werk, een paar minuten meer geschoten hadden, scheen de linie der vijanden wat klaarder te worden; de pennoen met de drie koeien vertoonde zich in het front en drie mannen gewapend van het hoofd tot de voeten in glanzend staal, behalve hun korte lijfrokken schitterend van borduursel, waren er bij. Een van hen (en hij droeg de drie koeien op zijn rok)

keerde zich om en gaf een commando, en een toornig geschreeuw ging op uit hen, en zij kwamen stevig op ons toe, de man met de roode koeien op zijn rok hen leidend, een groot bloot zwaard in zijn hand; gij moet weten zij waren alle te voet; maar toen zij nader kwamen zag ik hun paarden geleid door dienaars en pages langzaam achter hen aankomen.

Will Green sprak de waarheid dat de geharnasten niet hard loopen naar of van den slag; zij naderden niet sneller dan een haastige stap, hun wapenen kletterend om hen en de klank der boogen en het gefluit der pijlen al dien tijd niet ophoudend, maar aanhoudend als de vaart van den westerstorm, terwijl van tijd tot tijd de ridders schreeuwden „Ha! ha! er uit! er uit! Kentsche dieven!”

Maar toen zij dichtbij waren schreeuwde Jack Straw: „Bijlen in ’t veld! bijlen in ’t veld!”

Toen renden al onze bijlmannen aan en sprongen over de haag in de weide en stonden stout langs de greppel onder onze bogen, Jack Straw in het front zijn groote bijl hanteerend. Toen wierp hij hem in zijn linkerhand, greep zijn hoorn en blies hem luid. De mannen in harnas trokken vast nader, sommigen vielen onder den pijlenstorm, maar niet velen; want al was het doelwit groot, het was hard, daar zelfs de lange pijl goed bewerkte harnasplaten niet kon doorboren, en er was veel harnas onder hen. Daarbij schoten de arbalestiers weder, maar hoog en op den gis, dus deden ze ons geen kwaad.

Maar terwijl deze soldaten, wijs geworden in den Franschen oorlog, nu naderkwamen, en onze schutters hun bogen neerwierpen en hun korte zwaarden trokken, of hun bijlen hanteerden, zooals Will Green deed, mompelend „Nu moet Hob Wright’s gereedschap het spel eindigen” terwijl dit gaande was, zie, plotseling een vlucht van pijlen van onze rechterhand op de flank van de slagorde der krijgslieden, wat hen even tot staan bracht; niet omdat het veel mannen doodde, maar omdat zij begonnen te bedenken dat hun vijanden vele waren en overal rondom hen; toen scheen de haag aan de rechterzijde levend van gewapende mannen, want al wat zwaard of bijl kon dragen

was daar; ook iedere boogschutter sprong over onze haag zwaard of bijl ter hand, en met een groot geschreeuw renden bijldragers, boogschutters, en alles, op hen in; half gewapend, ja, en half naakt sommigen van hen; sterk en stevig en lenig en licht toch, de woede van het gevecht en de hoop op betere tijden oplichtende hun harten tot niets hen kon weerstaan. Zoo was alles dooreengemengd, en voor een minuut of twee een verward geschreeuw waarboven een gekletter rees als het klinken van ijzeren platen, of het rumoer van de straat der kopersmeden in Florence; toen barstte het gedrang open en de geharnaste krijgers en heeren en ridders liepen schuilend en schuifelend naar hun paarden; maar sommigen wierpen hun wapens neer en wierpen hun handen in de lucht en riepen om genade en losgeld; en sommigen stonden en vochten wanhopig en versloegen eenigen totdat zij neergehamerd waren door vele slagen, en onder dezen waren de baljuws en de rechtsgeleerden en hun mannen, die niet konden loopen en geen genade hoopten.

Ik keek toe als op een schilderij en verbaasde mij, en mijn geest was gespannen om iets vergetens te bedenken, dat toch zijn spoor er in had achtergelaten. Ik hoorde het gerucht van de paardehoeven der vluchtende ruiters (de boogschutters en arbalestiers hadden zich verstrooid voor de laatste minuten van den slag) ik hoorde het verwarde geluid van lach en vreugde beneden in het weiland, en dicht bij mij de avondwind optillend de lichtere twijgen der boomen, en ver weg de vele geluiden van het rustige land, totdat licht en geluid beide voor mij begonnen te verflauwen en ik niets zag en hoorde.

Ik sprong aanstonds op mijn voeten en daar was Will Green vóór mij zooals ik hem het eerst gezien had in de straat met lijfrok en kap en het tuig aan zijn gordel en zijn ontspannen boog in zijn hand; zijn gelaat weer lachend en vriendelijk, maar misschien een zweem droevig.

„Wel," zeide ik, „Wat is de sprook voor den zanger?"

„Zooals Jack Straw zei dat het zijn zou," zeide hij, „het eind van den dag en het eind van den slag," en hij wees naar het

schouwspel van den hemel boven de gedaalde zon; „de ridders gevlucht en de schout dood, twee van de rechtsgeleerden in het veld verslagen, en één gehangen: en wreed was hij om ze wreed te maken: en drie baljuws op den kop geslagen, dikke kerels en zoo geesteloos, dat niemand een brein in hun hersenpan vond; en vijf arbalestiers en een boogschutter dood, en anderhalf dozijn anderen, meest mannen terug uit de Fransche oorlogen, geen ander handwerk kennend dan vechten voor goud; en dit is het eind, waarvoor zij betaald worden. Wel, broeder, behalve de rechtsgeleerden die waarschijnlijk geen ziel hadden, maar alleen perkamenten akten en stukken, God hebbe hun ziel."

Hij viel aan 't peinzen; maar ik zeide: „Van onze Broederschap zijn er eenigen verslagen?" „Twee goede mannen van het dorp," zeide hij, „Hob Horner en Antony Webber, werden dadelijk gedood, Hob door een pijl en Antony in het handgemeen, en John Pargetter erg gekwetst in den schouder door een zwaard; en vijf meer van de Broederschap gedood in het handgemeen, en een paar bezeerd maar niet erg. En wat de dooden betreft, als God hun zielen rust geeft is het goed; want weinig rust hadden ze op aarde waarschijnlijk; maar wat mij betreft, ik verlang geen rust meer"

Ik keek naar hem en onze oogen ontmoetten elkander met niet kleine liefde; en ik verbaasde mij te zien hoe wrok en smart in hem streden met de vriendelijkheid van den man, en hoe duidelijk de teekens daarvan waren op zijn gezicht.

„Kom nu, vriend," zeide hij, „want ik vermoed dat John Ball en Jack Straw nog een woord tot ons te zeggen hebben aan het kruis, daar deze menschen hun spreken hebben afgebroken; daar zullen wij hooren wat wij morgen ter hand moeten nemen. En daarna zult gij eten en drinken in mijn huis voor dit keer, zoo nooit weder."

Dus gingen wij weder door de tuinen; en anderen waren rond en nabij ons, allen naar het kruis gewend terwijl wij over het bedauwde gras gingen, waarop de maan juist schaduwen begon te werpen.

HOOFDSTUK VII.

VERDERE WOORDEN AAN HET KRUIS.

Ik hernam mijn oude plaats op de treden van het kruis, Will Green naast mij, en boven mij weder John Ball en Jack Straw. De maan was nu half-weg aan den hemel, en de korte zomernacht was begonnen, vredig en vol geuren met juist zooveel geluiden buiten onze stille kring dat men de wereld buiten levend en gelukkig voelde.

Wij wachtten zwijgend tot wij John Ball gehoord hadden en de meedeeling van wat er te doen viel en aanstonds begon hij te spreken:

„Goede lieden, het is begonnen, maar niet geeindigd. Wie van U is dapper genoeg morgen den weg naar Londen te gaan?"

„Allen! Allen!" schreeuwden zij.

„Ja," zeide hij, „zóó dacht ik ook over U. En toch luister. Londen is een groote en kommervolle stad en 't mag zijn dat, als ge daarheen komt, zij U overgroot zal toeschijnen om mee te doen te hebben, wanneer ge gedenkt de kleine dorpen en de hutten vanwaar ge kwaamt.

Bovendien, als ge hier woont in Kent denkt ge misschien aan uw broeders in Essex of Suffolk en daarmee waarschijnlijk uit. Maar van uit Londen zult gij misschien krijgen een besef van geheel de wereld, en over-zwaar zal dat toeschijnen aan U, een klein en een zwak volk.

Niettemin zeg ik tot U, gedenkt de Broederschap, in de hoop waarop gij dezen dag overwonnen hebt, en wanneer gij komt te Londen weest wijs en behoedzaam, en dat is zooveel te zeggen als weest vermetel en dapper; want in deze dagen bouwt gij een huis dat niet omgeworpen zal worden en de wereld zal niet zijn te groot of te klein om het te omvatten: want waarlijk het zal zijn de wereld zelf vrij-gemaakt van boosdoeners voor vrienden om in te wonen."

Hij hield een poos op, maar zij luisterden nog, alsof er nog iets komende was. Toen zei hij:

„Morgen zullen wij den weg naar Rochester nemen; en waarschijnlijk ware het goed te zien wat Sir John Newton op het slot tot ons zal zeggen: want de man is geen kwaad man en heeft een tong wel gevormd tot spreken, en 't zou goed zijn dat wij hem uit het slot hadden en opweg met ons en dat wij een woord plaatsten in zijn mond om te zeggen tot den koning. En weet wel, goede vrienden, dat tegen wij te Rochester komen, wij zullen een groote schaar zijn en eer wij komen te Blackhearth een zeer groote schaar, en bij Londen Bridge, wie zal ons leger stuiten?

Daarom is er niets, wat ons kan verderven, behalve ons eigen zelf en ons luisteren naar zachte woorden van wie ons willen dooden. Zij zullen ons vragen huiswaarts te keeren en in vrede te wachten met onze vrouwen en kinderen, terwijl zij, de heeren en raadslieden en rechtsgeleerden raad en heil-middel bedenken voor ons, en datzelfde zal ook onze eigene dwaasheid ons vragen; en zoo we hiernaar luisteren zijn we verdorven inderdaad; want zij zullen vallen op onzen vrede met krijg, en onze vrouwen en kinderen zullen ze van ons nemen, en sommigen zullen zij geeselen en de anderen zullen zijn hun jukdieren — ja, en erger, want hun voedsel zal schaarscher zijn.

Naar dwazen luistert niet, hetzij zij gijzelve zijn of uw vijanden, want beiden zullen u brengen op een dwaalspoor.

Met de heeren onderhandelt niet want ge weet reeds wat zij zouden zeggen tot u en dat is: „Lomperd, laat mij je optoomen en je zadelen, en je kostwinning eten, die je verdient, en je harde namen toevoegen omdat ik je op-eet, en wat jou aangaat, spreek niet en doe niet dan zooals ik je gebied."

Dit alles is het eind van hun onderhandeling.

Daarom weest gij vermetel en nogmaals vermetel en ten derde maal vermetel! Omklemt de boog, hanteert de knods, trekt het zwaard, en valt aan in naam der Broederschap!"

Hij eindigde te midden van luide kreten, maar terstond werden kreten ten antwoord gehoord, en een groot geruisch van het blazen van hoornen en ik was verdacht op een nieuwe aanval;

en sommigen van hen in den drom begonnen hun bogen te spannen en hun bijlen te hanteeren, maar Will Green trok mij aan de mouw en zei:

„Vrienden zijn dit, naar het blazen van hun hoorns, ge zijt vrij voor deze avond, oude jongen.” En toen riep Jack Straw vanaf het kruis: „Zachtjens aan, vrienden! Dit zijn mannen van onze broederschap, en zij zullen uw gasten wezen deze nacht; zij komen van de heuvels aan deze kant van de Medway, en hier met ons om reden van den bedevaart-weg, en dat is de beste in deze streken, en dus de kortste naar Rochester. En vreest gij niet onverhoeds aangevallen te worden deze nacht — want ik heb gelast en uitgezonden bewakers voor de wegen, en noch eens mans zoon noch eener merrie zoon kan op ons komen onbespied. Nu, laat ons onze vrienden verwelkomen. Waarlijk, ik verwachtte ze een uur later en waren zij gekomen nog een uur eerder, eenige hoofden zouden nu liggen op het kille gras, die zullen liggen op het vederen-bed vannacht. Maar het zij zoo, daar alles wèl is!

Gaan wij nu huiswaarts naar onze huizen en eten en drinken en slapen wij deze nacht, zoo ook nooit weder, tusschen de menigte van vrienden en makkers; maar bedaard en zonder zwelgerij, daar er zooveel werk nabij is. Buitendien zegt de priester, draagt gijlieden de dooden zoowel vrienden als vijanden in het koor der kerk, en daar zal hij deze nacht bij ze waken, maar laat na morgen de dooden de dooden begraven.”

Daarmede sprong hij neer van het kruis, en Will en ik beijverden ons en mengden ons onder de nieuw-gekomenen. Zij waren zoowat driehonderd sterk, gekleed en bewapend geheel zooals de lieden van ons dorp, behalve een half dozijn wier wapenrusting glinsterde koud als ijs onder de maanstralen. Will Green had spoedig een twaalf-tal van hen bij de mouw om met hem huiswaarts te gaan voor kost en bed, en toen verloor ik hem voor eenige minuten, en mij omwendend zag ik John Ball staan, achter mij peinzend ziend naar al het vertier en de vreugde der vroolijke hooglanders.

„Broeder van Essex,” zeide hij, „zal ik u wederzien van nacht?

Ik ben begeerig naar gesprek met u, want gij schijnt een te zijn die meer heeft gezien dan de meesten."

„Ja, zeide ik, zoo ge komt naar Will Green's huis, want daarheen ben ik genoodigd."

„Daarheen zal ik komen," zeide hij vriendelijk glimlachend, „en bij niemand anders. Kijk daar, Will Green ziet rond naar iets, en dat ben ik. Maar in zijn huis zal zijn gezang en gepraat van veel vrienden; en in trouwe, ik heb woorden in mij die vragen er uit te komen in een stil oord, waar zij mogen krijgen elk zijn eigen antwoord. Zoo ge niet bevreesd zijt voor doode lieden die levend en goddeloos waren dezen morgen, kom naar de kerk na het avondmaal en daar kunnen wij bespreken al wat we willen."

Wil Green stond naast ons eer hij gedaan had, met zijn hand op des priesters schouder, wachtend tot hij uitgesproken had; en toen ik ja knikte tot John Ball, zeide hij:

„Nu, heer priester, gij hebt genoeg gesproken deze twee of drie uur, en deze mijn nieuwe broeder moet vertellen en praten in mijn huis; en daar zal mijn dochter zijn wijsheid hooren, die zoo straks stil lag onder de heg toen de pijlen rondom waren. Zoo kom dan, en gij goede vrienden, komt."

Zoo keerden wij om gezamenlijk in de kleine straat; maar terwijl John Ball tot mij gesproken had, voelde ik wonderlijk alsof ik meer dingen had te zeggen, dan de woorden, die ik kende, konden helder maken, alsof ik behoefte had van andere menschen een nieuw woordenstel te krijgen.

Daarbij, toen wij nogmaals door de straat kwamen, was ik weer getroffen door de groote schoonheid van het tooneel, de huizen, de kerk met haar nieuw koor en haar toren van sneeuwwit in de manestralen; de kleedij en wapens van het volk, mannen en vrouwen, want deze laatsten waren nu onder de mannen gemengd; hun ernstige, sonore taal, en vreemde afgemeten spreekwijzen waren weer een wonder voor mij geworden en ontroerden mij schier tot tranen.

HOOFDSTUK VIII.

HET AVONDMAAL BIJ WILL GREEN.

Ik wandelde meê met de anderen, mijmerend alsof ik niet tot hen behoorde, tot we kwamen bij Will Green's huis. Hij was een van de rijkere pachters en zijn huis was een diergenen waarvan ik u vertelde, wier onderste verdieping gebouwd was van steen. Het was niet lang geleden gebouwd, en zeer proper en net. De aanval van verbazing had weer van mij afgelaten tegen dat ik het bereikte, anders zou ik u mogelijk een nauwkeuriger beschrijving er van geven want het was een mooie pachters-woning voor die dagen, wat zooveel te zeggen is als dat zij treffend schoon was. Het huis aan de andere kant van dit, het laatste huis van het dorp, was oud of zelfs uit een ander tijdperk, geheel opgebouwd van steen, en behalve een nieuw er aan gebouwd gedeelte — een hal scheen het — had het ronde bogen waarvan eenige sierlijk uitgehouwen. Ik wist dat dit het huis van den pastoor was, maar hij was een ander soort priester dan John Ball, en deels uit vrees, deels uit haat, was hij teruggekeerd tot zijn klooster met de twee andere koor-priesters die dat huis bewoonden; zoodat de mannen van het dorp, en voornamelijk de vrouwen, met vreugd er aan dachten hoe John Ball morgen de mis zou lezen in hun nieuw koor.

Will Green's dochter wachtte op hem aan de deur en vatte hem in een innige en vurige omarming en had een kus over voor elk van ons met dat al: een sterk meisje was zij, zooals ik gezegd heb, en lieflijk en aantrekkelijk ook. Zij schertste met haar vader, toch was 't gemakkelijk te zien dat zij het hart in de keel had. al dien tijd Daar was nog een jonger meisje zoowat twaalf zomers oud, en een knaap van tien jaar, die licht kenbaar waren voor zijn kinderen; ook een oude vrouw, die haar kost daar won, en in de huishouding hielp, en daarenboven drie lange jonge mannen die in huis kwamen nadat wij neergezeten waren, en die Will vriendelijk toeknikte. Zij waren wakkere en vlugge knapen, maar waren op het land geweest naar de beesten dien avond en hadden het spel niet gezien.

Het vertrek waarin wij kwamen was eigenlijk het huis, want het was het eenige gelijkvloers, maar een trap in den hoek voerde op naar de kamer of zolder boven. Het geleek veel op het vertrek in de Roos, maar was grooter; de kast schooner bewerkt, en met meer aardewerk er op, en sierlijker. Ook waren de muren, instee van gepaneeld te zijn, behangen met grove los-geweven stof van groene wol met vogels en boomen er in geweven. Bloemen waren in overvloed door de kamer gespreid, meest geel-bloeiende lisschen of irissen, maar in het venster-kozijn bij de deur was een kruik vol van dezelfde witte papavers die ik gezien had toen ik eerst ontwaakte; en de tafel was geheel gereed met spijs en drank, een groot zout-vat van tin in het midden, en met een wit tafel-kleed bedekt.

Wij zetten ons, de priester sprak zegen over de spijs in naam der heilige Drieëenheid, en wij sloegen een kruis en tastten toe. Er was overvloed van soep en vleesch, en brood en kersen; dus aten wij en dronken, en praatten luchtig samen tot wij voldaan waren.

Toch was het feest niet zoo vroolijk als had kunnen zijn. Will Green liet mij naast zich plaats nemen, en aan de andere zijde zat John Ball; maar de priester was eenigszins afgetrokken geworden, en zat als een man denkend over iets dat op het punt was te vluchten uit zijn gedachte. Will Green zag naar zijn dochter van tijd tot tijd en somwijlen overzagen zijn oogen het schoone vertrek als een die het liefhad en zijn vriendelijk gelaat werd somber, doch nimmer norsch. Toen de veehoeders in de hal kwamen vielen zij terstond aan 't vragen aangaande hen van de Broederschap die gedood waren in het gevecht, en over hun vrouwen en kinderen; zoodat voor een poos daarna, geen mensch trek had tot scherts, want zij waren een vriendschappelijk en goedhartig volk, en waren bedroefd zoowel om de dooden als om de levenden die lijden zouden door de dood van dien dag, zoo dan zaten we een tijd zwijgend. De ongeziene maan scheen helder over het dak van het huis, zoodat buiten alles stralend helder was behalve de zwarte schaduwen, ofschoon de maan niet kwam tot in het vertrek, en de witte muur van

den toren was het blankste en stralendste ding wat wij konden zien.

Wijd open waren de vensters, en de reuken der geurenvolle nacht dreven op ons in, en de geluiden der mannen aan hun maal of vroolijk samen zijnde in het dorp; en somtijds hoorden wij het gebrabbel van een uil in de boomen west-waarts van de kerk, en de scherpe schreeuw van een merel opgeschrikt door het naar buit zoekend hermelijndier of het ver-affe bulken van een koe in de hooggelegen graslanden; of de hoeven van een paard dravend op den weg der pelgrims, (en dit was een onzer wachters).

Zoo zaten we een tijdlang, en nogmaals kwam dit gevoel over mij van verbazing en vreugde om de vreemde en lieflijke gezichten, gemengd met gezichten en geluiden en geuren liefelijk inderdaad, doch niet vreemd, maar veeleer mij lang gemeenzaam.

Maar nu sprong Will Green op in zijn stoel daar hij met zijn dochter zat hangende over hem heen, haar hand in zijn dicht zwart krulhaar, en zij zachtjes weenende naar mij dacht; en zijn ruwe krachtige stem brak de stilte.

„Hoe nu, jongens en vrienden, wat scheelt ons? Zoo de ridders die dezen avond van ons wegvluchtten, terug-kropen en door het venster zagen, zij zouden meenen ons toch nog verslagen te hebben, en dat wij maar waren de schimmen der mannen die hen bevochten; wel is het waarlijk somtijds schoon te zitten met vrienden en den zomernacht voor ons te laten spreken en ons haar sprooken vertellen. Maar nu, lieveling, haal den beker en den wijn."

„Waarlijk" zeide John Ball, „zoo ge niet lacht al te veel thans, te meer zult ge lachen op den morgen na morgen, wanneer gij nader trekt tot het spel van kling en staal."

„Dat is zoo" zeide een der gasten uit het hoogland. „Zoo was het in Frankrijk toen wij daar vochten; en de avond voor het gevecht was ernstig en de morgen vroolijk."

„Ja," zeide een ander, „maar daar was het voor niets dat gij vocht, en morgen zal het zijn voor een schoone belooning."

„Het was voor ons leven dat we vochten," zeide de eerste.

„Ja," zei de ander, „voor uw leven en voor de vrijheid naar huis te keeren en de rechtsgeleerden te vinden bij hun wreed spel. Heidaar, Will Green, stel een dronk in over den beker!"

Want nu had Will Green een beker met wijn in de hand. Hij stond op en zeide: „Hier, dan, stel ik een dronk in op de arbeiders van Kent die onze ploegen maken tot zwaarden en onze snoei-messen tot speren! Drink in de rondte mijn vrienden!"

Toen dronk hij, en zijn dochter vulde den beker boordevol wederom en hij gaf hem mij aan. Toen ik hem nam bemerkte ik dat hij was van licht gepolijst hout met een zilveren band er om heen, waarin gegrift stond de spreuk „In naam der Drieëenheid vul den beker en drink mij toe". En al voor ik dronk, kwam het over mij te zeggen „Den dag van morgen en de schoone dagen daarna!"

Toen dronk ik een groote teug van den krachtigen rooden wijn en gaf hem verder; en ieder man sprak een dronk over den wijn, als „De weg naar Londen Bridge!" „Hob Carter," en zoo verder tot het laatst van allen John Ball dronk, zeggende:

„Tien jaar verder, en de vrijheid van de Broederschap." Toen zei hij, tot Will Green „Nu, Will, moet ik noodzakelijk gaan om de dooden te bewaken, beide vriend en vijand in de kerk daarginds; en wie van u wil biechten, laat hij tot mij komen daarheen in den morgen, noch zich onthouden, hoe kort het na zons-opgang moge zijn. En deze onze vriend en broeder van het water der Theems, hij is willig met mij te spreken en ik met hem, zoo dan wil ik hem bij de hand nemen; en dus behoede u God, makkers."

Ik stond op om hem te gemoet te gaan toen hij het hoofd der tafel òmging, en nam zijn hand. Will Green wendde zich tot mij en sprak:

„Ge zult toch bijtijds terugkomen, oude jongen; want vroeg in den morgen dienen we op te staan als we willen middagmalen te Rochester."

Ik stamelde toen ik hem van ja zeide; want John Ball zag mij aan wonderlijk met een halve glimlach, en mijn hart sloeg

angstig en vol vrees; maar rustig gingen wij naar de deur en zoo naar buiten in het heldere maanlicht.

Ik draalde een weinig toen wij over den drempel waren, en zag om naar het geel-verlichte venster en de gestalten der mannen die ik daarin zag, met een droefheid en een verlangen waarvoor ik mij geen reden wist te geven, daar ik zoo spoedig zou terugkeeren. John Ball haastte mij niet, verder te gaan, maar hield zijn hand op alsof hij mij noodde te luisteren. De lieden en gasten daarginds hadden hun somberheid afgeschud na ons vertrek, en waren vroolijk geworden, scheen het; want een der gasten, hij die vroeger gesproken had van Frankrijk, was een ballade begonnen te zingen over den krijg op een woeste droefgeestige wijs. Ik herinner mij de eerste regels die ik hoorde toen ik mijn hoofd weg-wendde en wij verder gingen naar de kerk:

Op een glanzig veld van Frankrijk
vochten wij op een morgen,
zoo lieflijk ligt het
geleund langs het water.
Daar was menige graaf die
mannen maaide in de menigt',
tusschen vaandels van vrijheere'
en scharen van ridders
en speerliede' en schouten
en spanners van den boog.

HOOFDSTUK IX.
TUSSCHEN DE LEVENDEN EN DE DOODEN.

Wij kwamen de kerk binnen door het zuid-portaal onder een boogvormige deur, zeer rijk besneden, en met beeldhouwwerk boven de ingang en onder de welving, dat, zoover ik kon zien bij het maanlicht, St Michael voorstelde en de draak. Toen ik kwam in de rijke schemering van het kerk-schip bemerkte ik voor 't eerst dat ik een der witte papavers in mijn hand had; ik moest haar genomen hebben uit de kruik bij het raam toen ik Will Green's huis verliet

Het schip was niet zeer groot, maar maakte een indruk van ruimheid; het was vrij oud, maar goed gebouwd en sierlijk; het dak van gebogen houten balken met lange dwars-liggers strekkend van muur tot muur. Er was geen licht in dan dat der maan binnen-stroomend door de vensters die in het geheel niet groot waren, voorzien van glazen omlijst met wit metselwerk, met hier en daar een klein figuur in diepe rijke kleuren. Twee grootere vensters waren juist gemaakt aan de oostzijde van elk dwarsschip, zoodat de kerk lichter werd naar het oosten toe, en ik zien kon al het versierings-werk op het groote scherm tusschen schip en koor, dat glans-vol schitterde van nieuwe schildering en verguldsel: een kaars schimmerde in de ruimte er boven, voor het groote kruisbeeld dat de geheele ruimte innam tusschen de zoldering en den boog van het koor. Er stond een altaar aan het oost-einde van ieder dwars-schip; dat aan de zuidzijde tegen den buiten-muur staande, dat aan de noordkant tegen een versierd kleurrijk-beschilderd paneel, want dit dwars-schip liep door aan het koor evenwijdig. Er waren een paar houten banken dicht bij dit tweede altaar, oogenschijnlijk pas vervaardigd, en schoon gesneden en gevormd; verder lag de vloer van het schip, dat geplaveid was met een vreemd plaveisel van geglazuurde tegels, precies als de kruiken die ik buiten had gezien onder het aarde-werk, geheel open, en de schachten der pijlers rezen op blank en liefelijk onder de maan als van uit een zee, donker doch van lichtglimpen bestreken.

De priester liet mij rond zien en talmen, toen hij het teeken des kruises gemaakt en mij het wijwater had gegeven, en toen zag ik dat op de muren voorgesteld waren allerhand geschiedenissen; een reuzige St Christoffel met zwarte baard, op Will Green gelijkend, was vlak bij het portaal waar door wij binnenkwamen, en boven de boog van 't koor een Laatste Oordeel, waarin de schilder gespaard had koningen noch bisschoppen, en waarin de rechtsgeleerde met zijn blauwe muts een der hoofd-figuren was in de groep die de duivel mêesleurde naar de hel.

„Ja," zeide John Ball, „'t is een kerk zoo sierlijk en schoon als ge er een vinden kunt tusschen Canterbury en Londen in zijn soort;

en toch ben ik in twijfel waar zij die dood zijn huizen, en waar zij zullen huizen nadat zij zijn gestorven, die dit huis bouwden voor God om te bewonen. God geve dat zij ten laatste schoongewasschen worden; waarachtig een van hen die thans nog leeft, is een onrein zwijn en een wreedaardige wolf. Zijt gij zoo gansch zeker, klerk, dat al zulken zielen hebben? en zoo dit aldus is, was het welgedaan van God ze te scheppen? Ik spreek zoo tot u, want ik denk ge zijt geen verklikker; en zoo ge het zijt, wat zou mij dat letten, daar ik niet denk terug te komen van deze reis?"

Ik zag hem aan en had als 't ware eenige moeite hem te antwoorden; maar eindelijk zei ik „Vriend, ik zag nimmer eene ziel, behalve in het lichaam; ik weet het niet".

Hij sloeg een kruis en zei „Toch weet ik dat eer vele dagen voorbij zijn, mijn ziel zalig zal zijn in de gemeenschap der heiligen, en vreugdvol zal zij wezen nog eer mijn lichaam opstaat van den dood; want wijselijk heb ik gewrocht in de wereld, en mij zijn welbekend vrienden die lang geleden uit de wereld gescheiden zijn, zooals St Maarten, en St Franciscus, en St Thomas van Canterbury, die mij zal voorspreken bij de hemelsche Broederschap, en ik zal in geenerlei wijze mijn loon verliezen."

Ik zag bedeesd naar hem terwijl hij sprak; zijn gelaat stond zacht en ernstig en gelukkig, en ik zou geen woord hebben willen zeggen om hem te bedroeven; en toch wellicht zagen mijn oogen verbaasd op hem: hij scheen het te merken en zijn zijn gezicht werd vragend: „Hoe oordeelt gij over deze dingen?" zeide hij: „waarom sterven de menschen zoo het anders is dan aldus?"

Ik glimlachte: „waarom leven zij dan?" zei ik.

Zelfs bij het witte maanlicht zag ik het bloed stijgen in zijn gelaat, en hij riep uit met een groote stem „om groote daden te volbrengen of te berouwen dat zij ooit geboren zijn".

„Ja," zei ik, „zij leven om te leven omdat de wereld leeft. Hij strekte zijn hand naar mij uit en greep de mijne, maar sprak niet meer, en ging verder tot we kwamen bij de deur, in het kruis-paneel; toen wendde hij zich tot mij met zijn hand

op de ronde klink, en zeide „Hebt ge vele dooden gezien?”

„Neen, maar weinigen,” zei ik.

„En ik vele,” sprak hij, maar kom nu en zie naar deze, naar onze vrienden eerst en dan naar onze tegenstanders, opdat ge niet heenblikt ze te zien, terwijl wij zitten en spreken over de dagen die zijn zullen op aarde eer de Dag van ’t laatste Oordeel komt,”

Toen opende hij de deur en wij gingen in het koor: een licht brandde op het hoog-altaar voor de hostie, en leek rood en vreemd in het maanlicht, dat door de groote nieuwe vensters scheen, wier glazen met geen voorstellingen of bloemen beschilderd waren; er stonden nieuwe koorstoelen voor de priesters en kapelaans waar wij binnen kwamen; rijker en schooner gesneden dan eenig kunstwerk dat ik nog gezien had, en overal was prachtige, heldere kleur en fijne sierlijke vormen. Onze dooden lagen vlak voor het hoog-altaar op lage baren, hunne gezichten allen met een laken overdekt, want sommigen hunner waren zwaar getroffen en gehouwen in het gevecht. Wij gingen tot hen en John Bull nam het laken van het gezicht een hunner weg; hij was door een pijl in het hart getroffen en zijn gezicht stond kalm en zacht. Hij was een jong man geweest, welgevormd en bevallig, met bijna wit, vlaskleurig haar; hij lag daar in de kleeren, waarin hij gevallen was, zijn handen gevouwen over zijn borst, een houten kruis vasthoudend. Zijn boog lag aan de eene zijde van hem, zijn pijlkoker en zwaard aan de andere.

John Ball sprak tot mij, terwijl hij de punt van ’t laken ophield: „Wat zegt gij klerk, is uw hart bedroefd als gij hiernaar kijkt, hetzij om den man zelf; of om u en den tijd dat gij zult zijn, zooals hij nu?

Ik zei, „neen, ik voel geen droefenis hiervoor; want de man is niet hier; dit is een verlaten huis en de meester is er uit weggegaan. Waarlijk, dit is voor mij slechts als een wassen beeltenis van een man, neen, zelfs niet dat, want ware het een beeltenis, dan zou het de beeltenis zijn van den man, zooals hij was, toen hij in ’t leven ging,

Maar hier is geen leven noch gelijkenis van leven; en ik ben

er niet door aangedaan. Ja zelfs ben ik meer getroffen door 's mans kleeren en strijdrusting — daar is meer leven in dan in hem."

„Dat is zoo", zeide hij, maar bedroeft gij u niet om uw eigen dood wanneer ge op hem ziet?

Ik zeide: „En hoe kan ik mij bedroeven om dat, waarover ik zelfs niet denken kan? Bedenkt, dat terwijl ik leef ik niet kan denken dat ik sterven zal, of gelooven in den dood, ofschoon ik wel weet, dat ik zal sterven — ik kan mijzelf alleen denken al levende op een nieuwe wijze."

Weer zag hij mij als 't ware vragend aan; toen verhelderde zijn gelaat terwijl hij zei: „Ja waarlijk, en dit is 't wat de Kerk onder sterven begrijpt, en naar ditzelfde zie ik uit — en dat ik hiernamaals zal zien al de daden die ik volbracht heb in het lichaam, en wat zij in waarheid waren, en wat uit hen zal ontstaan; en immer zal ik zijn een lidmaat der Kerk, en dat is de Broederschap, zoowel dan als thans."

Ik zuchtte terwijl hij sprak; toen zeide ik: Ja ongeveer in deze wijze hebben het meerendeel der menschen gedacht, daar geen man zich kan voorstellen niet-te-zijn; en ik herinner mij dat in de sagen der Noren hun gemeenzaam woord om te zeggen dat een man gestorven is, luidt: „Hij veranderde zijn leven."

„En denkt gij dit ook?"

Ik schudde het hoofd en zei niets.

„Wat hebt ge hiervan te zeggen, vroeg hij; want er schijnt iets tusschen ons beiden als 't ware een muur, die ons scheidt.

„Dit, zeide ik, dat ofschoon ik sterf en verga, toch het menschdom leeft, daarom verga ik niet, daar ik een mensch ben — en zoo ook denkt gij, mijn vriend, of tenminste zoo doet gij daar gij thans bereid zijt te sterven in smart en pijnen, eerder dan trouweloos te zijn aan de Broederschap; ja eerder dan te falen om voor haar te verrichten zooveel ge kunt; terwijl, zooals gij zelf gezegd hebt aan het kruis, met een paar woordjes gesproken en wat bemantelen der waarheid, met een paar duiten betaald, en een paar missen gezongen ge kondt verkregen hebben een goede plaats op deze aarde en

in dien hemel. En zoolas gij doet, zoo nu doet menig arm man ongenoemd en ongekend, en zal zoo doen zoolang de wereld duurt: en zij die minder doen dan dit, falen door vrees, en zijn beschaamd over hun lafheid; en verhalen zichzelve allerlei bedenksels om zich te bedotten, daar zij anders zich te veel zouden schamen om te leven. En vertrouw dat zoo dit niet aldus ware, de wereld niet leven zou, maar zou sterven, verstikkend in haar eigen vuil. Is de muur tusschen ons weg, vriend?"

Hij glimlachte, tewijl hij naar mij zag, vriendelijk, maar bedroefd en beschaamd, en schudde het hoofd

Toen na een poos zei hij. „Nu gij hebt gezien de beeltenis van wat onze vrienden waren, kom en zie de beeltenis van wat onze vijanden zijn geweest.

Zoo dan leidde hij den weg door het zij-paneel in de kruisgang van het koor en daar op het plaveisel lagen de lichamen der tegenstanders, hun wapenen van hen genomen en zij ontdaan van hun rusting, maar niet verder van hunne kleederen; en van hunne gezichten de meeste maar niet alle, bedekt. Aan de oostkant van den kruisgang stond weder een altaar, bedekt met een rijk kleed, bewerkt met prachtige versiering, en de muur er tegenover was vol loofwerk, in de middelste nis er van bevond zich de figuur met goud in kleur beschilderd van een vroolijken, bereden ridder, zijn eigen mantel in tweeën snijdend met zijn zwaard om een lap ervan te geven aan een half-naakten bedelaar.

„Kent gij eenigen dezer lieden," vroeg ik.

Hij zeide „Sommigen er van zou ik kennen, zoo ik hun gezichten zag; maar laat dat zijn."

„Waren zij slechte menschen," vroeg ik.

„Ja," zei hij, „twee of drie van hen. Maar ik wil u niet over hen spreken; laat St Maarten wiens huis dit is, hun leven verhalen zoo 't hem behaagt. Wat de rest betreft, zij waren ongelukkige dwazen, of anders lieden die hun brood verdienen moesten hoe dan ook, en tot deze slechte wijze van het te verdienen gedreven werden. God hebbe hun ziel! Ik wil niets over vertellen, neen zelfs niet aan God.

Zoo stonden we peinzend een korte wijle, ik niet schouwend naar de dooden, maar naar de wonderlijke schilderingen op den muur, die rijker en dieper van kleur waren dan die in 't kerkschip; tot eindelijk John Ball zich tot mij wendde en zijn hand legde op mijn schouder. Ik schrok op en zeide „Ja, broeder; nu moet ik wederkeeren naar Will Green, daar ik beloofde zulks tijdig te doen".

„Nog niet, broeder," zeide hij; „ik heb u nog veel te zeggen en de nacht is nog jong. Laat ons gaan zitten in de bank der kapelaans, en laat ons vragen en antwoord geven over dingen aangaande de wijze van deze wereld der stervelingen, en van dit land waarin wij wonen; want nogmaals het schijnt mij van u, dat ge dingen gezien hebt die ik niet zag, en niet kon aanschouwd hebben." Met dit woord leidde hij mij weerom in het koor, en wij zetten ons weer zij aan zij in de banken aan de west kant, tegenover het hoogaltaar en het groote oostelijke venster. Het koor werd thans langzaam duisterder daar de maan zich door de hemelen wond; maar toch gaf zij nog schemering, zoodat ik de dingen om mij heen nog zien kon ondanks de glans van het groote venster tegenover ons; en deze maanschemering zou duren, wist ik, tot de korte zomernacht voorbij was, en de morgen-schemering ons begon te ontdekken de kleuren van alle dingen om ons heen.

Aldus zaten wij, en ik zamelde mijn gedachten om aan te hooren wat hij spreken zou, en ik beproefde te bedenken waarover ik hem vragen zou; want ik dacht van hem als hij van mij, dat hij gezien had dingen die ik niet kon hebben aanschouwd.

HOOFDSTUK X.

DIE TWEE SPREKEN OVER DE DAGEN DIE KOMEN ZULLEN.

„Broeder," sprak John Ball, „hoe oordeelt ge over ons waagstuk? Ik vraag niet of ge denkt dat we recht hebben het spel te wagen als mannen, maar of wij, als mannen wagende, als mannen zullen verliezen."

„Waarom vraagt ge me," zei ik, „hoeveel verder dan deze kerk kan ik zien?"

„Veel verder," sprak hij, „want ik weet dat ge een geleerde zijt en boeken hebt gelezen; en daarbij, hoe, dat kan ik niet uitspreken, weet ge meer dan wij; alsof voor u de wereld langer geleefd had dan voor ons. Verberg dus niet wat ge in 't hart draagt, want ik denk, na deze nacht zal ik u niet meer zien, tot wij samenkomen in de hemelsche Broederschap.

„Vriend," sprak ik, „vraag mij wat gij wilt; of liever vraag gij de jaren die komen, een weinig te verhalen van hun loop; en toch lijkt mij dat gij zelf daarvan eenige gedachte hebt."

Hij zette zich rechter, steunend op de leuning der bank en zag mij vlak in 't gelaat, en sprak tot mij: „Is het toch zoo dat ge geen man zijt in het vleesch maar tot mij gezonden zijt door den Heer der Broederschap, en den zoon van den koning der hemelen om uit te spreken wat zal geschieden? Zoo dit zoo is zeg het mij recht uit, daar ik alreeds eenig vermoeden hiervan had, omdat uw spraak is zooals de onze en toch anders, en uw gelaat iets in zich heeft wat niet is naar de wijze van dezen tijd. En toch let wel, zoo ge zulk een zijt, ik vrees u niet, neen, noch hem die u zond; noch om zijn bevel, noch om 't uwe, zal ik mij terug wenden van Londen Bridge maar zal voorwaarts drijven, want wat ik doe is behoorlijk en recht."

„Neen," zei ik, „betuigde ik u niet nu pas dat ik het leven kende maar niet den dood? Ik ben niet gestorven; en wat betreft hem die mij gezonden heeft, ik zeg niet dat ik ben gekomen door mijn eigen wil; want ik weet het niet; en ook weet ik niet welke wil mij hierheen heeft gezonden. En dit zeg ik u nog, daarenboven, dat zoo ik meer weet dan gij, ik veel minder handel; daarom zijt ge mijn veldheer en ik ben uw zanger."

Hij zuchtte als een van wien een last werd gelicht en zeide „Welnu, daar gij leeft op aarde en een man zijt aan mij gelijk, zeg mij hoe gij oordeelt over onze onderneming: zullen wij komen in Londen, en hoe zal 't ons daar gaan?"

Sprak ik „Wat zal ulieden verhinderen in Londen te komen en hoe anders zal 't u gaan dan naar uw wil? Want wees

overtuigd dat de Broederschap in Essex u niet in den steek zal laten; noch zullen de Londeners die de ooms van den koning haten u wederstaan. Noch bezit het hof eenige groote macht om u in het veld te ontmoeten; gij zult vrees en siddering werpen in hun harten."

„Zoo ook dacht ik," zei hij; „maar daarna, wat zal geschieden?"

Sprak ik „Het bedroeft mijn hart te zeggen wat ik denk. En toch luister; menig man's zoon zal sterven die nu leeft en blij is, en zoo de soldaten gedood worden, en van hen de meesten niet op 't slagveld, maar door de rechtsgeleerden hoe zullen de aanvoerders ontkomen? Zekerlijk gaat gij in den dood."

Hij glimlachte heel zacht en toch vol trots, terwijl hij sprak „Ja, de weg is lang, maar eindelijk komt het einde. Vriend, menige dag ben ik gestorven, want mijn zuster met wie ik gespeeld heb en vroolijk was in het herfst-getij aan de randen der stoppel-velden, en wij zamelden daar de nooten en braambessen, en schrikten den lijster op uit de mistel-boomen en verbaasden ons over zijn stem en vonden hem groot; en de sperwer vloog in 't rond en zwenkte over de heggen en de wezel liep dwars over 't pad, en het geluid der klokjes van de schapen kwam tot ons van het duin terwijl wij gelukkig waren en zaten op het gras; en zij is gestorven en weg van de aarde, want zij kwijnde weg in de hongersnood na de jaren van de booze ziekte; en mijn broeder werd gedood in de fransche oorlogen, en niemand was hem dankbaar dat hij stierf behalve hij die hem beroofde van zijn kleederen; en mijn ongehuwde vrouw met wie ik samenleefde in liefde nadat ik de wijding ontvangen had, en alle menschen zeiden dat zij goed was en schoon, en zij was oprecht en liefelijk; ook zij is dood en niet meer van deze aarde; en waarom zou ik toeven dan om de daden in het lichaam, die moeten worden volbracht? Waarlijk, vriend, dit is niets dan een oude bewering dat menschen moeten sterven; en ik zal u een andere vertellen, namelijk, dat zij leven: en ik leef nu en zal leven. Verhaal mij dan wat geschieden zal."

Hoe dan ook ik kon hem niet beschouwen als een levende

zoozeer als ik dat had gedaan; en de stem die uit mij kwam scheen mij minder toe te behooren toen ik antwoordde:

„Deze lieden zijn sterk en dapper zoozeer als welke ook, die geweest zijn of zullen zijn; en goede kerels ook en beminnelijk; maar zij zijn onnoozel, en zien niet veel verder dan hun eigen neus. De overwinning zullen ze behalen en zullen niet weten wat er mee te doen; zij zullen vechten en verwinnen, door hun gemis aan wetenschap; en door hun gemis aan wetenschap zullen zij misleid en verraden worden wanneer hun aanvoeders vallen, en alles zal op niets uitloopen in schijn; en de ooms des konings zullen de overhand krijgen opdat zoowel zij als de koning mogen komen tot de schande die voor hen is weggelegd. En toch wanneer de heeren gewonnen hebben, en gansch Engeland weer onder hen neerligt, toch zal dan hun zegepraal zijn zonder vrucht; want de vrije mannen die onvrije landen bezitten zullen zij niet terug brengen onder het juk, en hoorigheid zal wegglippen tusschen hun handen tot er zijn zullen, en dat niet lang na uw dood, slechts weinig hoorige mannen in Engeland; zoodat uw leven en uw dood beide vruchten dragen zal."

„Zeide ik niet," sprak John Ball," dat gij waart gezonden uit andere tijden? Goed is uw tijding, want het land zal vrij zijn. Verhaal nu verder."

Hij sprak begeerig, en ik ging eenigszins droevig voort .„De tijden zullen verbeteren, ofschoon de koning en de heeren zullen verslimmeren, de Handwerks-Gilden zullen groeien en machtig worden; er zal meer toegang zijn tot vreemde kooplui. Er zal overvloed wezen in het land en geen hongersnood. Waar een man nu twee stuivers verdient, zal hij er drie verdienen."

„Ja zeide hij, dan zullen zij die arbeiden al sterker en sterker worden, en zoo zal het weldra geschieden dat allen werken en niemand werken laat, en zoo zal niemand beroofd worden en eindelijk zullen alle menschen arbeiden en leven en gelukkig zijn, en de zegeningen der aarde bezitten zonder geld en zonder prijs.

Ja, sprak ik, dit zal komen te gebeuren, maar nog in geen tijd, en mogelijk nog in geen langen tijd.

En ik zat lang zonder te spreken. en de kerk werd duisterder daar de maan nog meer afnam.

Toen zeide ik: „Bedenk, dat deze mannen nog zullen hebben meesters boven hen, die bij de hand hebben menige wet en menig gebruik ten dienste van meesters en meesters zijnde kunnen maken nog meer wetten in hun voordeel; en zij zullen het toelaten dat arme lieden gedijen, juist zoolang als het gedijen ten voordeel der meesters wezen zal en langer niet en zoo zal het zijn in die dagen waarvan ik spreek; want er zullen nog een koning en graven en ridders en heeren zijn met dienstbaren om te doen naar zij bevelen, en eerlijke lieden bang te maken; en al deze zullen niets maken en veel eten zooals te voren, en hoe meer er gemaakt wordt in het land, des te meer zullen ze begeeren."

„Ja, zeide hij, dat weet ik wel, dat deze verwant zijn aan de dochters van den vee-arts, maar hoe zullen ze hun gulzigheid stillen, daar zooals ge zegt, geen hoorigheid meer zal bestaan? Misschien zullen hunne lieden hen erfpacht betalen en hun diensten bewijzen, zooals voor vrije mannen oorbaar is maar al dit volgens de wet en niet meer; zoodat schoon de arbeiders rijker zullen wezen dan ze nu zijn, de heeren niet rijker zullen wezen, en zoodoende zullen allen zich op weg bevinden naar vrij en gelijk te zijn,"

Sprak ik „zie eens, vriend. Vroeger hielden de heeren, voor het grootste deel, het land en al wat er op was, en de mannen die er op waren, werkten voor hen zooals hun paarden werkten, en nadat zij gevoed en gehuisvest waren, verbleef al 't andere den heer, maar in den komenden tijd zullen de heeren hun mannen zien gedijen in het land, en zullen wederom spreken: „Deze mannen hebben meer dan het noodige, waarom hebben wij niet het overschot daar we hun heeren zijn? Daarenboven, in die dagen zal veel ruilhandel van waren plaats hebben tusschen man en man en tusschen landen; en de heeren zullen merken dat zoo er minder graan was en minder menschen waren op hunne landerijen, er meer schapen zouden zijn, dat is meer wol om te verruilen, en dat zij daardoor meer overvloed zouden hebben

dan te voren, daar al 't land hun eigen is, en hun erfpacht betaalt, behalve hier en daar 't omheinde veld of het erf van een boer en dit alles zou wol voor hen kunnen voortbrengen om te verkoopen aan de Oosterlingen.

Dan zal Engeland een nieuw ding zien; want terwijl tot nu toe de menschen geleefd hebben op en door het land, zal het land hun dan niet meer behoeven, maar vele schapen en eenige weinige herders zullen wol maken die voor geld verkocht zal worden aan de Oosterlingen en dat geld zullen de heeren opslokken: want ziet gij, zij zullen de advokaten aan het werk zetten en daarbij nog de sterke hand, en het land zullen ze nemen voor zich en hunne schapen, en buiten deze landheeren zullen er weinig vrije mannen zijn die een roede land bezitten en door één woord van hun heer niet op staanden voet kunnen worden verjaagd."

„Wat meent ge, zei John Ball, zullen alle menschen weer hoorigen zijn?

„Neen", sprak ik, er zullen geen hoorigen zijn in Engeland.

„Zeker, sprak hij, zal het dan erger zijn, en alle mannen op eenige weinigen na, zullen lijfeigenen zijn die gekocht en verkocht worden aan 't kruis.

„Goede vriend, zei ik, „zoo zal het niet zijn; allen zullen vrij zijn zooals gij het begeert; toch zullen, gelijk ik zeg, maar weinigen zooveel land bezitten als waarop ze kunnen staan, behalve door zulk een gunst te koopen van hun meesters."

Nu dan, sprak hij, ik vat niet, wat ge zegt. Ik begrijp een lijf-eigene, en hij behoort op elk uur zijn meester, en nooit aan zichzelf; en een hoorige begrijp ik, en hij behoort somtijds aan zijn heer en somtijds zichzelven, en ik begrijp een vrij man, en hij behoort altijd aan zichzelven; maar hoe kan hij aan zichzelven behooren zoo hij niets bezit, waardoor zijn brood te winnen? Of zal hij zijn een dief en nemen van anderen? Dan is hij buiten de wet. Wonderlijk is dit wat ge spreekt van een vrij man met niets waarvan te leven.

„Toch zal het zoo zijn, zei ik, en door zulke vrije mannen zal alle koopwaar worden gemaakt.

„Neen, dat kan niet wezen, ge spreekt raadselen, zei hij, want hoe zal een schrijnwerker een kast maken zonder het gereedschap en het hout?

Sprak ik: „Hij moet noodzakelijk het verlof van te werken koopen van hen wien alles toebehoort behalve hem zelven en die zijn als hij.

„Ja, maar waarmee zal hij het koopen, zei John Ball. Wat bezit hij behalve zichzelven?

Met zichzelven dan zal hij het koopen, sprak ik; met zijn lichaam en de kracht tot arbeid die daarin ligt; met de prijs van zijn arbeid zal hij koopen, verlof om te arbeiden.

„Raadselen wederom, sprak hij; hoe kan hij zijn arbeid verkoopen voor iets anders als voor zijn dagelijksch brood? Hij moet met zijn werk verdienen spijs en drank en kleeding en huizing! Kan hij zijn arbeid verkoopen twee keer achtereen?

„Dat niet, zei ik, maar dit zal hij mogelijk doen; hij zal zichzelf verkoopen, dat is de arbeid die in hem is, aan den meester die hem vergunt te werken, en die meester zal hem geven van uit de koopwaar die hij maakt genoeg om hem in 't leven te houden, en om kinderen voort te brengen en te voeden tot ze oud genoeg zijn om verkocht te worden zooals hij, en het overschot behouden voor zichzelven.

John Ball lachte luid op en zeide: „Wel, ik merk, dat we nog niet uit het rijk der raadselen zijn. Die man kan wel doen gelijk ge zegt en leven, maar hij kan het niet doen en leven een vrij man.

„Dat is zoo," sprak ik.

HOOFDSTUK XI.

ZWAAR IS HET VOOR DE OUDE WERELD DE NIEUWE TE ZIEN.

Hij zweeg een poos, en toen zeide hij: Maar geen man verkoopt zichzelven en zijn kinderen in lijf-eigenschap zonder dwang; noch bestaat de dwaas die zóó dwaas is dat hij den naam van een vrij man en het leven van een lijf-eigene aanneemt

in ruil voor het eigenlijke leven van een vrij man. Nu heb ik nog iets anders te vragen; en des te eerder kom ik hiertoe daar ik bemerk, dat gij een wonderbaarlijk ziener zijt; want zekerlijk kon geen man uit zijn eigen hoofd een bedenksel verzonnen hebben van zulke dwaasheden als ge mij hebt verhaald. Nu weet ik zeer wel, dat menschen, eenmaal hebbende afgeschud de last der hoorigheid zooals ge zegt dat we zullen doen (en ik zegen u voor dit woord) nimmer zullen buigen onder deze ergere tirannie zonder bittere strijd in de wereld, en zekerlijk zal die zoo bitter zijn, eer onze dappere zonen het opgeven, dat jonkvrouwen en jonge knapen zullen nemen het zwaard en de speer, en in menig veld zal menschenbloed en niet water de korenmolens doen draaien in Engeland. Maar wanneer dit alles voorbij is, en de tirannie is gevestigd, omdat er maar weinig mannen in het land zijn na den grooten strijd, hoe zal het dan met ulieden zijn?

Zullen er niet veel soldaten en gerechtsdienaars zijn en weinig arbeiders? Zeker zult ge in ieder kerspel de konstabels noodig hebben dat de mannen werken; en iedere dag zullen ze zeggen: „Gij daar, hebt ge u zelf reeds verkocht voor dezen dag of deze week of dit jaar? Ga heen en bezorg uw verkoop, of het zal u slecht vergaan.” En overal waar ze aan het werk zijn zullen er gerechtsdienaars bij wezen, en zij die arbeiden zullen arbeiden onder de zweep gelijk de Hebreërs in de dagen van Egypte. En ieder die kan, zal stelen zooals een hond grist naar een bot, en daar wederom zult ge noodig hebben meer soldaten en meer konstabels tot het land door hen opgegeten wordt; noch zullen zelfs de meesters en heeren in staat zijn de last er van te dragen, noch zal hun winst zoo groot zijn, daar dat, wat ieder in een dag kan verrichten, niet zoo heel veel is per slot.”

„Vriend,” sprak ik, „van uit uw eigen dapperheid en grootheid van hart spreekt ge, zeggend dat zij die vallen onder deze tirannie, tot aan den dood toe er tegen zullen strijden. Inderdaad zullen er oorlogen zijn in de wereld, groot en smartelijk, en toch weinigen op grond hiervan; de menschen zullen eerder

vechten zooals ze gevochten hebben in Frankrijk op bevel van een of ander heer eener heerlijkheid, of een of ander koning, of eindelijk op bevel van een of ander woekeraar en opkooper van de markt. Dappere mannen, in waarheid, zullen opstaan aan het begin van deze booze tijden, maar ofschoon ze zullen sterven als gij, zoo zal hun dood niet vruchtbaar zijn gelijk de uwe, omdat gij, waarlijk, vecht tegen hoorigheid die afnemend is, maar zij zullen vechten tegen woeker die toeneemt. En, daarenboven, ik heb u verhaald wat zijn zal wanneer de maat vol is der tijden; en wij, deze dingen beziend van verre kunnen ze aanschouwen zooals ze waarlijk zijn; maar zij die leven in den aanvang dier tijden en midden in hen, zullen niet weten wat rondom hun voorvalt; zij zullen waarlijk de krankheid voelen maar het heilmiddel niet weten; langzaam aan zullen ze vervallen tot een lagere levensstandaard, en zwak en hulpeloos zullen ze worden, en geen macht hebben om het onheil dezer tirannie te keeren; en dan wederom wanneer de tijden iets verbeteren en zij maar een weinigje meer rust hebben, dan zal het voor hen zijn als het koninkrijk der hemelen, en zij zullen geen wil hebben om eenige tirannie te weerstaan maar zullen zich gelukkig rekenen dat zij iets minder worden gekweld. En ook wanneer ge zegt dat er altijd door konstabels en gerechtsdienaars zullen zijn heen en weergaand om de menschen aan te zetten tot werken, en dat zij niet zullen werken behalve onder de zweep vergist ge u en het zal niet zoo wezen; want er zullen altijd meer arbeiders zijn dan de meesters aan 't werk kunnen zetten, zoodat de menschen begeerig zullen wedijveren om verlof tot werken; en wanneer de een zegt „ik wil mijn uren verkoopen voor zoo- en zooveel", dan zal een ander zeggen, „en ik voor zooveel minder"; zoodat het nooit de heeren ontbreken zal aan slaven gewillig te werken, maar het de slaven dikwijls ontbreken zal aan heeren om ze te koopen."

„Gij vertelt inderdaad wonderen," zei hij, „maar hoe nu? zoo al de schobbejakken niet werken, zal er dan geen hongersnood zijn en gebrek aan koopwaar?"

„Hongersnood genoeg," zei ik, „doch niet door gebrek aan

koopwaar, het zal zijn juist andersom. Wat zult ge zeggen wanneer ik u vertel dat in later dagen er zijn zal zooveel ruilhandel en snelle reizen over zee dat de meeste waren zijn zullen heel goedkoop, en brood van alle dingen het goedkoopste?"

Sprak hij: „Ik zou zeggen dat er dan zijn moeten betere levens-omstandigheden voor alle menschen, want in tijden van overvloed is alles goed; want dan eten de menschen wat hun eigen handen hebben geoogst, en zij hebben niet noodig van hun middelen te verteren door van anderen te koopen. 't Is waar, 't is goed voor eerlijke lieden, maar niet zoo goed voor opkoopers en woekeraars, maar wat doet het er toe wat zulke vuile zwijnen overkomt, die het geld wegkapen uit de beurzen der menschen, en geen hand uitsteken om ze te helpen?"

„Ja, vriend," zei ik, „maar in die latere dagen zal al de macht zijn in handen dier vuile zwijnen, en zij zullen de beheerschers van allen zijn; daarom, luister, want ik zeg u dat tijden van overvloed in die dagen zullen zijn tijden van hongersnood, en allen zullen bidden dat de prijzen der waren stijgen, zoodat de opkoopers en spekulanten voorspoed mogen hebben, en iets van hun welstand moge overvloeien op hen van wien zij leven."

„Ik heb genoeg van uw raadsels," zei hij. „Maar ten minste hoop ik dat er al minder en minder lieden zullen zijn in het land, gelijk wel geschieden zal, zoo het leven dan is zoo slecht en ellendig."

„Helaas, arme man," zei ik, „gij kunt u voorstellen hoe slecht en ellendig het zal wezen voor velen van het volk: en toch zeg ik u dat de menschen zullen vermeerderen en zich vermenigvuldigen, tot waar er nu een man is in het land, er twintig zullen zijn in die dagen; ja, op sommige plaatsen tien keer twintig."

„Ik heb maar weinig moed u meer vragen te doen," zei hij; „en wanneer ge antwoordt, zijn uw woorden helder, maar de dingen waarvan zij verhalen versta ik ter nauwernood, maar zeg mij dit: in die dagen, zullen de menschen van oordeel zijn dat het zoo moet zijn voor immer, gelijk groote mannen ons

ook nu zeggen van onze nooden of zullen zij denken over eenig redmiddel?"

Ik zag rondom mij. Er was maar een glimp van licht in de kerk, maar dit was niet langer het vreemde licht der maan maar het eerste begin van den vriendelijken morgen.

„Ja, zei John Ball, het is de schemer van den dageraad. God en St.- Christoffel geven ons een gelukkigen dag.

„John Ball, sprak ik, ik heb u gezegd hoe uw dood zal tot stand brengen dat waarnaar uw leven heeft gestreefd: denkt ge dat het ding waarnaar ge streeft, de arbeid waard is? of gelooft ge in het verhaal wat ik u deed over de toekomstige dagen?

Hij sprak: Ik zeg u nogmaals dat ik u een ziener vertrouw te zijn; omdat geen man zulk een verhaal als het uwe kon verzinnen; de dingen die ge zegt zijn te wonderlijk voor een zanger, het verhaal is te smartelijk. En in zoover ge vraagt of ik mijn arbeid vergeefs reken, zeg ik neen, zoo het geschiedt dat in die latere tijden (en slechter dan de onze zullen zij zijn) de menschen nog zullen zoeken naar een redmiddel: daarom vraag ik u nogmaals is het zoo dat zij dit zullen doen?

„Ja," sprak ik, en hun heilmiddel zal zijn hetzelfde als het uwe, ofschoon de tijden veranderd zijn: want zoo het volk in slavernij leeft, wat is het middel anders, als dat het worde bevrijd? en zoo ze beproefd hebben vele wegen tot vrijheid, en vonden dat deze leidden tot niets, dan zullen zij nog een anderen weg beproeven. Doch in die toekomstige dagen zullen zij traag zijn in het beproeven, omdat hun meesters zooveel machtiger zullen zijn dan de uwen, dat zij niet noodig zullen hebben met geweld op te treden, en tot de dagen op zijn allerslechtst worden, zullen de menschen verschalkt worden tot denken, dat het is door hun eigen vrijen wil dat zij moeten koopen, verlof tot arbeiden door verpanding van hun toekomstige arbeid. Daarenboven, uw heeren en meesters schijnen u zeer machtig toe, ieder van hen en dit zijn zij ook, maar zij zijn weinigen, en de heeren in de dagen die komen, zullen niet ieder van hen zeer machtig schijnen aan de mannen van die dagen, maar zij

zullen zeer velen zijn, en van één meening in die dingen zonder het te weten, zooals men de riemen van een galei ziet, wanneer de roeiers verborgen zijn, die rijzen en vallen als het ware met eenen wil.

„En zal het, zei hij, niet hetzelfde zijn bij hen, die deze menschen verslinden? Zullen ook zij niet zijn van éénen wil?

„Vriend", zei ik, zij zullen den wil hebben te leven zooals het ellendigste ding dat leeft dien heeft: daarom zullen zij zich verkoopen dat zij leven mogen gelijk ik u zei; en hun harde nood zal het gemakkelijk leven van hun heer zijn, en hierdoor zal hij slapen zonder vrees, daar hun nood hen dwingt niet te talmen aan den weg om te beklagen met vriend of broeder dat zij uitgeperst worden in hun dienstbaarheid, of op middelen te zinnen, die te doen einden. En toch is het, zooals ge zegt: zij ook zullen een wil hebben, zoo ze het maar wisten; maar gedurende een langen tijd zullen zij maar een schemering van weten ervan hebben: maar toch, betwijfel niet dat zij eindelijk zullen komen tot het helder te weten, en dan zullen zij het heilmiddel vinden; en in dien dagen zal gezien worden dat gij niet voor niets hebt gewrocht, omdat ge van te voren gezien hebt, wat het heilmiddel zijn moest, zooals die van latere dagen het hebben gezien."

Wij zaten beiden zwijgend een korte poos. De schemering won op de nacht, hoewel langzaam. Ik keek naar de papaver die ik nog hield in mijn hand, en herinnerde mij Will Green en zeide:

„Zie, hoe het licht zich spreidt: nu moet ik terug naar Will Green zooals ik beloofde."

„Ga dan, zei hij, zoo ge het wilt. Maar mij dunkt, hij zal weldra tot ons komen; en dan moogt ge slapen tusschen de boomen op het groene gras tot de zon hoog staat, want onze legerschaar zal niet heel vroeg gereed zijn; en zoet is het te slapen in schaduw uit de zon bij vollen morgen wanneer men wakend en bekommerd geweest is in de uren van de nacht.

„Toch wil ik nu gaan, zei ik; ik wensch U goede nacht, of liever goeden morgen."

Dit zeggend rees ik half op; maar toen ik het deed verliet de wil tot heengaan mij alsof ik hem nooit bezeten had; en ik zette mij weder, en hoorde de stem van John Ball, eerst als een die sprak van verweg, maar langzamerhand dichterbij komend en mij wordend gemeenzaam, en alsof zij nog eenmaal kwam van den man zelven die ik kennen had geleerd.

HOOFDSTUK XII.

SLECHT ZOU HET STAAN ZOO DE VERANDERING NIET DOOR ANDERE VERANDERING WERD GEVOLGD.

Hij sprak: „Vele vreemde dingen hebt ge mij verhaald die ik niet begrijpen kon; sommige zelfs weigerde mijn verstand zoozeer te benaderen, dat ik u zelfs geen vragen kan doen hen betreffend, maar er zijn dingen waarover ik u vragen wilde, en ik moet mij haasten, want waarlijk, de nacht is reeds oud en grijs. In zoover ge zegt, dat in de komende dagen wanneer er geen arbeiders zullen wezen die niet lijfeigen zijn naar hun nieuwe wijze, dat hun meesters velen en zeer velen zullen zijn, schijnt het mij, dat deze zelfde heeren, zoo zij velen zijn, moeielijk rijk kunnen zijn, tenminste slechts weinigen hunner, daar zij in waarheid hunne lijfeigenen moeten voeden en kleeden en behuizen, zoodat wat zij van hen nemen, daar het onder velen verdeeld moet worden, niet genoeg zal wezen om velen te verrijken; daar ge uit een man slechts 't werk van een man slaan kunt, pers hem uit zoo hard ge maar kunt, toch kunt ge hem zooals ik zei, niet zoo uitpersen dat ge hem geen eten geeft. Daarom, ofschoon de oogen van mijn geest zien kunnen eenige weinige heeren en vele slaven, kunnen zij niet zoowel vele heeren als vele slaven zien, en zoo de slaven vele zijn en de heeren weinige, dan zullen op een goeden dag de slaven een einde maken aan die heerschappij door de kracht hunner lichamen. Hoe dan zal uwe heerschappij in die latere dagen standhouden?

„John Balll, zei ik, heerschappij heeft vele kunstgrepen waardoor zij streeft zich in 't leven te houden in de wereld. En hoor nu een wonder: terwijl gij nu twee keer zegt dat men uit één man slechts het werk van een man halen kan, zal in de dagen der toekomst een man het werk doen van honderd — ja, van duizend of nog meer: en dit is de kunstgreep der heerschappij, die zal maken vele meesters en vele rijke lieden.

Joh Ball lachte, „groot is mijn oogst van raadselen vannacht, zeide hij; want zelfs zoo een man niet slaapt en eet en drinkt onder het werken zult ge maar twee mannen of drie op zijn meest, uit hem halen.

Ik zei: „zaagt ge ooit een wever aan zijn weefgetouw?"

Ja, sprak hij, menigmaal.

Hij bleef een poos zwijgend, en zei toen: „doch ik verbaasde mij niet daarover; maar nu verbaas ik mij, omdat ik weet wat ge zeggen wilt. Er was een tijd dat de schietspoel in- en uitgestoken werd al de duizend draden van de schering, en het was een langzaam werk, maar nu gaan de staven op en neer naarmate de voeten bewegen, en die of die menigte der schering komt naar voren en de schietspoel gaat met één schot door al de duizend draden. Ja, het is waar, dat dit een man vele malen vermenigvuldigt. Maar ziet gij, hij is reeds zoo vermenigvuldigd; en dit is hij geweest, lijkt mij, veel honderde jaren lang.

„Ja," zei ik, „maar wat had de meester tot nu toe noodig hem meer te vermenigvuldigen? Honderde jaren lang was de werkman een lijfeigene, gekocht en verkocht aan het kruis; en honderde jaren daarna is hij een horige geweest, dat is een werk-beest en een deel van de veestapel van de heerlijkheid waarop hij leefde; maar gij dan en de uwen zullen hem bevrijden, en dan is meesterschap op kunstgrepen aangewezen; want wat zou de heerschappij baten, wanneer de heer niet langer de menschen bezit volgens de wet zooals zijn vee, noch hen langer volgens de wet bezit als behoorende bij zijn land, zoo de heer niet bezit, dat wat hij die hem in 't leven houdt niet kan missen en toch leven, en niet kan hebben zonder zichzelf te verkoopen?"

Hij zeide niets, maar ik zag zijn voorhoofd gefronst en zijn lippen saamgeknepen als in toorn; en wederom sprak ik:

„Gij hebt de wever gezien aan zijn weefstoel; denk hoe het zijn zou zoo hij niet langer zat voor zijn weefgetouw en de schietspoel werpt en de kam terughaalt, maar de lade openga uit zichzelf, en de schietspoel uit zichzelf er doorheen spoede zoo schielijk als het oog kan volgen, en de kam uit zich zelve terugkoom; en de wever er bij staat een lied fluitend onderwijl achtgevend op een zestal weefstoelen en hen gebiedend wat te doen. En als met den wever zoo met den pottenbakker, en den smid, en ieder bewerker van metalen, en elk ander handwerk, het zal voor hen zijn toezien en verzorgen als voor den man die zit in de kar terwijl het paard trekt. Ja, eindelijk zal het zoo zelfs voor hen zijn die gewone landbouwers zijn; en niet langer zal de maaier naar het veld gaan 's morgens met zijn sikkel over zijn schouder en maaien en binden en weer maaien tot de zon onder is en de maan is opgegaan; maar hij zal in het veld brengen een door menschen gemaakt ding met een of twee paarden, en een woord te zeggen hebben en de paarden zullen op en nêer gaan, en het ding zal maaien en zamelen en in schoven binden, en het werk doen van vele mannen. Verbeeldt u al dit in uw geest zoo ge kunt, tenminste zooals ge u een wonder-sproke kunt verbeelden door een minstreel verhaald en dan zeg mij wat ge zoudt achten het leven van menschen te zijn tusschen dit alles, menschen als de lieden van het dorp hier, of die van de gilden van Canterbury."

„Ja," zei hij, „maar eer ik u mijn gedachten vertel over uw wonderverhaal, zou ik u dit willen vragen: in die dagen wanneer de menschen zoo gemakkelijk werken zullen zij zeker meer waren maken dan zij gebruiken kunnen in een landstreek, of in een goede stad, terwijl in een andere, waar de dingen niet zoo wel gegaan zijn, zij minder zullen hebben dan noodig is; en zoo ook is het thans met ons en daarvandaan komt schaarschheid en hongersnood; en zoo de menschen niet aan elkanders goederen komen kunnen dan baat het 't heele land weinig dat een landstreek meer dan genoeg heeft en een andere te min;

want de goederen zullen blijven in de pakhuizen der rijke plaatsen tot zij te niet gaan. Zoodat, als het zoo is in de wonderdagen waarvan gij verhaalt en ik zie niet hoe het anders kan zijn, dan zullen de menschen maar weinig geholpen zijn door hun waren te maken zoo makkelijk en met zoo weinig arbeid."

Ik glimlachte wêer en zeide „Ja, maar het zal niet zoo zijn; niet alleen zullen de menschen honderd en duizend maal talrijker wezen, maar de afstand van eene plaats naar de andere zal niet noemenswaardig zijn, zoodat de goederen die gereed liggen voor de markt 's avonds te Durham, den volgenden morgen in Londen kunnen zijn; en de mannen van Wales kunnen eten koren uit Essez en de mannen van Essez wol dragen uit Wales; zoodat, wat betreft de verdeeling der goederen over de markt, het heele land zal zijn als een gemeente. Neen, wat zeg ik? Niet alleen wat dit land aangaat zal het zoo zijn, maar zelfs de Indieën, en verre streken waarvan ge niet weet, zullen zijn, om zoo te zeggen, voor ieder bereikbaar en waren die gij nu rekent zeldzaam en hoog van prijs, zullen dan gewone dingen zijn gekocht en verkocht voor weinig geld aan 't stalletje van iederen kramer. Zeg mij, John, zullen die dagen niet blijde zijn, en overvloedig van rust en tevredenheid voor alle menschen?"

„Broeder," sprak hij, „mij dunkt eenige verdrietige spotternij ligt onder deze uwe vreugdvolle tijding; daar ge mij reeds half hebt verhaald tot mijn droevige verbazing wat het menschelijk leven in die dagen zal zijn. Maar thans wil ik voor een wijl dat alles van mij zetten om uw vreemd verhaal te beschouwen als van een minstreel van over zee, gelijk ge het van mij verlangt. Daarom zeg ik, dat zoo mannen nog mannen blijven zooals ik ze heb gekend, en zoo niet deze lieden van Engeland veranderen gelijk het land verandert — en waarachtig van de menschen, ten goede of ten kwade, kan ik niet anders denken dan ik nu denk of ze anders beschouwen dan ik ze gekend en ze liefgehad heb — ik zeg zoo de mannen nog mannen zijn, wat zal anders geschieden als dat er overvloed is in heel het land, en niet een arme daarin tenzij hij uit eigen vrije wil verkoze te ontberen en arm te zijn zooals een die in 't klooster

gaat of dergelijken; want er zou dan zijn zulk een overvloed van alle goede zaken dat, de heeren mochten nog zoo gulzig zijn, er genoeg zou wezen om hun gulzigheid te voldoen en toch een goed leven te laten voor allen die arbeiden met hun handen; zoodat deze veel minder zouden arbeiden dan thans, zij zouden tijd hebben wetenschap te leeren zoodat er spoedig geen geletterd en ongeletterd zou zijn, want allen zouden wetend zijn; en zij zouden ook tijd hebben te leeren hoe te besturen de zaken van het kerspel en van de honderd, en van het rijks-parlement, zoodat de koning niet meer kon nemen dan hem toekwam; en de regeering van het rijk te regelen zoodat allen, rijken en niet-rijken, daaraan deel zouden hebben; en zoo zou door het te niet doen van slechte wetten en het maken van goede, die gewoonte aan een einde komen waarvan gij spreekt, dat de rijken wetten maken tot hun eigen gerief; want zij zouden niet langer in staat zijn aldus te handelen wanneer allen deel hadden aan het maken der wetten; waardoor het spoedig zou geschieden dat er geen mannen waren rijk en tirannisch, maar allen zouden hebben genoeg en in overvloed van de milde gaven der aarde en de arbeid hunner eigen handen. Ja gewis, broeder, zoo het ooit geschiedt dat de menschen in staat zullen zijn dingen, en niet menschen, te doen werken voor hun overdaad, en dat de afstand van eene plaats naar de andere gemaakt wordt van geen beteekenis, en de geheele wereld voor de geheele wereld een markt zij, dan zullen allen leven in voorspoed en welvaart; en jalouzie en afgunst zullen ondergaan. Want dan zullen wij de aarde overwonnen hebben en het zal genoeg zijn; en dan zal het koninkrijk der hemelen waarlijk nêergedaald zijn op aarde. Waarom ziet gij zoo droef en bekommerd? Wat zegt gij?

Ik sprak „Hebt ge reeds vergeten wat ik u verhaalde, dat in die latere dagen een man die niets bezit behalve zijn eigen lichaam (en zulken zullen verreweg de meesten zijn) zijn arbeid noodig moet verpanden om verlof tot arbeiden? Kan zulk een man welvarend wezen? Hebt gij hem niet genoemd een slaaf?"

„Ja," sprak hij, „maar hoe kon ik denken dat zulke dingen

konden zijn wanneer de dagen gekomen waren waarin de menschen dingen konden doen werken voor zich?"

„Arme man," zei ik. Weet dat in die eigen dagen, wanneer het met het maken van dingen zijn zal als met den voerman in den wagen, dat hij daar zit en schudt aan de teugels en het paard trekt en de wagen gaat; in die dagen zeg ik u, zullen vele zijn zoo arm en ellendig immer, jaar aan jaar, als zij bij ulieden zijn wanneer er hongersnood is in het land; noch zullen eenigen er overvloed en zekerheid van bestaan hebben behalve zij, die zitten toekijken, terwijl de anderen werken; en deze, zeg ik u, zullen velen zijn, zoodat zij zorgen zullen voor het maken van alle wetten, en in hun handen zal al de macht zijn en de arbeiders zullen denken, dat zij niet kunnen buiten deze menschen, die leven van hen te bestelen, en zullen ze prijzen en schier tot ze bidden, zooals gij tot de heiligen bidt, en de meest aangebeden man in het land zal zijn hij, die door opkooperij en woeker het meeste geld tot zich genomen heeft.

Ja, sprak hij, en zullen zij, die zich bestolen zien den dief aanbidden? Dan waarlijk zullen de menschen veranderd wezen van wat zij thans zijn, en zullen zijn traag, en domooren en lafaards erger dan de aarde ooit droeg. Dit zijn niet de mannen die ik gekend heb in mijn leven, en die ik nu liefheb in mijn dood.

Maar, sprak ik, zij zullen het bestolen worden niet merken, want zei ik niet, dat zij zich zullen houden voor vrije mannen? En waarom? dat zal ik zeggen; maar zeg mij eerst, hoe het thans staat met de menschen, kan de arbeider een graaf worden?

Hij sprak: „Het is vertoond dat kerels geklommen zijn van de slaapcel van het klooster tot de zetel van den abt en de troon van den bisschop; doch niet dikwijls; en somtijds is een koen korporaal geworden een wijs hoofdman en hebben zij hem gemaakt jonker en ridder; maar toch heel zelden. En nu vermoed ik, wilt gij mij verhalen, dat de Kerk haar armen wijder zal openen voor deze arme lieden, en dat vele door haar znllen stijgen tot heerschappij. Maar wat baat dat? Niets zou ik het rekenen dat de Abt van St.-Albaan met zijn gouden mijter zittend bewaakt door zijn ridders en konstabels, of de

Prior van Merton met zijn jachthonden en valken, eenmaal arme lieden waren geweest, zoo ze nu tirannen van de armen waren; noch zou het de zaak verbeteren zoo er waren tien maal zooveel godsdienstige stichtingen dan er nu zijn, en elk met eens kerels zoon tot abt of prior aan 't hoofd.

Ik glimlachte en zei: Troost u, want in die dagen zal er zijn noch abdij, noch proos-dij in 't land, noch monnik, noch broeders, noch eenige geestelijkheid. (Hij schrok op, terwijl ik sprak.) „Maar ge hebt me verteld dat in deze dagen met moeite een arm man kan stijgen tot heer te zijn: nu zeg ik u, dat in de dagen die komen armen in staat zullen zijn heeren te worden en meesters en doe-nieten, en het zal dikwijls geschieden dat ze dit doen; en het zal zijn door die oorzaak dat hun oogen verblind zullen zijn voor het beroofd worden door anderen, omdat zij zullen hopen in hun ziel dat zij mogen leven anderen te berooven: en dit zal het veiligheids-middel zijn van alle macht en wet in die dagen.

„Nu ben ik bedroefder dan ge mij nog gemaakt hebt, zei hij, want wanneer dit eenmaal gevestigd is, hoe dan kan het worden veranderd? Krachtig zal de tirannie zijn in die latere dagen. En nu dunkt mij, zoo gij waarheid spreekt, deze tijd van de verovering der aarde zal niet de hemel brengen over de aarde, gelijk ik eerst dacht het zou doen, maar eerder zal het de hel brengen op aarde. Wee mij, broeder, om uw droevige en ellendige profetie. En toch zeidet ge dat de mannen van die dagen zouden zoeken naar een redmiddel. Kunt ge mij zeggen, broeder, wat dat middel zal zijn, dat niet de zon voor mij rijze hopeloos gemaakt door het verhaal van wat zal zijn? En ziet, weldra zal zij rijzen op aard.

Waarlijk was de schemering nu breeder wordend, en de kleur kwam weer in de schilderingen van muur en venster; en voor zooveel ik zien kon door de verschillende glazen (en in een venster voor mij was nog slechts wit glas) begon de roode gloed, die maar een korte poos in het Westen geheel verstorven was, weer op te komen in het Oosten — de nieuwe dag begon. Ik keek naar de papaver die ik nog droeg in de hand, en zij

scheen mij toe verkrinkeld en ineengekrompen te zijn. Ik voelde verlangen te spreken tot mijn metgezel en hem veel te zeggen en tevens voelde ik, dat ik mij moest haasten, of ik zou door een of andere reden te laat zijn; dus sprak ik eindelijk luid en haastig:

„John Ball, wees goeds moeds; want nog eens, gij weet gelijk ik het weet, dat de Broederschap der menschen zal voortduren, hoevele wederwaardigheden zij hebbe te doorstaan. Zie, een poos geleden was het licht helder om ons heen, maar het kwam van de maan, en de nacht was niettemin duister en toen het maanlicht verglom en stierf en er slechts een gering schijnsel was instêe van het heldere licht, was toch de wereld verblijd wijl alle dingen wisten dat het schijnsel van den dag was en niet van de nacht. Zie dan, een beeld van de tijden die wêervaren zullen aan de hoop van de Broederschap der menschen. Toch in waarheid kan het zijn dat deze heldere zomerdag die ons nu omschemert geen beeld is van den aanvang van den dag die zal zijn; maar eerder zal dit dag-begin zijn kil en grijs en grimmig; en toch zullen in dit licht menschen de dingen zien zooals ze waarlijk zijn, en niet langer betooverd door de glansen der maan en de glorie-schijn der droom-getijden. In zulk grauw licht zullen wijze mannen en kloeke zielen het redmiddel zien en in handen nemen, een werkelijkheid die aangeraakt en in handen genomen kan worden, en geen glorie in hemelen om aangebeden te worden van ver. En wat zal het anders zijn, als wat ik u eerst zeide dat de menschen willens zullen wezen vrij te zijn, ja, vrij als ge zoudt willen dat ze waren wanneer uw hoop het hoogste rijst, en gij denkt over de ooms des konings, noch over de roofzucht der schouten en de lijfeigenschap in Essex, maar over het geheele doel, als de menschen zullen bezitten de vruchten der aarde en de vruchten van hun gezwoeg op aarde zonder geld en zonder prijs. De tijd zal komen, John Ball, dat die droom van u dat dit eenmaal zal wezen, een ding zal zijn waarover menschen kalm zullen spreken, als over iets dat weldra geschieden moet, zooals ze thans spreken over het pachters worden der lijfeigenen die hun heer erfpacht zullen betalen; daarom, ge hebt goed gedaan dit

te hopen; en, zoo gij ook hierom geeft, wat ik niet denk dat ge veel doet, uw naam zal door deze hoop bewaard blijven in die komende dagen, en ge zult niet vergeten zijn."

Ik hoorde zijn stem komen uit de schemering, en zag hem ternauwernood, hoewel het licht nu snel toenam, toen hij zeide:

„Broeder, ge geeft mij weder moed; maar nu, daar ik wel weet dat ge zijt een gezondene van verre tijden en verre dingen, verhaal zoo ge kunt aan een man die tot zijn dood gaat hoe dit zal komen te geschieden."

„Slechts dit kan ik u zeggen," sprak ik, „aan u, wanneer ge poogdet ze u voor te stellen, schenen de gebruiken van de toekomstige dagen dwaasheden, om nauwelijks over te denken, toch zullen zij komen te zijn gemeenzame dingen, en een verband waar in ieder mensch leeft, hoe slecht dan ook, zoodat de menschen zullen denken, dat het aldus geweest is vanaf het begin der wereld, en dat het zoo zal wezen zoolang de wereld duurt; en op deze wijze zal lang gedacht worden over die dingen, en op de klacht van den arme zal de rijke acht geven, zooveel en niet meer als hij die genottelijk ligt onder de lindeboomen 's zomers, acht geeft op het gezoem der werkzame bijen. Doch eenmaal zal ook dit verouderen, en twijfel zal binnensluipen omdat de menschen ternauwernood in staat zullen zijn te leven in dat verband, en naar de klacht der armen zal gehoord worden niet langer als naar een niet uiterst droevig verhaal, maar als naar een bedreiging van ondergang, en een vrees. Dan zullen die dingen, die u dwaasheden toeschijnen, en aan de menschen tusschen u en mij louter wijsheid en duurzame banden, dwaasheden schijnen wederom; maar toch, daar de menschen zoo lang daar tusschen geleefd hebben, zullen zij nog aan hen vasthouden uit blindheid en uit vrees; en zij die zien, en vrees zoover overwonnen hebben dat zij den waarachtigen tijd bevorderen die komt en niet den droom die wegzinkt, deze menschen zullen de blinden en de vreesachtigen bespotten en verkeerd begrijpen, en pijnigen en vermoorden; en groot en droevig zal de strijd zijn in die dagen, en veelvuldig het falen der wijzen, en al te dikwijls zal schrijnend zijn de wanhoop der dapperen; en afvalligheid, en twijfel, en twist

tusschen vrienden en makkers waar de tijd te kort schiet in het rumoer om elkander te verstaan, zullen vele harten bedroeven en de schaar der Broederschap hinderlijk zijn: doch alles zal het doel nader brengen, tot wat gij en wat wij dwaasheid achtten hetzelfde zal wezen, en uwe en onze hoop; en dan — zal de Dag gekomen zijn."

Nog eenmaal hoorde ik de stem van John Ball: „Thans, broeder, zeg ik vaarwel; want nu waarlijk is de aardsche dag gekomen, en gij en ik zijn van elkander vereenzaamd wederom; ge zijt een droom voor mij geweest zooals ik voor u, en droevig en blij hebben wij elkander gemaakt, gelijk verhalen van oude tijden en verlangen naar den tijd die komend is menschen altijd zullen maken. Ik ga in het leven en in den dood en verlaat u; en ternauwernood weet ik of ik u moet toewenscheu een droom van de dagen na u, om te verhalen wat zijn zal, gelijk ge mij hebt verhaald, want ik weet niet of dat u zal zijn hulp of hindernis; maar daar wij elkaar goed gezind geweest zijn en zelfs vrienden, wil ik u niet verlaten zonder een wensch van goeden wil, dus wensch ik u tenminste wat gij zelf wenscht voor u zelven, en dat is hoopvolle strijd, en ongerepte vrede, dat is met een woord gezegd, leven. Vaarwel vriend."

Al een korten tijd, ofschoon ik wist, dat het daglicht toenam en wat om mij heen was, verhelderde, had ik nauwelijks de dingen gezien die ik eerst zoo scherp gemerkt had, maar nu zag ik alles in een lichtstraal — het oosten karmozijn door den zonsopgang door het witte venster aan mijn rechterhand; de rijk-versierde banken, en al het gouden werk van het koorhek, de schilderingen op de muren, de liefelijkheid der zuivere kleuren van het veel-tintig vensterlicht, het altaar en het roode licht er boven vreemd aandoend in het daglicht, en de baren met de overdekte dooden, die lagen voor het hoog-altaar. Een groote droefheid vulde mijn hart bij het aanschouwen van al deze schoonheid, en meteen hoorde ik snelle stappen het geplaveide kerk-pad opkomen naar het portaal, en daarbij het luid fluiten van een oud liefelijk wijsje! toen hielden de voetstappen stil bij de deur; ik hoorde de klink rammelen, en wist dat Will Green zijn hand had aan de bout.

Toen trachtte ik op te staan, maar viel weer neer; een wit licht, ledig van alle vormen, omving mij gedurende een oogenblik en zie! ik lag in mijn eigen bed, terwijl de zuid-wester vlagen de blinden deden rammelen en hnnne scharnieren piepen.

Ik stond snel op en naar het venster gaand zag ik uit in den wintermorgen; de rivier lag voor mij breed tusschen uiterste bank en bank, maar het was bijna lage eb, en er was een groot stuk modder aan iedere zijde van den jagenden stroom, schijnbaar sneller door de rukken van den zuid-westen wind. Aan de overkant van het water stonden de enkele wilgenboomen ons door de Theems-commissie gelaten, nauwelijks levend schijnend tegen de bleeke lucht en de rij ellendige blauwleige-dakte huizen, ofschoon terloops gezegd, deze de achterkant waren van een soort „villa"straat en niet van krotten; de weg voor het huis was te gelijk modderachtig en roetig, en in de atmosfeer was een gevoel van gore mistroostigheid waar men in Londen nooit geheel vrij van is. De morgen was ruw en ofschoon de wind uit het zuid-westen kwam was hij zoo koud als een noorden-wind: en toch ondanks dit alles, dacht ik aan den hoek van de volgende kronkeling der rivier die ik niet goed zien kon vanwaar ik was, maar vanwaar men zien kan tot over de huizen en het park van Richmond, dat er uitziet als buiten; en hoe goor ook de rivier was, en hoe guur de Januari-wind, toch schenen zij mij te lokken naar het land, waar ik, ver van de ellenden van den „groote uitwas," naar mijn eigen wil een dagdroom kon vervolgen over de vrienden, die ik in de droomen des nachts gemaakt had en buiten mijn wil.

Maar toen ik mij wegwendde, rillend en mismoedig, begon op eenmaal het afschuwelijk geraas der „schreeuwers", de een na den ander, die de arbeiders roepen naar de fabrieken, ditmaal die na de eerste schaft. Toen lachte ik grimmig en kleedde mij en maakte mij gereed voor mijn dagelijksch „werk", zooals ik het noem, maar dat menig man behalve John Ruskin (ofschoon niet velen in zijn positie) zouden noemen „spel."